

Universita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Bakalářská práce

Benediktinský klášter sv. Gabriela
Benedictine Convent of St. Gabriel at Prague Smíchov

Autor práce: **David František Wagner**

Vedoucí práce: **Mgr. Dušan Foltýn**

2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem: „Benediktinský klášter sv. Gabriela na Smíchově“ vypracoval samostatně pod vedením Mgr. Dušana Foltýna, s použitím literatury a pramenů uvedených v seznamu použitých pramenů a literatury na konci mé bakalářské práce.

V Praze 11.6.2012

David F. Wagner

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Monice Šebové za ochotnou pomoc v průběhu psaní práce a Mgr. Dušanu Foltýnovi za trpělivé vedení.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá historií benediktinského kláštera sv. Gabriela na Smíchově, který patřil do beuronské kongregace. Soustředí se na několik sporných momentů, které byly prozatím nedostatečně vyřešené a českou literaturou přehlížené. Zásadní otázkou totiž zůstává, proč přesně musely sestry odejít. K vyřešení tohoto problému jsem musel podniknout hlubší studii Beuronu jako fenoménu a pokusit se ho zařadit do kontextu konce devatenáctého a začátku dvacátého století a hlavně přesněji prozkoumat profily jednotlivých sester. V práci pak docházím mimo jiné k závěru, že důvodem jejich odchodu a celkové specifčnosti kláštera byla zvláštní kombinace do extrému dosaženého katolictví, němectví a vesměs šlechtického původu. Všechny tyto tři hodnoty stály přímo v opozici proti hodnotám vyznávaným nově vzniklým československým státem, jehož aparát navíc nechápal nebo nechtěl chápat mentalitu a závazky sester. Situace nakonec vrcholí odstěhováním sester ze země a prodejem budovy Ministerstvu pošt a telegrafů s vymíněním zvláštního věcného břemene: povinného konání bohoslužeb v kostele, který se tak zachoval dodnes téměř neporušený a je tak nejkomplexnější a největší památkou beuronského umění na světě.

Klíčová slova: Beuron, římskokatolická církev, benediktinky, šlechta, konflikt Němců a Čechů

Resume

This bachelor's thesis deals with the history of Saint Gabriel's Benedictine nunnery at Smíchov, which made a part of beuron congregation. I focus on a few disputable issues, which haven't been sufficiently solved so far and often have been neglected by Czech literature. The crucial question is, why exactly did the nuns have to leave the monastery. To provide an answer to this problem I had to perform a thorough study of the Beuron phenomenon in the context of the end of the 19th century and the beginning of the twentieth century, and, above all, I had to scrutinize the background of particular nuns. In this work, among other, I come to a conclusion that the reason for the nuns' departure, as well as for the overall specificity of the nunnery / monastery, was an unusual combination of extreme catholicism, German nationalism and their mostly aristocratic background. All the three aspects were in disagreement with the values acknowledged by the newly-emerged state of Czechoslovakia, whose apparatus didn't understand or didn't want to understand the mentality of the nuns and their commitments. This situation eventually culminates by the nuns moving out of the country and the building being sold to the Ministry of posts and telegraphs, with a real burden: a regular mass should be held in the church, which by consequence has remained almost undamaged and is therefore the biggest and the most complex monument of Beuron art in the world.

Key words: Beuron, Roman Catholic Church, Benedictine nuns, nobility, conflict between German and Czech

Obsah

1. Úvod	7
2. Metodologie práce	10
3. Beuron – vznik, konflikty a politika	13
3.1 Základní informace	13
3.2 Podnik bratrů Wolterových	13
3.3 Kontakty a paralely s francouzskou kongregací otce Prospera Guereingéra	14
3.4 Beuron a Kulturkampf	16
3.5 Beuron v exilu	19
3.5.1 Maredsous.....	19
3.5.2 Erdington	21
3.5.3 Emauzy	23
3.5.4 Seckau	25
3.5.5 Louvene - Kaiserberg	26
3.5.6 Maria Laach.....	28
3.6 Společné prvky jednotlivých klášterů	29
3.6.1 Geografie	30
3.6.2 Restaurace.....	30
3.6.3 Umění	31
3.6.4 Hypotéza praktické decentralizace.....	32
3.6.5 Početní struktura sborů.....	33
3.6.6 Pohyb bratrů Woltersových	34
3.7 Shrnutí	34
4. Beuronské umění	36
4.1 Počátky a Kánon	36
4.2 Beuronské umění – kam dál?	40
4.3 Inspirované umění a odkaz Beuronu	42
4.4 Shrnutí	45
5. Založení kláštera a příchod sester zakladatelek	46
5.1 Přestěhování do Prahy	47
5.2 Proč právě Praha?	48
5.3 Finanční zajištění	48
5.4 Stavba	49
5.5 První obyvatelé kláštera	51
5.5.1 Adelgundis Berlinghoff.....	52
5.5.2 Gertrudis Fischnaler	52
5.5.3 Virgilia (Gabriela) Gschwenter.....	53
5.5.4 Lioba (Otila) von Falser	53
5.5.5 Regintrudis (Josephine) Sauter	53
5.5.6 Gabriela (Antonia) von Parczewska.....	55
5.5.7 Agatha (Theresia) Rosendorfer	55
5.5.8 Elisabeth (Maria) Egger	56
5.5.9 Florianna (Johanna) Schmieder	56
5.5.10 Antonia (Mathilde) Schreiner	57
5.5.11 Barbora (Thekla) Marciniac.....	57
6. Sestry a život u sv. Gabriela	58
6.1 Denní režim v klášteře	58
6.2 Další rozdíly v konstitucích	59

6.3 Sestry – jmenný seznam	60
6.4 Chórové sestry	61
6.4.1 Agnes (Bianca) von Thun-Hohenstein	61
6.4.2 Benedikta (Maria) von Schwarzenberg	61
6.4.3 Theresa (Maria) von Rechberg	61
6.4.4 Mechtildis (Cölestine) von Zischwitz	62
6.4.5 Cäcilia (Franziska) Sauter	63
6.4.6 Ida (Pauline) Baur	64
6.4.8 Flavia (Maria) von Meraviglia-Crivelli	64
6.4.10 Dorothea (Elizabeth) von Forstner–Dambenois	65
6.4.11 Maria Anna (Concha) von Galen	66
6.4.12 Paula (Wilhelmina) von Schönberg	67
6.4.13 Maria Christina von Schönborn	68
6.5 Laické sestry	68
6.5.1 9. Milada (Kateřina) Kačerová	68
6. 5. 2. Johana Nepomuk (Karolína) Šourková	69
6.6 Řeholnice u sv. Gabriela – shrnutí	69
7. Odchod sester z kláštera	73
7.1 Klášter jako cizorodá část Smíchova	73
7.2 Sv. Gabriel v dobovém tisku	73
7.3 Přelomový rok 1918	75
8. Závěr	78
9. Obrazové přílohy	80
10. Seznam literatury	83
10.1 Tištěné zdroje	83
10.2 Elektronické zdroje	85
10.3 Archivní zdroje	86

1. Úvod

Tato práce započala už v roce 2010, kdy jsme v rámci semináře na téma pražských klášterů navštívili právě sv. Gabriela, objekt pro mě do té doby úplně neznámý. Po návštěvě kláštera jsem byl nějakou dobu v kontaktu s paní magistrou Monicou Šebovou a celý fenomén bral jako zajímavou historickou kuriozitu a neprobádanou uličku, kde vlastně ani nikdo moc bádát nechce, a začal jsem se připravovat na psaní bakalářské práce na katedře společenských věd na úplně jiné téma. Poté mě oslovil Mgr. Dušan Foltýn s touto prací a po schůzce s Mgr. Monicou Šebovou jsem došel k závěru, že právě tato práce bude příjemným způsobem jak objasnit zajímavé téma, ke kterému jistě musí existovat nepřehledné množství pramenů.

Jak fatálně jsem se mýlil, ukázaly následující dva roky. Jak přesně probíhala moje práce na tomto spisu, jsem se pokusil vyjádřit co nejdetailněji v poslední kapitole a právě tento postup, jeho metodiku a prozkoumání slepých uliček bádání považuji za jeden z největších, možná největší přínos práce pro další bádání o sv. Gabrielu jako tématu, na kterém se v mikrosvětě střetává celá řada dobově zásadních konfliktů.

Náznačovitý a trochu zastřený příběh sv. Gabriela se totiž dá vnímat právě jako malý, izolovaný ostrůvek v historické Praze, do kterého se klidným a pomalým způsobem zapisovaly všechny zásadní boje konce devatenáctého a začátku dvacátého století. S tím také náhle vystoupila potřeba pojmut práci v mnohem širším kontextu. Krok jedna vedl samozřejmě k rozšíření na celou beuronskou komunitu, dále se ale téma přirozeně vyvinulo k otázce Kulturkampfu a jeho interpretace a příčin a s těmi pak k povaze celého zápasu o podobu katolicismu a víry vůbec v devatenáctém století. Kořeny beuronského umění pak sahají nejen prvoplánově do Egypta, ale prolínají se i s římskými nazarénisty, pařížskými nabisty a evropskou secesí. Abych mohl přirozeně mluvit o sv. Gabrielu, musil jsem stručně popsat, co to Beuron vlastně je, jaký byl jeho vývoj v dané době, jaké hodnoty vyznával, jaké problémy řešil a jaké umění vytvářel. Tyto prvky jsou totiž úplně specifické a z dobového světského a církevního prostředí Beuron sice vyrůstá, ale dochází ke zvláštním extrémům, které jinde nepoznáváme. Prakticky polovina celé bakalářské práce je pak věnována popisům těchto nadřazených fenoménů a hlavně pak jistým zobecnováním při nedostatku zdrojů. Velmi často budeme předpokládat, že pokud něco o klášteře nevíme, pokusíme se najít paralely u jiných,

v tom ohledu lépe zdokumentovaných klášterů. To s sebou samozřejmě nese jisté problémy, kterými jsou jistá pramenná nedostatečnost a hlavně pak příslovečná bílá místa v oblasti sekundární literatury.

V té se pak jako problematické ukázalo hlavně vnímání jednotlivých událostí. Typický je v tomto ohledu jeden z hlavních konfliktů, který se v práci projevuje a nebyl dosavadní literaturou příliš tématizován.

Vzestup nacionalismu, v důsledku pak vzestup češství jako principu a vymezování se proti vlivu „nepřátelských a utlačujících“ Němců je hlavní motivací odchodu beuronských sester od sv. Gabriela ze země. Zatím nemůžeme přesně říci, jak moc velký tlak byl na ně vyvíjen, jakým příkořím musely pravděpodobně čelit a tak dále. V populárně naučných přednáškách a informacích o klášteře sv. Gabriela se zdůrazňuje asi nejdůležitější zachovaný dokument z historie kláštera, který si dodnes udržel zásadní platnost: smlouva o odprodeji nemovitostí státnímu eráru (dnes v majetku České pošty) za zvláštních a specifických podmínek. Co ale zatím vůbec nebylo nijak reflektováno, byl podivný postoj Čechů k fenoménu Beuronu u nás, a zvláště pak k otázce sv. Gabriela.

Dalším konfliktem pak bylo vnímání té přirozeně nejzásadnější složky beuronské činnosti: oné části „ora“ z benediktinského „Ora et labora“, modli se a pracuj. Zde se nutně promítá už osobnost toho, který látku zpracovává: má modlení se a vytváření bohoslužebných předmětů v uzavřené klauzuře nějaký přínos, nebo se jedná o hříčku pro lepší svědomí bohatých donátorů a neukotvených lidí? Jaká pak má být role církve v každodenním chodu státu a vůbec lidského života a jak pojímat radikální změny prvního vatikánského koncilu? V duchu Maxe Webera jsem se rozhodl přiznat si své zaujetí v tomto tématu a pokoušet se s ním pracovat místo toho, abych se marně snažil o úplně objektivní a nehodnotící pohled. A i když např. jako starokatolík přirozeně vnímám závěry prvního vatikánského koncilu s „negativním znaménkem před závorkou“ (Funda 2000)¹, snažím se v této práci držet objektivního přístupu a pouze vyjmenovat základní důvody, proč k němu došlo, a hlavně pak jeho dopady na kongregaci a na další hnutí. A co považuji za nejdůležitější: upozornit na jisté momenty v beuronském hnutí, které se prolínají jak

¹ V první kapitole knihy se autor důkladně věnuje právě nutnosti jistého subjektivního zabarvení každého bádání; každá doba se obrací k jiným otázkám a snaží se v historických souvislostech vidět odpovědi na svoje problémy. Nejdůležitějším faktem pak je to, že každý je od přirozenosti a ze souhry dalších důvodů nějak naladěný a tohoto vyznění se nemůžeme přes všechnu snahu zbavit, vždycky „před závorkou výzkumu“ bude stát nějaké znaménko, které nevyhnutelně ovlivňuje celý výzkum.

s celocírkevní (ba celosvětovou) politikou, tak hlavně dopadají úplně konkrétně na sv. Gabriela jako místo, které pro nás bude nejzajímavější.

Tím jsem snad nastínil své motivace, proč píšu tuto práci, a jaký přístup k ní jsem zvolil. O metodice práce se rozepisuji v předposlední kapitole, nebudu se zde tedy zmiňovat o tom, jak konkrétně jsem po kterých datech pátral a kde tedy přesně vidím jednotlivé slepé uličky a kde naopak půdu pro další bádání.

Zbývá už jen poslední věc, kterou je třeba vyřešit před začátkem práce. Je jí používání variant slova Beuron. V práci jsem se rozhodl pro následující psaní:

Beuron – a) přímo hlavní klášter kongregace (např. „Navštívil je v Beuronu“) b) jistý ideál, myšlenka Beuronu jako abstraktu specifického umění a přístupu k víře (např. „Hildebrand se poprvé s Beuronem setkal v sedmnácti letech“)

beuronské – patřící nějakým způsobem k hnutí/ kongregaci. Možná spojení jsou například „beuronské umění“, „beuronští mniši“...

beuroni – mniši patřící k beuronskému hnutí

Také je třeba si vyjasnit, že o „beuronském“ a „beuronech“ mluvím i před oficiálním vznikem kongregace, neboť již od začátku hnutí zde byla vidět jasně vyprofilovaná hierarchie, řada společných znaků a společné cíle.

2. Metodologie práce

Než se dostaneme k samotnému obsahu práce, rád bych vytyčil, jak jsem k ní přistupoval a jaké nástroje jsem zvolil.

V první fázi jsem kontaktoval Společnost přátel beuronského umění, která se mi stala od začátku až do konce výtečným zdrojem informací a materiálů. Samozřejmě, ty všechny jsem musel podrobit kritice, neboť Společnost má k Beuronu jistý idealizující a do určité míry zjednodušující postoj, ale to se dá u příznivců daného uměleckého směru více než očekávat. To, že jsem díky společnosti získal jak kontakty na správné lidi na České poště, tak možnost si detailně prohlédnout interiéry a mobiliář, který byl převezen zpět do Prahy, pro mě bylo velmi zásadním krokem obzvláště pro část o beuronském umění a také pro jisté bližší pochopení fungování sester a jejich vnitřního světa. Ve stejnou chvíli jsem shromáždil všechnu potřebnou již vytvořenou sekundární literaturu, kterou jsem považoval za relevantní a snažil se navštěvovat co nejvíce relevantních přednášek i na jiných fakultách. Brzy jsem zjistil, že Beuron není úplně protežovaným tématem, a musel jsem se tedy důkladně seznámit s dále velmi často zmiňovanou knihou Ulriky-Johanny Wagner-Höher (celá práce se tak dá do velké míry číst i jako vyrovnávání se s tímto dílem a jeho doplňování). Co se týče další literatury a jiných vzdělávacích prostředků, musel jsem stanovit širší okruhy: předmětem se mi tak staly dějiny Pruska, Rakouska a Rakouska-Uherska a co nejvíce jsem se pak zaměřil na okolnosti vývoje římskokatolické církve v devatenáctém a posléze dvacátém století (v rámci toho jsem absolvoval několik celých předmětů a řadu přednášek na HTF a KTF). Speciální pozornost jsem se také snažil věnovat otázce češství a jeho sebereflexe v proměnách konce devatenáctého století. To prochází se vznikem první republiky určitým radikálním přerodem, který lze vnímat i jako důsledek jakéhosi „odloženého Kulturkampfu“. Tento kulturní a politický boj mezi státní a duchovní moci pak můžeme vnímat jako „nutnou“ součást přerodu moderní společnosti, kterou prochází všechny evropské státy.²

Druhá fáze se již odehrávala na úrovni přímého výzkumu. Kromě řady epizod s neúspěšným dohledáváním hypotetických dokumentů v českých archívech považuji za velmi významnou komplikovaně domluvenou a přichystanou návštěvu České pošty, kde jsem se díky kontaktu přímo se správcem budovy v Holečkově

² K tomuto tématu například Stanislav Balík (2012).

mohl dostat k archivu České pošty vztahujícímu se k této budově. Co jsem tam našel, bylo překvapující hned na několika úrovních; jak na úrovni stavu archivu (který byl v absolutním chaosu a až nečekaně malý), tak na úrovni obsahové. Nacházely se zde hlavně mapy a záznamy mailových konferencí na téma budovy kláštera a různých plánů obzvláště vzhledem k pojišťovnám a cenám rekonstrukcí, bohužel k uveřejnění těchto jsem nedostal svolení a je pravda, že nakládání s budovou po roce 1918 je již poněkud mimo téma práce. Vzhledem k událostem posledních dnů, kdy byla budova Českou poštou opuštěna, však doufám, že by mohlo dojít brzy k zpřístupnění a odtajnění těchto materiálů, koneckonců jsem si téměř jist, že osoby, o které jde, na poště již nepracují.

V této fázi jsem také zjistil, že to bude s prameny poněkud náročnější, než bych doufal. Nakonec se mi povedlo přijít s řešením, kdy jsem dokázal připravit přesnější seznam toho, které dokumenty bych rád viděl, a díky spolupráci s paní magistrou Šebovou ze Společnosti přátel beuronského umění, mailové komunikaci se samotnými sestrami v nástupnických klášterech a pomoci několika přátel, kteří se v dané zemi pohybovali, sestavit základní, ale snad dostatečný pramenný obraz. Velkou pomocí mi v tomto pak byly digitalizované archivy, časopisy a podobně a nutno říct, že i když digitalizace a obecné zpřístupnění těchto zdrojů poměrně rychle postupuje i u nás, stále máme co dohánět. Zde je asi dobré zmínit, že se jedná nejen o to, že zdigitalizovaných zdrojů není dostatek (to je jedna úroveň problému), ale i o velmi nepřehledně navržené a připravené stránky pro jejich správu a přístup k nim. Všechny tyto instituce navíc typicky využívají různé formáty jak výstupních dat, tak systému ve kterém jsou nahrány, což práci dále zpomaluje. Porovná-li to s úrovní archivů například německých, jedná se o zásadní badatelský handicap. Obzvláště proto, že digitalizované zdroje nejen zásadně urychlují práci díky snadnému listování a vyhledávání klíčových slov, ale i umožňují vůbec dostupnost u tisků, které jsou vzhledem ke svému stáří a křehkosti atd. pro běžného badatele v ČR nedostupné.

Dále jsem pak již získaná data zpracovával. Na začátku celé práce stojí několik hypotéz, které se později snažím vyvracet nebo potvrzovat. Za klíčový považuji postup od obecného k jednotlivému, který je v případě kláštera sv. Gabriela nutný z důvodu nedostatku všech zdrojů. Tam, kde nemáme konkrétní informace, jsem se pokusil složit co nejpřesnější obraz pomocí kombinace informací obecných a vztahujících se na jiné podobné kláštery.

Jako poslední bych chtěl zmínit, že se v práci vyskytuje vyšší množství digitálních zdrojů. U všech je doufám dostatečný popis, proč a proč je považuji za hodnověrné. Tady bych rád vyzvedl kvality a užitečnost např. Benediktiner Lexikon, který se postupně stává větší a větší základnou přímo z pramenů převzatých informací. Velmi inspirativní pro mě pak byly (spíše tedy jako rozcestníky a inspirace než zdroj) také přednášky otce Luka Dysingera (*Luke Dysinger, O.S.B.* [online]), který se tématu Beuronu souvisle věnuje již delší dobu a jehož americký odstup mi pomohl vidět některá témata objektivněji a v širším kontextu.

V práci jsem použil citační normy Pedagogické fakulty vytvořené Jitkou Bílkovou a Dagmar Soudskou (PRAVIDLA PRO BIBLIOGRAFICKÉ CITACE[online]).

Všechny data u elektronických zdrojů jsou pak podle poslední kontroly, kdy jsem je všechny po jednom prověřil jestli stále uvádějí stejné informace.

3. Beuron – vznik, konflikty a politika

3.1 Základní informace

Beuronská kongregace je stále činným uskupením benediktinů pod patronátem sv. Martina z Tours (*Klöster der Beurer Benediktiner-Kongregation* [online]), vyznačující se dlouhou řadou zvláštností oproti ostatním řeholním řádům Benediktovy řehole (Benedikt z Nursie 1998). Kromě absolutně specifického výtvarného umění můžeme považovat za příznačné, že celé dějiny kongregace se dají vnímat jako dějiny vzdoru proti politické nepřízni a neustálých pádů a nových triumfů.

Za první impuls vedoucí ke vzniku kongregace totiž pokládám Napoleonovu tvrdou sekularizační politiku na území Francie a německých států (Barnett 2005). Ze zrušených klášterů odchází také benediktini pod vedením bratrů Ernsta a Rudolpha Wolterových z Bonnu do Říma.

3.2 Podnik bratrů Wolterových

Tam oba dva složili své sliby v klášteře při bazilice sv. Pavla za zdí (*CATHOLIC ENCYCLOPEDIA* [online]. St. Paul-Without-The-Walls), přijali jména Placidus (1856) a Maur (1857) a spolu s ostatními Němci se v klášteře usídlili. Roku 1860 pak měli získat podporu čerstvě ovdovělé Katherine von Hohenzollern, která bratry požádala, aby ji doprovodili do Svaté země. Když tak učinili, získali nutné finanční a organizační zázemí pro svůj dlouhodobý plán – obnovení klášterního života v Německu. Roku 1861 také nastoupil na místo jejich představeného v rámci kláštera opat Pescatelli, který neměl žádné zábrany své německé podřízené nechat odejít zakládat klášter (*CATHOLIC ENCYCLOPEDIA* [online]. The Benedictine Order). Zajímavostí je, že roku 2004, o sto čtyřicet tři let později, se uvažovalo o tom, že by benediktiny v klášteře nahradili bratři z Valechiary, nové, reformní společnosti založené na návratu do historie a k onomu klíčovému „Ora et labora“ dovedenému do skutečné praxe, kdy se věnují farmaření a malování ikon v byzantském stylu. Analogie s bratry Placidem a Maurem, kteří z kláštera odešli měnit svět, je zde jasně viditelná. Co je ale skutečně pozoruhodné, je to, že nejspíše nejvýznamnějším podporovatelem návrhu byl vídeňský arcibiskup kardinál

Cristoph Schönborn.³ Některé návyky pravděpodobně zůstávají v rodině, ze stejného rodu totiž pocházeli i patroni beuronů a dokonce i jeden člen řádu.

My se ale vrátíme zpět k bratrům Wolterovým. Jejich prvním pokusem o fundaci mělo být založení kláštera v severní části Pruska, to se ale nevydařilo. Vhodná příležitost se objevila až v malé obci Beuron. Zde stála bývalá kanonie augustiniánů, dnes již opuštěná, která díky sekularizačním Napoleonovým zákonům z roku 1803 patřila rodině Hohenzollernů. Kněžna Katherine byla opět přející, a tak se paradoxně stalo, že sekularizace bývalé kanonie teď umožnila její obnovení jako kláštera sv. Martina (později patron celé kongregace) a dala jméno celé kongregaci. Zajímavostí je, že o „kongregaci“ se mělo mluvit již v době zakládání prvního kláštera. Ambicí bratrů Wolterových očividně bylo po vzoru rychle se šířících myšlenek ze Solesmes znovu klášterně osídlit celý německy mluvící prostor. Katherine von Hohenzollern se pak u Pia IX. přímo přimluvila, aby všechny vazby mezi sv. Pavlem a Beuronem byly ukončeny a Beuron se tak stal nezávislým (Wagner-Höher 2008).

3.3 Kontakty a paralely s francouzskou kongregací otce Prospera Guerengéra

Dalším krokem bylo navázání úzkých vztahů s opatstvím v Solesmes, jehož osud byl velmi podobný tomu beuronskému. Jeho činnost byla roku 1791 ukončena a budovy přešly do soukromých rukou. O čtyřicet let později se mladý kněz Prosper Guerengér společně se čtyřmi společníky pokusil obnovit klášterní život. A uspěl. Obdržel svolení biskupa z Le Mans, roku 1837 byl povýšen na opata, a byly tak položeny základy nové, francouzské kongregaci. Klášter vzrostl a vrhl se na obnovování starých klášterů. Povedlo se obnovit komunity v Ligugé (1853), v klášteře Silos ve Španělsku (1880), v Glanfeuil (1892) a ve Fontanelle (1893). Povedlo se založit i čtyři nové komunity v Marseilles (1865), v Paříži (1893), v anglickém Farnborough (1895) a ve Wisque (1895) a poslední v Kergonanu (1897). Tato čínorodá fundační činnost je pozoruhodná nejen tím, jak poměrně přesně kopíruje data fundací beuronských (můžeme zde uvažovat o přirozených

³ Bližší informace ohledně situace u Sv. Pavla za zdí v roce 2004 viz *Turnover at St. Paul's Outside the Walls: Here Come the Monks from the Countryside* [online], kde jsou dostupné například i doporučující dopisy kardinála Ratzingera (současného papeže Benedikta XVI.) a přímé odkazy na stránky mnichů z Valechiary.

generačních cyklech), ale primárně tím, jak trpělivě vzdorovala státní sekularizační moci. V letech 1880, 1882, a 1883 byli bratři vyhnáni ze Solesmes silou, ovšem pokaždé se díky přízni místního lidu snadno vrátili. O jejich počtu a vzdoru mluví i to, že právě mezi lety 1890 a 1900 byla vystavěna nová budova, protože prostory opatství byly prostě nedostatečné pro tolik mnichů. Příliš dlouho jí ovšem nevyužívali. Roku 1903 byli z Francie republikánskou vládou jako vyvrcholení kulturního střetu mezi republikány a monarchisty (značně podporovanými katolickou církví) vypuzeni všichni členové náboženských řádů. Tisíce mnichů a jeptišek a prakticky všichni učitelé v náboženských školách museli odejít ze země (Ferro & Lenderová 2006). Mniši ze Solesmes se poté usídlili na ostrově Wight a v pronajatých domech po celém světě.

Jaké celkové dopady tedy měly aktivity kongregace? Otec Guerengér se stal jedním z „reformátorů“ benediktinského života. Uvozovky jsou na místě proto, že jeho hlavní pointou byl návrat k tradicím a minulosti, bojoval například proti zkracování mší. Vliv prakticky čistě francouzského hnutí do dnešních dní už je těžké hodnotit, můžeme ho ale snadno považovat za jednoho z nejdůležitějších podpůrců nových dogmat prvního vatikánského koncilu, jako je papežská neomylnost vedoucí v praktické přeorganizování struktury církve, případně dogma o neposkvrněnosti početí. Obě dvě dogmata nejenže způsobila rozkol v církvi (vedoucí až k odštěpení starokatolické církve, odporu kardinála Schwarzenberga a tak dále) (Vinš 2008), ale považují je i za jeden z důvodů, proč se reformní benediktinské proudy setkávaly s tak čilou podporou papeže. Francouzská kongregace pak vynikla nejen ohromující zarputilostí a životaschopností, ale i hloubkou poznání jak v tématech obnoveného klášterního způsobu života, tak v liturgii. Po stránce kulturních výdobytků se jim ale povedlo přinést církevní hudbě nesmírnou hodnotu obnovou gregoriánského chorálu v jeho správné podobě. Velmi zjednodušeně tak můžeme říct, že co znamenal Beuron pro sakrální umění, znamenalo Solesmes pro liturgickou hudbu.

Vraťme se ale zpět do šedesátých let devatenáctého století. Klíčové pro nás v tomto bodě je, že Beuronu bylo dovoleno užívat ústavy mnichů ze Solesmes, nikoliv cassinské kongregace, ke které formálně patřili. Tyto výjimky dláždily cestu k větší samostatnosti řádu, která měla ústít v založení vlastní kongregace.

Roku 1868 pak přišla další důležitá událost, která beuronský projekt organizačně posunula. V Salzburgu se sešli opati a převorové benediktinských klášterů a snažili se formulovat společné zájmy pro nadcházející koncil, konaný ve

Vatikáně. Právě tady měl Maurus Wolter získat inspiraci pro svou v exilu napsanou knihu *Praecipua Ordinis monastici elementa, e regula Sancti Patris Benedicti*, znovu vydanou v letech 1962 a 2011 v angličtině jako *The Principles of Monasticism*.

3.4 Beuron a Kulturkampf

Po poradě benediktinů a obzvláště po prvním vatikánském koncilu šlo Beuronu všechno dobře. V této době Maurus Wolter spolu s Desideriem Lenzem vytvářeli nové, zvláštní umění, ale o tom až dále. Komunita hlavně rostla a připravovala se na svou první fundaci. Kulturní situace se ovšem vyostřovala nejen ve Francii, ale pod Bismarckovým vlivem i v Prusku (Gross 2005). Můžeme tak předpokládat, že první beuronská fundace, opatství v Maredsous v Belgii roku 1872, kde opatem byl bratr Maura Woltera Placid Wolter, byla do jisté míry strategickým tahem, aby řád měl zázemí i jinde ve světě a nemohl být úplně zrušen jediným zákonem. V té době už byly v platnosti první antikatolické a antiklerikální zákony.

Proč ale vůbec musel Kulturní boj, Kulturkampf, přijít? Prusko v devatenáctém století prudce expandovalo a najednou obsáhlo kromě 16 milionů protestantů (součet zahrnuje jak luterány, tak kalvinisty) i 8 milionů katolíků. Tyto sociální skupiny se původně příliš nepotkávaly – žily odděleně v jednotlivých panstvích a tam, kde žili příslušníci obou náboženství, byli odděleni sociálně. Chodili do různých škol, kde byli vzděláváni v různé pravé víře, a můžeme zde najít i základní stereotypní dělení, kde protestanti byli na většině smíšených území dominantní silou ve společnosti a katolíci většinou vesničané a nevzdělaní farmáři. Tento stereotyp pak narušovala různá nově získaná území, kde naopak katolíci byli hlavní silou vedoucí národní odpor proti pruskému porobení (například polská území vykazovala takové chování) (Schoeps 2004). Katolíci se později politicky sdružili do konzervativní strany Střed, která ideologicky stála ve většině otázek (sjednocování, negativní postoj k socialistům...) na kancléřově straně.

Situace se ale radikálně změnila příchodem organizovaných mnišských řádů, předně pak jezuitů a do velké míry i nově se reformujících benediktinů. Ti dali pruskému katolicismu novou životnost, a i když nebylo nejspíše jejich hlavním záměrem konvertovat protestanty na svoji víru, jejich energie a zápal přesvědčily mnohé. Ve chvíli, kdy si uvědomíme, že mnišské řády jako takové byly pro

protestanty malým zjevením, a obzvláště pak mnišské řády složené z velmi dobře vzdělaných mužů, je to i pochopitelné. Bismarck a další tak museli vnímat jisté politické napětí, které navíc přicházelo ze strany, jež by mohla být Bismarckovi zásadní oporou. Vrcholem radikalizace situace pak byl rok 1870, kde na již výše zmíněném prvním vatikánském koncilu byly přijaty zákony, které musely být jako doklad katolického vlivu zneklidňující. Nová jasně stanovená dogmata v čele s papežskou neomylností a praktickou centralizací vší moci do Vatikánu posunula některé nerozhodné názory. Katolických setkání se pak účastnil dokonce i dědic pruského krále – se svolením svého otce.

Je otázkou, nakolik byly další kroky otázkou Bismarckovy víry a nakolik otázkou politického pragmatismu. Tak jako tak, roku 1871 přichází první z řady útoků proti katolicismu a to *Kanzelparagraph* – zákon, jehož klíčová část říká, že každý kněz nebo jiný náboženský činitel, který bude v rámci mše nebo jiného shromáždění kázat proti státu, bude potrestán odnětím svobody na dva roky. Na základě tohoto zákona byl také potrestán hnězdenský arcibiskup Mieczyslaw Halka Lédochovski. Roku 1872 pak přichází další fáze – v březnu byly všechny náboženské školy nuceny ke kontrole státní inspekcí. Dále pak ze všech státních škol byli vyloučeni z pozic učitelů duchovní a byli vyhnáni jezuité. V prosinci byly přerušeny diplomatické kontakty s Vatikánem. První impuls přišel, když Pius IX. odmítl přijmout pruského diplomata Gustava Hohenloheho. Na to reagoval Bismarck proslovem o tom, že „my do Canossy nepůjdeme“. Tímto odkazem na poníženou cestu Jindřicha IV. za Řehořem VII. dal jasně najevo, že se jedná o zásadní vyhraněný souboj dvou mocnářů.

V květnu 1873 pak přichází Květnové nebo (podle tehdejšího ministra školství) Falkovy zákony. Jejich klíčovou součástí bylo, že každý klerik byl povinen prokázat univerzitní vzdělání a hlavně pak projít státní zkouškou, ve které měl příslušný úředník právo veta. Zákon omezoval i jednotlivé semináře a možnosti výuky duchovních v zemi. V této chvíli se také poprvé objevuje pojem *Kulturkampf*. Dopady byly vážné – za nejdůležitější můžeme považovat to, že více než půlka farností se najednou ocitla bez kněze a farníci tak bez duchovní péče.

Duchovní samozřejmě hledali různé cesty, jak vzdorovat – od vedení neformálních bytových seminářů až po častější vzdělávání se v zahraničí. Mnohem důležitější byl politický odpor. Všichni pruští katolíci (včetně oddělujících se starokatolíků) se díky Bismarckovým krokům mohli snadno sjednotit, katoličtí

politici získali najednou dvojnásobek hlasů. Bismarck se také dostal do složité situace, kdy najednou byl pod tlakem jak katolických konzervativců, tak socialistů, tak i radikálních liberálů, kteří požadovali sekularizaci všeho náboženství včetně protestantských principů, což hluboce věřící Bismarck nemohl nikdy přijmout. Tlak se objevil i ze zahraničí a německé státy nenáležící do Pruska hojně podporovaly katolíky. Papežská encyklika *Etsi Multa* vydaná roku 1873 tvrdí, že hlavním motivátorem kulturního boje jsou spiklenecké tahy lóží svobodných zednářů. Tento názor dnes nepřejímají ani plně propapežské a katolické zdroje, jako třeba Katolická encyklopedie, kde byl pojem Kulturkampf jedním z těch, které byly od počátku dvacátého století výrazně aktualizovány, a nyní souzní s názory v další literatuře (*CATHOLIC ENCYCLOPEDIA* [online]. Kulturkampf).

Roku 1874 pokračovalo uvěznování katolických duchovních včetně biskupů a došlo také k jedinému fyzickému projevu katolického odporu, kdy se Eduard Franz Ludwig Kullman pokusil v Bad Kissingu, Bismarckových oblíbených lázních, kancléře zastřelit. Povedlo se mu zasáhnout kancléře jen do ruky. Jako důvod pokusu o atentát uvedl proticírkevní zákony.

Roku 1875 pak přichází poslední a asi nejdůraznější vlna zákonů, z nichž některé platily až do druhé poloviny dvacátého století. Byla přerušena finanční podpora katolické církve státem, ze země byly vypovězeny náboženské řády a manželství se stalo povinně státním obřadem, neplatným bez úředního souhlasu. Tyto zákony se již bezprostředně dotkly i beuronských mnichů, kteří byli nuceni vycestovat. Rok 1875 ale také můžeme považovat za zlom v politice kulturního boje, dále pak přichází už jen zmírňování a jistý úpadek. Jak již bylo zmíněno výše, Bismarck se ocitl v těžké pozici mezi řadou protichůdných sil a další boj proti katolíkům by ho nejspíše politicky zničil. Přichází tak pomalé uvolnění, které vrcholí s nástupem nového papeže, Lea XIII., roku 1878. Strana Středu, která nyní byla druhou největší stranou ve státě, se stala na dalších šedesát let určující politickou silou Německa a jen výjimečně se povedlo sestavit vládu bez ní. Bismarck se nakonec uchýlil jak k dohodě s papežem, kde došlo k výraznému zmírnění zákonů a řády se mohly vrátit, tak k odůvodňování postupu ve vnitřní politice, kdy od roku 1878 uvádí jako hlavní důvod kulturního boje nutnost tvrdě potírat protistátní a spíše shodou okolností katolické podvratné činnosti Poláků. Bismarck se uchýlil i k založení národní starokatolické církve. Tento podnik byl ale nefunkční hned ze dvou důvodů: za prvé, starokatolické církve byly svým

zaměřením zajímavé jen pro nepříliš početné skupiny měšťanů a intelektuálů obecně, a za druhé, především byla pruská starokatolická církev příliš okatě postavena do opozice vůči katolické církvi, ovšem na úplně jiných základech a principech, než by skuteční starokatoličtí vůdci, jako Ignác von Dollinger, chtěli. Církev tak nejenže nalákala „pouze“ tisíce věřících, ale hlavně se posléze ve sporu postavila na stranu katolíků.

Poslední fáze, 1878 až 1891, je dobou pomalého a postupného uvolňování poměrů, kdy docházelo ke složitým jednáním mezi Vatikánem a Berlínem tak, aby Berlín mohl uvolňovat poměry a zároveň si zachovat tvář. Změny a ústup protikatolické politiky byly komplikovány také nepokoji v Polsku, kde následkem prvních let kulturního boje byly všechny vrstvy společnosti postaveny hrubě proti pruské vládě. Bismarck byl nucen zrušit ty nejkřiklavější zákony a zahájil dlouhý, únavný boj o zachování různých administrativních práv vůči katolické církvi. Pro nás bude ovšem klíčové jen to, že Beuronům byl povolen návrat. Co se s nimi ale dělo mezitím?

3.5 Beuron v exilu

Jak jsme se již dověděli výše, roku 1875 museli mniši odejít. Část jich odešla do dříve založeného belgického kláštera v Maredsous, většina se ale dravě vrhla na nadační činnost. Hned v roce 1876 byl založen klášter v anglickém Erdingtonu.

3.5.1 Maredsous

Opatství v Maredsous bylo založeno na žádost Hildebranda de Hemptinne, který byl v té době velmi mladým a čerstvě v Beuronu vysvěceným veteránem papežských zuávů, 15. listopadu 1872. Stavba byla provedena pod vedením barona Jeana-Baptisty Bethuneho (*Jean-Baptiste Bethune (1821–1894) | La fondation de Bethune* [online]), jednoho ze zásadních belgických zastánců novogotiky. Celá stavba je vybudována důsledně v tomto stylu, což pro nás bude zajímavé ještě později přímo v otázce architektury sv. Gabriela, kde Hildebrand de Hemptinne očividně čerpal inspiraci právě v Maredsous. Jean-Baptiste Bethune (osobně titul nikdy nepoužíval) byl pak jedním z patronů a učitelů v „Cechu sv. Tomáše a sv. Lukáše“, zařízení určeném pro výtvarníky, kteří měli jít více katolickou a duchovní cestou umění než státní Akademie, a spojovaném i s archeologickou prací. Celé plány také byly

založeny na plánech cisterciáckého kláštera ve Villers dle jeho podoby v době velké přestavby ve třináctém století (Deveseleer 2004: 57–62). Jedná se tak spíše než o nějaký nový pohled na gotiku o přenesení gotické stavby do kontextu devatenáctého století a jeho pokročilejší infrastruktury.

Zajímavější otázkou je financování kláštera. Maredsous byl stavěn „na zelené louce“, i když beuronský moment restaurace, kterému se budeme věnovat dále, je zde zachován kopíí v té době již opuštěného kláštera ve Villers. Kde tedy Hildebrand de Hemptinne sehnal peníze, které přesvědčily bratry Woltersovy o reálnosti projektu? Celý projekt a mnoho dalších katolických aktivit, včetně například tisku množství „autenticky duchovních“ knih a modliteb, financovali bratři Henri a Jules Descleé (*CATHOLIC ENCYCLOPEDIA* [online]. Henri and Jules Descleé)⁴. Právě tito bratři nám budou sloužit jako velmi zajímavý spojovací prvek belgického ultramontánního katolictví. Oba dva velmi toužili zprostředkovávat svým krajanům římsko-katolickou duchovní obrodu a na první pohled úplně přirozeně si zvolili právě Beurony jako velmi energickou odnož benediktinů. Je tady ale ještě jedno spojení mezi oběma muži – Jules Descleé byl kapitánem papežských Zuávů, stejné jednotky, ve které sloužil Hildebrand de Hemptinne, a vzhledem k její velikosti a tomu, že i přes svou mezinárodnost se přirozeně potkávali hlavně vojáci stejné národnosti (Belgičanů bylo celkem 686), se mohl s Hildebrandem de Hemptinne znát. Bratři Descleé si také často psali s Jean-Baptistou Bethunem a to, že bude architektem Maredous, bylo nejspíš jasné předem. Mimochodem, Jean-Baptiste Bathune byl také autorem Belgické tiáry vyrobené pro Pia IX. jako dar k příležitosti 25. výročí nastoupení do úřadu v roce 1871.

Máme tady tedy v podstatě propojenou skupinu Hildebrand de Hemptinne (a jeho širší rodina, obzvláště pak sestra, abatyše v Maredretu), Jean Baptiste de Bethune (architekt, který zcela jistě inspiroval Hildebranda ke stavbě Gabriela⁵) a

⁴ Bádání na téma „rodina Descleé“ bude nejspíš o něco jednodušší po 12.-14. červenci 2012, kdy má na konferenci univerzity v Kentu být předneseno hned několik příspěvků na téma belgické novogotiky, z nichž mnohé se tématu bratrů Henriho a Julea věnují.

⁵ Zde je vhodné poznamenat, že jako jeden z architektů kláštera je uváděn jak Společností přátel Beuronu, tak Wagner-Höher P. Ghislain Bethúne. Jednalo se nejspíše o syna Jeana Baptisty Bethuneho, bohužel prameny jsou na informace o něm poněkud skoupé. Buď se tedy jednalo například o muže, který záhy vstoupil do kláštera, přijal nové jméno a nechal zmizet svoje jméno z rodinných kronik (jistě si všímáte drobné problematičnosti této teorie), nebo došlo k chybě jinde a beuronu o něm potom, co od kongregace odešel, nechtěli mluvit. Zaslal jsem do Belgie správcům archivu i členům rodiny několik e-mailů na toto téma, žel, stále mi nikdo neodpověděl. O problematice komunikace s oficiálními institucemi ovšem později.

bratři Descleé (kteří všechny projekty financovali a navrhovali). Tuto čtveřici a jejich nejbližší rodiny pak považují za základ zájmového uskupení, kterému pro příště budeme říkat „belgická větev“. Určitá jejich samostatnost se pak projevuje nejen ve vlastních fundacích a opakování stylu architektury, ale nejvíc pravděpodobně v přístupu k Beuronské umělecké škole. Zkráceně, bratři Descleé spolu s Jean Baptistou Bethunem ji nesnášeli (*Abbaye de Maredsous: Building* [online]). Doznání této opozice přímo na stránkách kláštera je pak jenom očekávatelné: srážka Bethunových vzorů, které měly přesně rekonstruovat slavnou minulost, se složitými abstraktními úvahami Desideria Lenze je navíc z pohledu kunsthistorie více než očekávatelná. Celý konflikt se měl nakonec vyřešit jakýmsi kompromisem, kterým byla úprava fresek do kompromisního stylu André Weissem a Jacquem Malmendierem. Zvláštním člověkem, kterého není možné zasadit snadno do „belgické skupiny“, pak byl samozřejmě i Colomba Marmion, který si s rodinou Descleé psal údajně poměrně mnoho dopisů⁶ – ale sám se dostal s Beuronem jako centrem do konfliktu v otázce jeruzalémského kláštera.

Maredsous by si pravděpodobně zasloužilo více prostoru a hlubší průzkum, v rámci této práce si ovšem postačíme s jeho shrnutím jako novogotického kláštera, jehož architektura mohutně ovlivnila sv. Gabriela, který měl na sebe úzce napojený ženský klášter v Maredret a okolo kterého se zformovala v rámci kongregace specifická vlivová skupina, jejíž zájmy se často přímo křížily se zájmy „centra“ (Beuronu či Emauz), přesto dokázala po vzoru oněch přemalovaných fresek dojít vždy ke společnému kompromisu. Mimo téma naší práce, roku 1920, se pak Maredsous stane součástí belgické kongregace Zvěstování Panny Marie a vypadne tak úplně z beuronského rámce, ve kterém prakticky nikdy nebyl úplně ideově zaklíněn.

3.5.2 Erdington

Založen byl díky nesmírné štědrosti místního anglikánského kněze, reverenda Daniela Heighta, který prošel konverzí k pravé víře a nesmírně uchvácen tímto zázrakem beuronům nechal vystavit gotizující klášter. Právě v tomto před dostavbou jistě skromném příbytku žily hlavy řádu. Zajímavostí je, že opět zde byl

⁶ Všechny dopisy blahoslaveného Colomby Marmiona jsou v současnosti vydávány. Právě o korespondenci s rodinou Descleé se zmíní autor předmluvy k nim (Tierney, rok vydání neznámý).

ustanoven převorem Placidus Wolter, který byl ovšem po dvou letech nahrazen Hildebrandem de Hemptinne, který měl přivést Erdington k takové velikosti, aby zde bylo možné všechny chorály zpívat v plné slávě. Mělo zde také žít 11 bratrů a tři laici.

Bohužel, historie kláštera v těchto bodech je poměrně těžko sledovatelná a musíme zpochybnit hned několik zdrojů, z nichž v popředí stojí Katolická encyklopedie (*CATHOLIC ENCYCLOPEDIA* [online]. Erdington Abbey), ze které informaci přebírají některé další zdroje, například oficiální stránky kláštera. Minimálně podle oficiálních benediktinských zdrojů (*BIOGRAPHIA BENEDICTINA – DICTIONARY OF BENEDICTINE BIOGRAPHY ONLINE* [online]. HEMPTINNE, Hildebrand de (Felix) OSB (1849–1913) – Biographia Benedictina⁷) byl sice Hildebrand de Hemptinne nějakou dobu v Anglii a je rozhodně zajímavé, že byl vysvěcen roku 1870 už v Beuronu, v Erdingtonu ovšem jen pobýval (*Order of Saint Benedict. The Abbots Primate of the Benedictine Confederation* [online].⁸) Placidus by byl také jen těžko převorem, když celou dobu od založení kláštera do roku 1890 zastával tuto funkci v Maredsous, který byl minimálně do získání Emauz centrem Beuronů v exilu. Situace je o to složitější, že sami současní erdingtonští řeholníci (mezitím se stal Erdington předměstím Birminghamu a do kláštera přišli redemptoristé) se na tento zdroj přímo odvolávají (*Erdington Abbey – History* [online]). Správci současné podoby encyklopedie i mnichům do Erdingtonu jsem napsal e-mail, ve kterém jsem je upozornil na stav věcí, a navrhl jim, aby alespoň zpřístupnili benediktinské zdroje.

Na zbytku už se můžeme shodnout snadno. Roku 1880 byla dokončena nákladná nová budova kláštera, roku 1895 byl klášter povýšen na opatství a roku 1896 do něj přišel i opat. Postupně byly dokončovány další budovy a klášter se slibně rozvíjel, německé komunitě ovšem stejně jako té od sv. Gabriela výrazně snížila oblibu v sousedství první světová válka. Nepřátelství mezi Brity a Němci se tak přeneslo z bojišť i do zázemí a původně němečtí bratři tak začali být krajně podezřelí. Situace se vyřešila roku 1922 odchodem německých beuronů a příchodem redemptoristů, kteří klášter drží dodnes (Baxter & Drake 2002). Zajímavý rozdíl oproti Gabrielu je prakticky čtyřleté zpoždění – z toho se dá

⁷ Heslo je sestaveno ze tří různých geneologií a všechny kontrolovatelné citované informace souhlasí.

⁸ Tento přehled jeho životních skutků uvádí všechny funkce, které držel, a svěcení, která získal. Bylo by velmi podivné, kdyby benediktini vynechali jeho působení v Erdingtonu.

usuzovat, že pobyt v Erdingtonu se pro ně výrazně zkomplikoval, ale než se společnou dohodou našel jiný řád ochotný užívat jejich majetky, beuroni neodešli a nikdo je nenutil. Vzhledem k tomu, že došlo k rychlému nahrazení populárním a nekonfliktním řádem, můžeme také předpokládat, že spíše než na nátlak anglických státních orgánů byla výměna provedena v rámci vnitrocírkevních dohod.

3.5.3 Emauzy

Klášter na Slovanech má pravděpodobně nejdelší a nejlépe zdokumentovanou historii ze všech dalších klášterů. Žel, nás nebude příliš zajímat. Proto jen velmi ve zkratce – klášter byl založen na popud Karla IV. dvacátého devátého března roku 1372 na základě papežského privilegia uděleného roku 1346 Klementem VI. (Benešovská, Kubínová 2007⁹). Do kláštera byli pozváni mniši z území dnešního Chorvatska, znalci slovanské liturgie. Za husitských válek začal klášter pod vlivem anglických kněží sloužit mši pod obojí, s touto praktikou přestal až v roce 1589. V roce 1611 byl při vpádu pasovských popleněn, roku 1636 sem přišli mniši z Montseratu, kteří byli roku 1880 nahrazeni beurony (Helmling 1903). Beuron sem přesunul po dobu exilu své centrum.

S aktivitami mnichů z Emauz se v průběhu práce ještě setkáme mnohokrát. Pouze pro naši potřebu si zde dovolíme krátké shrnutí, završené zjednodušenou hypotézou, která byla pro práci jednou z výchozích tezí. Jistotně víme, že v Emauzích žilo na sto mnichů a byly do povolení k návratu do Beuronu sídlem arcipata celé kongregace, Maura Wolterse. Mezi lidem mohli být mniši poměrně oblíbeni, o čemž svědčí i nenulové množství novinových článků na téma Beuron, a hlavně pak v různých publikacích zdůrazňovaná vysoká úroveň jejich hudby a návštěvnosti bohoslužeb (viz oba výše uvedené zdroje). Problémem ale je jaksí rozsah a význam dobových článků v novinách. Například pro nás klíčový kratičkový odstaveček z Národních listů z 28.1.1880, ve kterém se píše (doslovný přepis): „**Opat kláštera emauzského.** Císařským rozhodnutím ze dne 22.t.m. uznán jest opat beuronských mnichů P. M. Wolter od 1. Ledna 1880 za opata benediktinského kláštera v Emauzích (na Slovanech) v Praze“. Tato stručná zpráva, pozoruhodná snad jen zvláštním časovým posunem, kdy otec Maurus Wolter je schválen opatem

⁹ Jedná se o sborník, ze kterého byly využity přednostně články M. Bláhové a D. Foltýna (fundace kláštera Karlem IV., respektive osídlení kláštera beuronskými mnichy

jaksi zpětně a noviny o tom informují až se zpožděním. Pokud něco velmi nahrává teorii, že klášter existoval bez nějakého velkého zájmu současníků, pak je to právě tento nijak nezdůrazněný a upozaděný článek. Za tím můžeme vidět i určité důvody, proč ještě nástup mnichů mohl být mediálně nezajímavý – přeci jen, klášterní život v Emauzích předtím skomíral se sotva více než desítkou řeholníků, možná Emauzy prostě nebyly kauzou. Jsou zde i další důvody: beuroni byli novým prvkem přicházejícím z německého prostředí, Národní listy a další české noviny se mohly úmyslně vyhýbat informování o nich. V budoucnosti se toto „informační embargo“, co se týče Emauz, trochu rozevře, pro novináře začne být zajímavé psát i o různých výročích a najdeme zde i ozvěny jisté hrdosti na to, že Beuron u nás našel úkryt po tom, co v konkurenčním Prusku žádného klidu a úkrytu nenašel. Co se ale nestane tématem vůbec, je titulní klášter sv. Gabriela.

Vztahy s ním byly pro Emauzy nejspíš velmi podobné modelu Maredsous – Maredret. Řeholníci z Emauz byli zpovědníky sester, ve finále za ně řešil i smlouvu o prodeji kláštera muž (Vojtěch Josef Schönborn¹⁰) navázaný na Emauzy. Klášter sv. Gabriela žil v jistém informačním stínu a izolaci (o důvodech tohoto viz další kapitoly, jedná se o jeden ze stěžejních problémů práce). Můžeme říct, že sv. Gabriel byl projekt spíše ženské pobočky, odnože Emauz, než samostatného kláštera. Jestli byl založen z autentické touhy po řeholním životě (kterýžto názor zastávám), nebo jako způsob, jak přes mladé šlechtičny získat více politického a finančního vlivu (jak zní další z možností), zatím nemůžeme finálně rozhodnout. Co je ale jisté, je osoba muže, který byl „hlavní spojnící“ mezi Emauzy a sv. Gabrielem – za tuto hlavní spojku a pravděpodobně i muže se zásadním vlivem na chod věci ve sv. Gabrielu považují otce Benedikta Sautera (*BIOGRAPHIA BENEDICTINA – DICTIONARY OF BENEDICTINE BIOGRAPHY ONLINE* [online]. SAUTER, Benedict OSB (1835–1908) – Biographia Benedictina). Ten je mimochodem z rozvětvené prokatolické rodiny, mezi jejímiž členy najdeme i například Regentrudis (Josephinu) Sauter, jeho neteř, která vstoupila přímo do sv. Gabriela. V díle, které je mu připisováno (jako autor uveden Benediktus z Prahy), *Ein Stück Mittelalter in Unserer Zeit*, otiskuje také několik dopisů, z nichž jeden jest určen nejspíše pro jeho švagrovou, matku Josephiny (Benediktus 1902). V tomto úvodníku se očividně snaží pochválit vznešenou práci své neteře a právě tímto

¹⁰ Samotné smlouvě a okolnostem odstoupení kláštera bude věnována celá jedna kapitola.

výňatkem bych rád zakončil krátké uvedení Emauz, neboť dle mého názoru poměrně pěkně symbolicky vystihuje to, co bych považoval za pravděpodobný „stereotypní“ postoj mnichů z Emauz. Otec Benedikt Sauter doslova píše:

„Nicht nur mit den ihr zur Verfügung stehenden Geldmitteln, sondern auch mit grossen persönlichen Opfern ubte si die Werke der geistlichen und leiblichen Barmherzigkeit.“ Ve volném překladu ¹¹: „Nejen s jí k dispozici stojícími finančními prostředky, ale i velkou osobní obětí vykonává akty duševního a tělesného milosrdenství.“ Upozornil bych na to, že Benedikt Sauter zde vyzdvihuje nejen osobní kvality té ženy, ale i velké finanční zázemí, které za ní stojí.

3.5.4 Seckau¹²

Kanonie v Seckau byla založena roku 1142 augustiniány, kteří se právě přesunuli ze Sankt Marein bei Knittelfeld. Roku 1782 byla činnost kanonie ukončena, roku 1883 pak přichází fundace z Emauz. Fungování beuronského kláštera bylo přerušeno až v roce 1941 nacisty, mniši se směli zpět navrátit roku 1945. Klášter je dodnes funkční a nejen, že se stará o duchovní život svých farníků, dokonce provozuje i gymnázium. Architektura kláštera vzhledem ke své dlouhé historii nenesé žádné zvláštní znaky beuronského výtvarného stylu. Dnešní podoba vnitřní výzdoby je podle všech dostupných fotografií také od Beuronu vzdálena. Není to ovšem tím, že by dnešní podoba výzdoby kláštera byla jakkoliv konzervativní. Jedna z bočních kaplí je dokonce vymalována stylem nejvíce připomínajícím akční malbu.

Klášter v Seckau byl také finančně podporován hraběnkou Sweerts-Sporck, jak dokazuje i zpráva z 30. srpna 1886 v kronice kláštera sv. Gabriela. To spolu například s dopisem abatyše Adelgundis Berlinghoff z 9. září 1886, ve kterém žádá mnichy z Seckau o zaslání kopie klášterních regulí mnichů ze Solesmes (které, jak jsme již výše zmínili, platily pro Beuron), ukazuje na velmi úzké spojení klášterů. V Seckau tou dobou také trávil hodně času (pochopitelně, vzhledem k tomu, že tam probíhala fundace) emauzský opat Benedikt Sauter. Množství peněz, které tedy dokázali beuronští mniši získat jen od hraběnky Sweerts-Sporck, je tak už teď ohromující. A to o dva roky později začne stavba sv. Gabriela. Za zmínku stojí i četné velmi beuronské návrhy na výzdobu mimo jiné právě do Seckau, které

¹¹ přeloženo ThDr. Petrem Janem Vinšem, 23.5.2012

¹² (Stary 1982/83).

nacházíme na různých místech, obzvláště v pozdních Sankt Benedikt Stimmen (*Sankt Benedikts-Stimmen* 1881–1918). Nepovedlo se mi bohužel zjistit, jestli se tyto značně rozsáhlé návrhy pouze nerealizovaly, nebo došlo k jejich postupnému odstranění a nahrazení jinými motivy.

Seckau je tak pro nás zajímavé nejen jako příklad kláštera, který jako jeden z mála přežil v prakticky nezměněné podobě. Samozřejmě vyjma estetické stránky, která s dědictvím Beuronu nemá již příliš společného, a největším odkazem a spojnici třeba s kostelem Zvěstování Panně Marii na Smíchově tak zůstává palma na nádvoří.

3.5.5 Louvene - Kaiserberg

Leží na „Císařově kopci“ a od toho také přebírá svůj nejčastěji používaný název, nizozemské Keizersberg, často ho také najdeme jako francouzské Mont César Abbey. Na jedné straně kopce stával do roku 1872, kdy ho nechal zdemolovat Josef II., hrad, na druhé straně kopce pak od roku 1187 templářská komenda. Po zrušení řádu objekt roku 1312 převzali maltézští rytíři. Roku 1798 pak došlo k vyvlastnění majetku Francouzi, kteří kostel a většinu budov prostě zničili. Beuroni si tak opět k fundaci v době svého exilu vybrali místo, které již bylo podobnou politikou dříve zničeno.

Fundace byla zahájena skupinou devíti mnichů z Maredsous, kteří přišli do zničených budov a pracovali na obnovení kláštera. V roce 1889 se jim povedlo získat dostatek prostředků na zakoupení půdy, roku 1897 vybudovali hlavní budovu kláštera a roku 1899 byl klášter oficiálně založen jako součást beuronské kongregace. Zajímavostí je, že v dubnu 1899 je převorstvím a v srpnu již opatstvím. Povšimnutí hodná je pak obzvláště dlouhá doba, kterou zabrala jak stavba, tak oficiální uznání kláštera. I přes to, že se zde rozhodně nestavělo na zelené louce (některé budovy měly minimálně ještě funkční základy), trvala stavba o řád déle než při jiných fundacích. Prvním převorem-opatem zde byl otec Robertus de Kerchowe, důležitou roli při jeho zakládání ale měla i jedna z největších katolických osobností dvacátého století, blahoslavený Columba Marmion (Borkowska 2001). Vzhledem k jeho významu pro řád i katolictví celkově bych se mu rád nyní velmi krátce věnoval.

Otec Marmion zde působil jako učitel a jeho postupy prosluly tím, jak dokázal skloubit vysokou teologii a všechny její komplikace s vzhledem do praxe a předat

tak jasné a zároveň nezjednodušující sdělení (Thibaut 1949). Jeho další působení mělo být také svázáno s benediktiny. V roce 1909, poté co otec Hildebrand de Hemptienne seznal, že by již vskutku nadále neměl být opatem kláštera v Maredsous (kvůli přímé žádosti papeže ve funkci setrval i přes to, že byl dříve jmenován arciopatem všech benediktinů), na uvolněné místo tak postoupil Marmion. V této době se věnoval nejen význačné intelektuální činnosti a provozu opatství (zavedl například centrální vytápění a osvětlení), ve kterém žilo kolem stovky mnichů a které provozovalo dvě školy a vydavatelství, ale velmi mu záleželo i na tom, aby se držel současných trendů a neodklonil se příliš od reálného světa. To se nejvíce projevilo se začátkem první světové války, kdy sám odvedl bez jakéhokoliv pasu nebo dokladů skrz válečnou zónu skupinu noviců do svého rodného Irsku, kde založili komunitu v Edermine. Z jejich kvalit nebyl Marmion úplně šťastný, a když roku 1920 ukončila činnost, komunita nenesla již žádné stopy čehokoliv specificky beuronského. S Beuronem ale měl ještě jednu zkřížit významně cesty. V beuronském klášteře na hoře Zion v Jeruzalémě došlo ke komplikované situaci, když bylo německým beuronským mnichům přikázáno z něj odejít. Otec Marmion získal velkou podporu a řadu dobrovolníků pro svoji myšlenku osídlení kláštera mnichy z Maredsous. Celá aféra se nakonec vyřešila návratem Němců zpět na Zion, když byly potvrzeny jejich čistě náboženské zájmy. Epizodu považují za velmi zajímavou hlavně z pohledu určitého rozkolu mezi německými beurony a klášteřem v Maredsous, který se již z téměř určité národnostních důvodů zjitřených první světovou válkou cítil od svých zakladatelů velmi odloučen. Ve srovnání s tím, že Maredsous byl řízen přímo Placidem Maurem, blahoslavený otec Marmion začínal jako oddaný beuron a ještě v roce 1892 zde proti vůli svých donátorů mniši vyzdobili objekt v beuronském stylu, je takovéto odloučení prudké, byť podle striktně národnostního klíče pochopitelné. Za pozoruhodné považují také to, že sám klášter se ke své beuronské minulosti nijak nehlásí a ve své oficiální historii na stránkách mluví o „širším hnutí obnovování klášterů v devatenáctém století“ (*Abbaye de Maredsous: Building* [online]).

Pokud zmiňujeme významné osobnosti, které se pohybovaly v klášteře, musíme zcela jistě zmínit i otce Lamberta Beauquina. Tento vynikající znalec liturgie se po setkání se spiritualitou Východu rozhodl zasvětit svůj život ekumenickým snahám. V roce 1925 pak zakládá dodnes funkční klášter zasvěcený primárně tomuto cíli, který obsahuje dokonce i baziliku byzantského stylu

(*Monastère de Chevetogne* [online]). Snaha o spojení starých západních i pravoslavných tradic sahající spíše do středověku bohužel vyloučila možný vliv beuronské estetiky. Přesto se sluší upozornit, že dva z devíti bratrů zakladatelů můžeme považovat za jedny z nejinspirativnějších osobností dvacátého století, což ilustruje intelektuální sílu a přitažlivost, jakou musel Beuron v devatenáctém století oplývat.

Ovšem zpět ke Kaiserbergu. Ten v roce 1914 vyhořel a mniši se přestěhovali do kláštera Maria Laach. Hned po válce byl objekt rekonstruován a mniši se vrátili. V souvislosti s tím, co byly dle mého názoru rostoucí národnostní spory (viz výše), klášter přešel v roce 1921 z beuronské do nově vzniklé belgické kongregace *Belgische Congregatie van Onze-Lieve-Vrouw-Boodschap*. Tady bohatou historii kláštera opustíme.

3.5.6 Maria Laach¹³

V případě kláštera Maria Laach se opět jedná o obnovení dříve fungujícího kláštera. Ten byl založen ještě bez onoho Maria v názvu jako benediktinské převorství patřící k opatství v Affligemu roku 1093, samostatným se pak stal pod vedením opata Gilberta roku 1127. Klášter se brzy stal významným činitelem v rámci Clunyjského hnutí. Klášter pak můžeme přes celý středověk považovat za jedno z významnějších kulturních center až do roku 1802, kdy byl rozpuštěn a pozemky přešel francouzský stát, roku 1815 pak Prusko. Poté přichází změna – roku 1820 budovu dokázali získat jezuité, kteří ji přeměnili na funkční klášter a centrum vzdělanosti. Jezuité také dali klášteru do jména ono „Maria“ a vydávali dokonce i vlastní periodikum (zpočátku jen nepravidelné pamflety), *Stimmen aus Maria-Laach*¹⁴. Ten vycházel v letech 1871 – 1914 a bohužel se nijak nevyrovnává s pozdějším převzetím kláštera beurony, byť jsem příslušné ročníky prošel poměrně důkladně. Zajímavé jsou ale články z doby kulturního boje, například článek Victora Cathreina nazvaný *Zur Charakteristik des officiösen Staatssocialismus* (*Stimmen aus Maria-Laach: katholische Blätter* (23.1882) (Gh 2449) [online]).

Roku 1892 pak přicházejí beuronští mniši v rámci uvolňování poměrů v Prusku a obnovují klášter, zatím ještě bez oficiálního požehnání z nejvyšších míst

¹³ (Niel 1902).

¹⁴ Kompletní archiv naskenovaných *Stimmen von Maria Laach* (*Stimmen aus Maria-Laach: katholische Blätter* (Freiburg i. Br., 1871 – 1914) (Gh 2449) [online]).

pruské administrativy. Roku 1893 bylo pak Maria Laach (Maria ve jméně zůstalo) povýšeno na opatství a tím bylo ze strany Vatikánu úplně potvrzeno jeho obnovení na stále ještě ne úplně „přátelském“ pruském území. Až roku 1897 císař Vilém II. věnuje klášteru oltář a tím potvrdí, že mniši jsou zde vítáni. V roce 1910 už se jedná o velkou a čilou komunitu – 41 mnichů a 74 laiků (Herwegen 1910). V klášteře došlo k rozsáhlým architektonickým změnám a bohaté výzdobě ve velké části v beuronském stylu.

Činnost kláštera nebyla přerušena dokonce ani druhou světovou válkou, v čemž dodnes leží velká kontroverze a benediktini byli velmi často obviňováni z kolaborace. Tato obvinění vycházela z toho, že už v dobách Výmarské republiky byl klášter považován za baštu pravicových intelektuálů, řada mnichů psala antisemitské básně nebo přímo adorovala Hitlera. V knize *Biliár o půl desáté* (Böll 1965) pak Heinrich Böll mluví o benediktinském klášteře, jehož obyvatelé rozsáhle spolupracovali s nacisty, a obecně se přijímá, že měl na mysli právě Maria Laach. Druhou stranou této kontroverze je ale i fakt, že se právě v Maria Laach celý rok skrýval Konrad Adenauer potom, co byl zbaven funkce starosty Kolína (Willaims 2002). Stejně tak byl poměrně komplikovaný vztah nacistů ke klášteru – ten sice nikdy nebyl zavřen, ale řada mnichů byla často vyslýchána a jeden z nich zatčen na základě podezření, že je homosexuál. Poválečné dějiny kláštera nejsou zatím uspokojivě zpracovány, nepřekvapí ale ani to, že po válce měl klášter pozitivní vztahy s CDU a Adenauerem, byť zde existovaly i monarchistické tužby¹⁵.

Klášter Maria Laach stále funguje v rámci beuronské kongregace, momentálně doplnil paletu svých služeb i o prodej všemožných ekologických a ručně pěstovaných výrobků z jablek a zestručnil stránku o své historii na nutné minimum (*Kloster Maria Laach* [online]¹⁶).

3.6 Společné prvky jednotlivých klášterů

V tomto odstavci bych rád shrnul to, co jednotlivé fundace spojuje, a tedy to, co můžeme považovat za „charakteristicky beuronské“ pro fundace na konci devatenáctého století, v zakládání klášterů rozhodně pro kongregaci neaktivnější dobu. Následující výčet se snaží pouze upozornit na různé zajímavé trendy, nekladu

¹⁵ Vycházím z knihy Marcela Alberta *Die Benediktinerabtei Maria Laach und der Nationalsozialismus* (Ruff 2006).

¹⁶ Nabídka moštů viz *Kloster Maria Laach* [online]. Laacher Apfelsaft und Apfelwein.

si za cíl najít všechny spojující prvky, nebudu se například vůbec zabývat architektonickými jednotlivostmi.

3.6.1 Geografie

Prvním zajímavým společným prvkem je rozhodně samotné geografické rozmístění jednotlivých fundací po Evropě. Samotný Beuron je založen v Německu jako základna pro „znovuobnovení klášterního života v německém prostoru“, což byl i prvotní cíl zakladatelů budoucí kongregace. Krátce po jeho založení se ale blíží první vatikánský koncil a již tam si myslím, že mohli bratři Woltersovi cítit jisté nebezpečí. Díky vše-benediktinské poradě před ním a díky intenzivním vztahům s klášteřem v Solesmes a papežskou stolicí (viz intervence Katherine von Hollenzollern výše) museli dobře vědět, že se chystají poměrně radikální změny ve struktuře katolické církve, a stejně tak nejspíše předpokládali silnou odplatu odpůrců. První fundací je tak už v době počínajícího kulturního boje belgický Maredsous, další fundace se pak rovnoměrně rozlévají do Evropy (Erdington, Praha...) tak, aby byla vždy zajištěna možná kontinuita řádu, i když by v jedné, druhé či třetí zemi došlo k zrušení řádu a vyhnání řeholníků.

3.6.2 Restaurace

Dalším zajímavým problémem je opět otázka, „kde“ byly kláštery zakládány. Výčet nahoře nás navádí k tomu, že většina klášterů byla založena buď jako obnova velmi dlouho zaniklého kláštera (typicky Kaisersberg), nebo vystřídaly skomírající či čerstvě odešlou komunitu (Maria Laach, Emauzy). Další případy můžeme považovat buď za specifickou situaci danou výjimkou (Erdington – v Anglii nebylo příliš katolických klášterů k obnově), nebo za výjimku potvrzující pravidlo v případě sv. Gabriela a kláštera v Maredret. To, že jsou oba dva ženské a oba těsně přimknuté k velkému mužskému klášteru, je zajímavost navíc. Tento společný moment beuronských fundací pak můžeme připisovat kombinaci dvou zásadních faktorů. První a nejdůležitější byl dle mého ve většině případů ekonomický faktor. Základy budov stály, v některých případech (nejzřetelněji Emauzy) pak přišli bratři do hotového, zaběhaného kláštera i s kompletní farní komunitou. Situaci by samozřejmě bylo možné zjednodušit tím, že beuroni *měli* přístup k poměrně slušným zdrojům díky bohatým mecenášům. Tento fakt se ale

rozplývá, když se zahledíme na to, v jak nesmírně krátkém časovém rozpětí svoje hlavní zakladatelské vzepětí prožili. Peněz muselo být třeba nesmírně mnoho, a každé možné snížení nákladů tak museli bratři uvítat. S tím jim velmi ochotně pomáhala papežská kurie. To, jak rychle byla kongregace vybudována, jak ochotně se ujímala rolí pro centralizující se papežství zásadních (viz vedení benediktinské konfederace v prvních, nejkritičtějších letech) a jak snadno získávala funkční kláštery, ukazuje na hlubší, oboustranně výhodné spojení.

Druhým faktorem pak je celková ideologie řádu, znovuoobnovení klášterního prostoru, nová síla do žil katolické církve v devatenáctém století. V tu chvíli je jenom přirozené, že beuroni nenechávají prázdné ruiny napospas přírodě a podnikavému duchu ostatních lidí a že zalidňují i takové prostory, kde je obnova starého kláštera téměř určitě náročnější než nová stavba (Kaisersberg). Ideologický moment je zde jasně vyprofilován, stejně tak to, že i v nově zalidněných funkčních kláštorech dochází k beuronizaci jak po stránce liturgie, tak hlavně po stránce výtvarné a architektonické.

3.6.3 Umění

Posledním klíčovým jasným spojovacím bodem (čeká nás ještě jedna hypotéza) je specifické beuronské výtvarné umění, které bude dopodrobna rozebráno v následující kapitole. Pro naše pochopení teď stačí to, že je v raných fázích velmi snadno rozlišitelné a i v pozdějších mohou sice nastat spory o hranice toho, co je autentický a neautentický Beuron, ale stále se jedná o silnou výtvarnou tradici, která vychází ze zásadně jiných hodnot než ostatní umělecky-sakrální směry. Co je třeba si uvědomit, je fakt, že v původní nejenergičtější fázi zasahuje Beuron výrazně nejen do oblasti výzdoby kostelů, klášterů a lehce do architektury, ale že si dělá nároky i na co nejlepší design všeho mobiliáře včetně nejdrobnějšího. Pro srovnání bych upozornil na to, že liturgických specifik v textu mše, pořadí písní a podobně je u beuronů minimum¹⁷. Ovšem v otázce toho, jak přesně má vypadat kalich, alba nebo ornát, vytváří beuroni široký a složitý systém velmi přesně provázaný s jejich vizuálním viděním světa. Tato komplexnost je jednou z nejvíce fascinujících věcí

¹⁷ Viz přednáška a následná diskuze České země jako útočiště řeholních komunit v období pruského „kulturního boje“. *Fundace pro německé a polské řeholníky-exulanty, následné osudy těchto nových řeholních domů v širším historickém kontextu*. Přednáška proběhla v rámci cyklu „Dominikánská 8“ pod vedením Mgr. Dušana Foltýna a Mgr. Monicy Šebové.

na fenoménu Beuronu vůbec a troufám si říct, že se v těžkých časech stává výtvarné umění bratrům a sestřám útočištěm a únikem, viz důkladně vyšívaný a zdobený evangeliář vyrobený sestrami ze sv. Gabriela na Bertholdsteinu.

Za bližší prozkoumání by také stála otázka dnešní lokace nábytku a jiných movitých věcí, které později po rušení jednotlivých klášterů začaly různě cestovat, a pokud by všechno drželo vzory propagované například v Sankt Benedikt Stimmen¹⁸, měly by být tyto jednotlivé kusy (zdobené knihy, vyřezávané židle, liturgické pomůcky...) prakticky úplně identické. V tomto směru rozhodně pozoruhodnou sbírku vlastní dnešní Společenství přátel Beuronu, o.s. a nábytek se tak vrátil svým způsobem do sv. Gabriela. Opět, příběh nábytku, jeho pohybů s ohledem na válku a zanikání klášterů a podobně by mohl být zajímavou historickou sondou, vypovídající o minulosti a různých formách přístupu ke klášternímu majetku.

Za poslední společný bod, který by (prokázeli se) mohl být specificky beuronský, považuji svou následující hypotézu. Předem upozorňuji, že se pouze snažím vůbec nastolit otázku způsobu dělby reálné moci v kongregaci, která je pro autory buď nezajímavá, nebo ji pod vlivem dobových recepcí mimo kongregaci vnímají jako velmi progresivní a hlavně centralizovanou, plně v rukou několika málo osob v mocenském centru. Z drobných náznaků a úvah se snažím vyvodit, že existuje i prakticky opačná možnost, že fakta a drobné náznaky mohou odhalovat například i model organizace s nikterak přísným a utlačujícím centrálním vedením, spíše vedené velmi silnou společnou myšlenkou a malým množstvím vnitřních konfliktů.

3.6.4 Hypotéza praktické decentralizace

Dalším zvláštním bodem je totiž možnost určité nevyčleně, ovšem praktikované decentralizace řádu, kdy řád má formální vedení v Beuronu/ Emauzích, ale vždy existuje minimálně jedno „konkurenční“ centrum. Aby nedošlo k omylu, beuroní mají stále určené své jasné formální centrum, své arcipatství, které je formální hlavou celé jejich klášterní soustavy a na které se odvolávají. Existují ale důvody, pro které považuji systém za prakticky spíše decentralizovaný než centralizovaný, a

¹⁸ Viz prakticky úplně celý ročník 1915, který se do detailu věnuje správné podobě kalicha pro eucharistii. Různé návody a náčrtý „jak by měly věci vypadat“ nacházíme minimálně v období 1910 až 1918 velmi často.

v souladu s podmínkami, ve kterých kongregace vznikala a žila, to lze vnímat i jako součást její dlouhodobé strategie v touze po sebezachování. Tento postoj se může do určité míry zdát protichůdný k postoji zastávanému některými badateli, dle kterého byli beuroni proslulí svojí touhou po centralizaci a další kongregace tak měly jisté výhrady k projektu panbenediktinské konfederace (Farmer 1995), které byly podloženy hlavně aktivním přístupem beuronů k tomuto plánu Lva XIII. (františkáni a cisterciáci už byli do podobných konfederací organizováni). Zatímco fakt, že první dvě hlavy organizace založené roku 1893 pocházely z Maredsous a Maria Laach¹⁹ (o tom později), nasvědčuje teorii beuronského systému jako tvrdě centralizovaného tělesa, dospěl jsem k závěru, že existují argumenty, které tuto tezi minimálně komplikují v *otázce vnitřních vztahů v kongregaci*. Důvody této mojí úvahy jsou následující:

3.6.5 Početní struktura sborů

Jednotlivé sbory jsou vždy celkem početné, a hlavně existují téměř vždy alespoň dvě silná centra (belgická oblast kolem Maredsous/ Beuron/ Praha), nemůžeme tedy minimálně v době exilu mluvit o početně dominantním centru, ze kterého byly zakládány menší fundace vázané na mateřský klášter. Nejbližší tomuto stavu byly podle mého mínění Emauzy v době, kdy Beuron samotný musel zůstat prázdný – ale podle toho, že ostatní kláštery vydávaly vlastní články ve společném časopise a hlavně zakládaly vlastní dceřiné kláštery, usuzuji, že jediný klášter, který byl Emauzy skutečně a úplně dominován, byl právě sv. Gabriel. Dokonce si troufám odhadnout, že vzhledem k silnému společnému nepříteli, dostatku „misijního prostoru“ (míst možných pro nové fundace a seberealizaci jednotlivých bratří) a dlouho živému vlivu bratří Woltersových postrádaly meziklášterní vztahy řevnivost, konkurenci a vůbec snahu, aby jeden dominoval druhému. Vzhledem k tomu, že se beuronská klášterní soustava prakticky rozpadla (nebo spíše zredukovala na minimum), bohužel nemůžeme zjistit, v jakém stavu jsou vztahy komunity dnes. Z pohledu velikosti a problémů, které řeší, se jedná typově o naprosto jiný druh společenství.

¹⁹ Oficiální stránky řádu spravované otcem Lukem Disyngemem, který zároveň o problematice historie benediktinů se zvláštním zřetelem na Beurony přednáší (*Order of Saint Benedict. The Abbots Primate of the Benedictine Confederation* [online]).

3.6.6 Pohyb bratrů Woltersových

Jak Placidus, tak Maurus Woltersovi podle mého názoru cíleně trochu rozbíjejí strukturu organizace v exilovém období mezi Prahu a Belgie, později mezi Beuron a Belgie. Arciopatem je až do roku 1890 Maurus, po jeho smrti ho vystřídá Placidus, který byl do té doby opatem v Maredsous. Zajímavá pro nás bude minimálně ještě vedoucí úloha osobnosti Hildebrana de Hemptinne, bývalého papežského zuáva²⁰, jenž byl jistotně jednou z určujících osobností belgické větve beuronů – ten se totiž z Belgie angažoval i v architektonických otázkách, a hlavně pak byl součástí jedné z nejvýznamnějších a nejbohatších katolicky se profilujících rodin, například jeho otec Vincent byl prezidentem Vinzenzgemeinschaften v Belgie a velkým sponzorem všech beuronských aktivit. Koneckonců jeho sestra, Cecile de Hemptinne, se stala zakladatelkou ženského kláštera v Maredretu. Z úlohy význačné osobnosti „belgické sekce“ se pak Hildebrande dostane až na post prvního představeného celé benediktinské konfederace.

Právě toto „vyvažování“ mezi jednotlivými centry a důležitými osobnostmi představuje zajímavý bod, kdy by velmi důkladná kontrola korespondence mezi jednotlivými muži mohla vyřešit celou otázku. Ulrike-Johanne Wagner-Höher se ve své práci tomuto tématu vůbec nevěnuje, pro mě osobně a vzhledem k rozsahu práce nebylo možné hlubší analýzu korespondence provést. Otec Luke Dysinger a další benediktnští badatelé se tématu technologie moci v kongregaci nevěnují už vůbec, z pochopitelných důvodů. Výše popsané vztahy totiž mohou fungovat jako doklad o dělení moci v kongregaci, ale i jako možnost poměrně rigidní organizace, kde by jak Placidus Wolter, tak Hildebrand de Hemptinne a další byli jenom prodlouženými rukama Maura Woltera. Tato otázka má podle mě poměrně zásadní přesah mimo tematiku Beuronu, protože se pak nutně střetává s otázkou toho, proč přesně a jakým způsobem dokázali beuronci tak jednoduše během třiceti let (tzn. ještě za života obou bratrů zakladatelů) získat mezi benediktiny a v rámci katolické církve vůbec tolik moci.

3.7 Shrnutí

V této kapitole jsme se věnovali základnímu úvodu do faktických a politických dějin a do reálií beuronské kongregace od jejího vzniku po návrat do Beuronu

²⁰ Sbor bránců papežského stát, který přebíral své jméno od severoafrických francouzských sborů.

provázaný s koncem Kulturkampfu a přesunem těžiště řádu zpět do čistě německy mluvících zemí. Nastínili jsme také některé problémy, kterými se budeme dále zabývat, a udělali si krátké shrnutí jak v nejdůležitějších nově založených kláštrech, tak v otázce nejzásadnějších osob, které přímo ovlivňovaly řád. Pro přehlednost je zde jejich krátký výčet vždy s krátkým popisem:

Maurus Wolter (1825 – 1890) – první arcioopat kongregace, jeden z bratrů zakladatelů

Placidus Wolter (1828 – 1908) – opat v Maredsous, po smrti Maura arcioopat kongregace, jeden z bratrů zakladatelů

Pius IX. (1792 – 1878, v úřadě od 1846) – po událostech roku 1848 velmi konzervativní papež a podpůrce energických proudů v katolické církvi

Katherine von Hohenzollern (1817-1893) – významná donátorka beuronů, bratři ji doprovázeli do Svaté země (1850-1920)

Hildebrand de Hemptinne – (1849-1913) – v době zakládání Beuronu mladý veterán papežských zuávů, první představený benediktinské konfederace

Henri a Jules Descleé – (1830-1917), (1828-1911) – belgičtí průmyslníci a donátoři, podporují novogotický směr, Jules je též veteránem papežských zuávů

Jean Baptiste Bethune (1821-1894) – belgický stavitel a architekt, učitel a patron škol umění, tvůrce koncepce Maredsous a přeneseně i sv. Gabriela, odpůrce beuronského stylu

Ghislain Bethune – architekt sv. Gabriela. Bohužel, všechny zdroje ho zmiňují jenom jako architekta sv. Gabriela a od kongregace měl odejít.

Benedikt Sauter (1835-1908) – otec z Emauz, do jehož duchovní péče byly sestry svěřeny, intenzivně pracoval například na zakládání kláštera v Seckau.

Blahoslavený Colomba Marmion (1858-1923) – výjimečná osoba v rámci celého řádu a jeden z nejvýznačnějších katolických spisovatelů dvacátého století. Žil v Maredsous a pokusil se o založení kláštera v Irsku, minimálně jednou se dostal do sporu s Beuronem jako centrem.

Nastínili jsme teď ty nejvlivnější osobnosti pro beurony obecně, bez bližšího zaměření na klášter sv. Gabriela. V další kapitole se podíváme na vlivy po umělecké stránce.

4. Beuronské umění

Beuronské umění je svébytným fenoménem ve výtvarném umění devatenáctého století. Abychom pochopili, o jak moc velký skok se jedná, přikládám v přílohách fotografii interiéru zpracovaného v beuronském stylu.²¹

V tomto případě se jedná přímo o kostel Zvěstování panně Marii přidružený ke klášteru sv. Gabriela, pravděpodobně největší komplexně dochovanou památku beuronského umění ve světě vůbec. Na první pohled teď dokážeme odlišit jisté barevné a stylové odchylky od „normálního“ sakrálního umění této doby. Nyní se podíváme velmi krátce na stručnou historii vývoje tohoto směru.

4.1 Počátky a Kánon

Na úplném základě Beuronské umělecké školy stojí komplikovaná estetická teorie Petera Desideria Lenze. Cesta této školy začíná v Německu, kde je do čerstvě obnoveného kláštera (1862) vpuštěn P. Lenz (1868) k práci v klášteře. Tam se všude odrazí jeho specifický styl, vycházející z matematiky (všechny proporce jsou přesně propočítané), křesťanských motivů podobných pravoslavné byzantské tradici (Kristus jako ústřední téma, kterému se vše podřizuje) a nečekaně egyptského umění (barvy, zobrazování osob, perspektiva), které vycházelo z tehdy nových a populárních archeologických objevů. Na základě těchto vlivů připravil Kánon, ze kterého má vycházet nové, obzvláště svaté a estetické umění, jakési „křesťanské umění nové doby“. Je třeba si uvědomit, že výtvarné sakrální umění devatenáctého století bylo již velmi vyčpělé, historizující a blížící se často kýči. Nový směr, který navíc odvážně sahal do celé tehdy známé historie lidstva a přibližoval tak římskému katolictví i starověký Egypt dlouho před Josefem, musel připomínat těm, které zaujal, poryv čerstvého větru. Výtvarné umění se pak stalo jedním ze zásadních spojujících prvků rychle se rozšiřující kongregace – a jak jsme už slyšeli, také jedním z předmětů sporu.

Prvně k osobám zakladatelů beuronského umění. Za moment, který položí základy vůbec směru uvažování směrem k Beuronu můžeme považovat rok 1863, kdy se tři benediktini (Peter Desiderius Lenz, Gabriel Wunger a Lukas Steiner) vydali na cestu do Říma, kde studovali u umělců Nazarénské školy. Toto hnutí,

²¹ Obrazová příloha č. 1

pohybující se v rámci romantismu, se Beuronu v některých bodech podobá. Spojuje je samozřejmě náboženské téma a dále pak jistá strnulost výrazu, zjednodušenost pozadí. Přesto nemůžeme říct, že by Beuron z Nazarénské školy přímo vycházel – spíše určil základní myšlenkový směr, kterým se začali Lenz i Wunger ubírat. Za klíčový přelom pak považují vstup Wungera do kláštera v Beuronu roku 1870, Lukas Steiner i Peter (později Desiderius) Lenz následovali až roku 1872. Skutečným zakladatelem a hlavním mozkiem beuronského umění ale je bezesporu Lenz jakožto autor kánonu (dále o něm budeme referovat jako o Kánonu).

Co přesně ale zahrnuje Kánon? Vzhledem k jeho úhelnému významu pro pochopení beuronského umění (a tak vlastně prakticky všeho, co sestry od sv. Gabriela vytvořily svojí prací) ho nadále rozebereme trochu blíže, čerpat budeme přímo ze shrnující publikace Kánon a beuronští umělci (*Kánon a beuronští umělci* 2002). Klíčové prvky Kánonu jsou:

a) *Historická inspirace.* Barevné ladění, stylizace a proporčnost vychází mohutně z egyptského, byzantského a v určitých proporčních prvcích i z římského výtvarného učení. Tato inspirace se mohutně projevuje i v otázce přímo obsahu děl – poměrně časté jsou různé palmy, velbloudi a jiné blízkovýchodní motivy. Egyptský vzor se pak má hodně odrážet v architektuře – bohužel, čistě beuronským dochovaným objektem je jen kaple poblíž Beuronu. Beuronské myšlenky ale měly inspirovat Josipa Plečnika a celou secesi.

Zásadním bodem je pak inspirace v „poměrové filozofii“. Lenz totiž považoval egyptské umění (z našeho pohledu často primitivní) za dokonalé v jeho úkolu zachycení konkrétních přírodních věcí a jejich přenesení do abstraktního světa geometrie a dokonalého zobecnění. Egyptané také spočítali, jak velká má být lidská postava, aby byla udržena proporcionalita – Lenz usuzuje, že Egyptané používali míru délky středního prstu, která je v každém lidském těle obsažena devatenáctkrát. Takto namalovaná figura pak má působit dokonale proporčně. Dále vycházel otec Desiderius Lenz z renesančních poznatků Leonarda da Vinci a z pojednání Albrechta Dürera *4 knihy o proporci*.

b) *Míra a počet.* V tomto bodě (byť Lenz a další jeho zpracování ho oddělují, z našeho pohledu ho můžeme vnímat jako prakticky

nerozdělitelný okruh) se protínají požadavky čistě estetické (přesné proporce, vyváženost, dojem) s požadavky hluboce spirituálními (harmonie, odkazy na prolnutí abstraktní geometrie a metafyziky). Základem pak je kruh, který nám slouží nejen jako ideální základní obrazec, do kterého vložíme rovnostranný trojúhelník zaměřený dolů a do prostoru mezi kružnicí a vodorovnou stranou trojúhelníku pak chybí jeden průměr kružnice, kam je možno vložit další kruh – tím pádem máme rovnou velmi primitivní črtu toho, jak funguje beuronská figurální kresba: vrchní kružnice představuje základ hlavy, spodní kružnice základ trupu. Vhodné je se zde odkázat na secesi, která o 40 let později jako základ svého umění též použije kružnici se třemi body.

Mystická rovina je zde ještě výraznější. Počátek rýsované kružnice odkazuje na Boha a jeho tvůrčí práci a kružnice odráží i život každého z nás: počátek je zrození, konec je smrt, vše je ale propojeno a v rovnováze. Uzavřená kružnice a její nekonečnost pak znázorňují nekonečnost Boží a s tím i nekonečnost lidské duše, která je pouze *imago dei*, obraz boží²². A pokud Tóra byla dva tisíce let před tím, než byl stvořen svět, pak má samozřejmě na kružnici své místo, které se překvapivě téměř kryje s místem kružnice, na kterém jsme my. Z těchto prvků vyplývá geometrická přísnost a přesnost celého beuronského výtvarna a hlavně rigidní hierarchizace. Pokud ve středověkém umění musí být Ježíš v centru díla a dění, (tak) zde je přesně určeno a odměřeno nejen místo pro Ježíše, ale i pro jeho vlasy na hlavě, každou jednu holubičku a její vzdálenost od kříže.

c) *Váha*. Závažným problémem, před kterým Desiderius Lenz při předpokladu geometrického umění s vyobrazením všech postav vždy v ideálním možném pohledu, bez jakékoliv plastičnosti a bez možnosti nějak více zdůrazňovat sekundární pohlavní znaky (všechny postavy jsou zahalené) stál: odlišení mužských a ženských postav. Tento problém nakonec vyřešil dle římského vzoru a pohlaví oddělil podle zlatého řezu, kdy muži mají výtvarný střed v hrudi, ženy v oblasti břicha. Zde se opět nabízí i duchovní inspirace, kterou samozřejmě Lenz používá: u muže jde o

²² *Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu je stvořil* (bible.net.cz | bible online | český ekumenický překlad [online], GN 1,27).

jeho mužné srdce, u žen pak o břicho, ze kterého vychází nový život. Bohužel, vzhledem k tomu že drtivá většina zobrazovaných postav jsou řeholnice, mohla se tato metafora dotýkat jen Matky Boží.

Výsledky tohoto Kánonu jsou jasně viditelné. Z egyptské figurální kresby přichází jistá strnulost, pohyb, výraz a emoce jsou jenom velmi jemně naznačeny, celé vyznění se pak odečítá z prvotního nepromyšleného podvědomého dojmu, kdy na diváka zapůsobí barvy a kompozice. Rozebrat, proč to které dílo vzbuzuje nějaké pocity, je ale už poměrně náročným úkolem. Raný Beuron je svým způsobem nepřístupný, na první pohled nás fascinuje svojí jinakostí, na pohled druhý a třetí nás odpuzuje. K Beuronu je třeba pronikat, vše je určeno k detailnímu průzkumu při častých návštěvách a pobytu v daném prostoru.

Poslední otázkou je čistě vznik Kánonu. Lenz se na dva roky prakticky izoloval od světa a pouze kontemploval a studoval. To, že poté přichází s komplexním systémem, který promyslel všechno, není ničím zvláštní. Lenz pak přidává i dvě mnohem více etická než umělecká pravidla.

1) Pravidlo pokory. Umělec následuje přesná pravidla, která byla do světa dána od Boha, a je tak pouhým nástrojem Božím, nic víc. (Hnyk 2011)

2) Pravidlo dokonalosti a zaměnitelnosti: toto pravidlo mělo i zásadní praktické dopady, byť bylo s postupujícím časem porušováno. Hlavním způsobem, jak se mělo zaměnitelnosti a dokonalosti dosáhnout, totiž byly šablony, které byly chystané pro všechny základní tvary a figury. Teoreticky by se pak sv. Vojtěch ve sv. Gabrielu měl lišit od případného sv. Vojtěcha v Beuronu jen v kontextu, ve kterém je zasazen do interiéru.

S těmito pravidly v ruce vyrazil Desiderius Lenz tvořit. Jedním z jeho prvních děl pak je zpracování kaple svatého Maura u Beuronu roku 1868 pro Katherine von Hohenzollern. Zde je zásadní upozornit, že se jedná o první a poslední exteriérově i interiérově důsledně beuronské dílo. Kaple je velmi citlivě zasazena do terénu, a dokonce existují i plány jejího možného rozšíření; ty bohužel nebyly nikdy uskutečněny. Všechny další projekty byly nakonec promíšeny s jiným stylem, s jinou estetikou, nejčastěji pak novogotikou v případě nových klášterů či prostě původním stylem toho kterého kláštera v případě těch, které byly převzaty.

4.2 Beuronské umění – kam dál?

Jelikož se tato práce nechce věnovat umění nijak dopodrobna, nebudu rozebírat další jednotlivé detaily a postupy beuronů. Jen bych velmi rád upozornil na zvláštní fenomén, který podle mého názoru zatím není dostatečně reflektován znalci umění písíci o Beuronu, a to jsou pozdní léta školy (jak bych přibližně nazval období minimálně od roku 1910 do roku 1918) a určitý rozklad nebo spíše posouvání ideálů Kánonu. V průběhu svého bádání nad Sankt Benedikt Stimmen jsem přirozeně narazil na větší množství ilustrací a nákresů, které mniši stvořili a většinou jako návrhy na další fresky je v časopise publikovali, jen menší část z nich byla podle článků tvořena ve formátu „pro časopis“. Na těchto ilustracích (přímo zde uvedena jen jedna, další výběr v příloze) ale vidíme věci, na které při první konfrontaci i Monica Šebová, předsedkyně *Spolku přátel Beuronského umění* a pravděpodobně největší odbornice na beuronské umění v České republice reagovala slovy „to přece není Beuron“.²³ A přesto, minimálně podle smýšlení tehdejších beuronů, to Beuron je (Sankt Benedikt Stimmen 1916: 439).

Na ukázkovém malém výjevu²⁴ vidíme hned několik věcí, které nejsou přesně podle Kánonu. Vynecháme-li ty vnucené formátem tisku (barvy redukovány na černobílou, popisek...), přicházíme hned k několika výtvarným problémům. Za prvé, všichni zastávají nějaký charakteristický, výrazný a téměř dynamický postoj, nejmarkantnější je to u postav v pozadí. Za druhé, právě ty postavy v pozadí by tam být snad ani neměly – pro pointu „Jak svatá Hildegarda k císaři Barbarossovi v Ingelheimu promluvila“ nejsou třeba, nenesou žádnou myšlenku a neodkazují se k ničemu náboženskému. Třetí výtkou je pak velmi malá šablonovitost a určité polovičaté dodržení symetrie. Obraz je sice rozdělen na dvě půlky po třech postavách, to je ale rozbito detaily – na levé straně za oknem je vidět vršek nějakého tuřínu či jiného kusu zeleniny, na pravé straně zase pokojně leží a hlídá pes. Prvky Beuronu tu jsou více než jasné – a zároveň lehce popřeny. Další díla se vydávají buď spíše konzervativním směrem a odlišují je detaily (například velké množství rozpořbovaných detailů v pozadí), nebo jsou naopak ještě vzdálenější od Beuronu a přiřazovaly by se už poměrně těžko. Pro pochopení toho, že se nejedná o

²³ Osobní rozhovor, 18. 4. 2012

²⁴ Obrazová příloha č. 2

úplně bezcenný nález, je třeba si uvědomit, jak dobře je beuronské výtvarno prozkoumáno a že většina artefaktů i fresek je dobře zachycena a zpracována. Tyto náčrty, ze kterých většina zůstala v budoucnosti bohužel nerealizovaná, ale ukazují trochu jinou stránku Beuronu. Tu, která se snažila vyvíjet někam dále. Velký útlum beuronského umění po roce 1919 se zatím přičítal jiným cílům kongregace, nutností řešit nově se vzniknuvší problémy a národnostní pnutí, které vyvrcholí mimo jiné třeba odpadnutím Maredsous a ztrátou Erdingtonu. Výtvarné umění pak mělo ustoupit a mniši, kteří mimo jiné také ztratili své štědré sponzory, najednou měli plné ruce jiné práce a nemohli už věnovat energii a prostředky na další výzdobu. Stejně tak prakticky všechny kláštery v té době už byly v interiérech poměrně důkladně zbeuronizovány, a hlavní umělecké médium Beuronské školy, freska, nebylo tak úplně kam kreslit.

Myslím si, že tento přístup je minimálně problematický. V posledních letech časopisu totiž nacházíme více a více kreseb a návrhů, které se od původního ideálu více či méně vzdalují a jdou vlastními cestami nebo zkoušejí obměny. V tomto pravidle samozřejmě existuje několik výjimek, typicky liturgické náčiní, kterému se v návrzích pro beuronskou šperkařskou dílnu věnují autoři článků velmi detailně. Tato výjimka ale ve skutečnosti jenom velmi dobře potvrzuje mou hypotézu, že někdy tou dobou došlo zkrátka k *relativnímu vyčerpání možností Lenzova Kánonu*. Tím by se vysvětlovalo, proč v do té doby ne úplně dokonale vytěžené zlatnické tvorbě nachází najednou talentovaní mniši tolik inspirace a proč se všechny návrhy fresek a drobné ilustrace pomalu a plíživě vzdalují v některých bodech od Kánonu. Pokud tuto hypotézu vezmeme o jeden krok dále, můžeme se zamyslet i nad tím, proč dochází k velkému útlumu beuronského umění, i z úplně nového úhlu pohledu. Finálním argumentem, proč se tento směr dále nerozvíjí, totiž podle mého může být i absence média, absence společné komunikační platformy, v rámci které by mohli beuroni zkoušet, jak velké odchylky od Kánonu jim ještě projdou, jaké ne, co tvoří ostatní, a dokonce i získávat svého druhu zpětnou vazbu a široké laické publikum. Motivace i možnosti zkoušet se vyvíjet v rámci svázaného prostředí přísné geometrie pak musely být o řád umenšené a zánik Sankt Benedikt Stimmen tak mohl spolu s ostatními důvody přivodit to, co můžeme nazvat koncem autenticky beuronského umění.

Závěrem již není příliš co říct. Jedním z cílů dalšího bádání a případné diplomové práce je větší zaměření se právě na tento aspekt výzkumu, kde prvním

krokem má být příprava kompletní sbírky grafik a relevantních popisků a článků ze *všech* Sankt Benedikt Stimmen od počátku vydávání až do posledního listopado/prosincového dvojčísla roku 1918. Věřím, že možnost přímo vedle sebe srovnávat grafiky ve vysoké kvalitě a reprezentativním množství (obzvláště pak grafiky prakticky neznámé) by mohla vypovědět nové zajímavé věci o Beuronské umělecké škole. Nám ale zbývá celá jedna velká kapitola: umění inspirované Beuronem.

4.3 Inspirované umění a odkaz Beuronu

Na začátek kapitoly bych rád rozlišil dva základní nejčastější přístupy k problematice beuronského umění jako inspirátora dalších směrů. První, o něco častější je i mezi poučenou veřejností názor, že beuronské umění je zvláštní svébytná kategorie, která neovlivnila prakticky nic dalšího a která se poměrně rychle vyčerpala a zanikla a velmi zlehka ovlivní budoucí podoby výtvarného umění, spíše ale proto, že tam podobné vlivy vidět chceme (Hamilton 1993: 113). Druhým extrémem pak je vnímání Beuronu jako všespásného celku, jehož vlivy můžeme vidět i v těch nejdrobnějších věcech a který prakticky celý předběhne a definuje secesi. Velká část kostelů budovaných po roce 1900 pak má inspiračně čerpat z Beuronu. Tento názor poměrně pochopitelně zastávají hlavně přátelé beuronského umění (ne jako organizace Společnosti přátel beuronského umění, ale jako jednotlivci). Považuji za vhodné tyto názory konfrontovat mezi sebou alespoň v nejzásadnějších bodech.

Abychom se mohli vůbec vyjadřovat k otázce toho, jak beuronské umění ovlivnilo svět, bylo by vhodné zmínit beuronského umělce, který měl možnost, než vůbec vstoupil do řádu (a dokonce než se vůbec nechal pokřtít), konfrontovat se s dobovými uměleckými tradicemi v plné síle, a dokonce jednu uměleckou skupinu založit. Je jím otec Jan Wilibrord Verkade.

Narodil se roku 1868 (Verkade 1942) do rodiny bohatého nizozemského majitele čokoládovny (dodnes je v provozu)²⁵. Jeho mládí a sourozenci nijak nenasvědčovali tomu, že by se měl mladý Jan vůbec kdy stát benediktinem nebo členem církevního organizace nebo alespoň věřícím. Rodiče byli mennonité, Jan

²⁵ Jedná se o čokoládu luxusní a oblíbenou jak podle zběžného průzkumu u prodejců, tak podle toho, že je odebírána i českými předními hotely (*Hollandsbest | The Holland Pastry and Gift Shop in San Jose, CA* [online]).

sám nebyl křtěn, jeho bratr – dvojče se stal divadelním režisérem, jeho sestra se provdala za malíře. Jan měl sám k výtvarnému umění blízko, ještě než se vypravil roku 1890 do Francie, stihl ale v Bruselu vidět práce Vincenta van Gogha.

V Paříži se díky dalším kontaktům seznámil s Paulem Gauguinem a Paulem Serusiérem, v jehož ateliéru pracoval. Spolu s úplně jiným okruhem umělců pak zakládá výtvarnou skupinu NABIS/Proroci. Ti se snažili o vytvoření moderního umění a překonání známých překážek, umění pak spojili s esoterikou, okultismem, spirituálními naukami a symbolismem. Nabisté několikrát vystavovali, jednou dokonce společně s impresionisty a symbolisty na 2. výstavě impresionistů a symbolistů. V roce 1892 se Verkade jel společně s malířem Morgensem Ballinsem (Židem) podívat do Bretaně, kde se natolik spřátelil s místním lidem a myšlenkou katolictví, že se ještě toho roku dal pokřtít jezuitou. Po Bretani se vydali do Itálie studovat ranou renesanci a mnoho času strávili ve františkánském klášteře, kde se Ballin nechal pokřtít. Ten se posléze odpojil a musel se vrátit do Dánska rukovat na vojnu, v roce 1894 pak Verkade vystavuje v Kodani a hlavně se posléze přesune do Beuronu, kde se stane oblátem. Roku 1897 se pak stal novicem, roku 1902 byl jako otec Wilibrord vysvěcen na kněze. Verkade pracoval na vnitřních freskách ve sv. Gabrielu a hlavně byl jakýmsi reprezentantem řádu při výstavách a podobně. Verkadeho styl můžeme označit za prolnutí Beuronu s dalšími vlivy, kterých, jak vidno výše, poznal více než dost. Další umělci ho dále navštěvovali a byli s ním v kontaktu, dá se tedy očekávat, že i on zpětně ovlivňoval je.

Vrcholem prolnutí Beuronu se zbytkem uměleckého světa je pak podle mě účast na XXIV. výstavě Vídeňské secese (Sagnerová 2007). Roku 1905 byli Beuronci pozváni do Vídně na výstavu. Mniši se poté dlouze rozhodovali, jestli je vůbec vhodné, aby se takového podniku spolu se skupinou tak podivné reputace účastnili. Je třeba si říct, že jakkoliv bylo beuronské umění pokrokové, tak (jak jsme už zažili v epizodě s rodinou Desclée a Jeanem Baptistou Bethunem) mecenáši beuronů se rekrutovali většinou z těch nejkonzervativnějších vrstev společnosti, kterým se nejen často nelíbilo umění jednotlivých beuronů, ale jejich spojování s tak nechvalně proslulou skupinou, jako byla Vídeňská secese, mohlo beurony stát zásadní finanční zdroje. Uvědomme si jenom, že už samotné slovo „secese“ odkazuje na rozpor mezi mladými a starými umělci a na odtržení a truc mladých po římském vzoru. Placidus Wolter pak problém vyřešil opatrně – vyslal otce Wilibrorda (Jana Verkadeho) zjistit, jak to v té Vídni vlastně vypadá a vyhodnotit

jestli celý podnik Beuronu prospěje. Jenže zatímco otec Wilibrord zjišťoval, do celé věci se energicky angažoval Josip Plečnik (Plečnik & Prelovšek 2003), který musel mít k beuronskému umění nějaký zvláštní vztah nebo ho alespoň považovat za zásadní přínos pro celou výstavu. Beurony totiž začal přesvědčovat. V jediném roce je vyhledával na všech svých cestách, navštívil beurony momentálně pracující na výzdobě Monte Cassina a třikrát navštívil klášter v Beuronu, na poslední návštěvě sebou dokonce přivezl nového předsedu Vídeňské secese Andrise. To beuronské umělce nakonec přesvědčilo k účasti, ke které dal arcipat Placidus Wolter svolení.

Plečnik pojal výstavu jako možnost jednotlivé směry smísit. V jediné hlavní místnosti, označené jako Zed' křtu zde byla připravená socha Jana Křtitele, zdobné sloupy, malby na skle i na stropě a po každé straně sochy pak tři obrazy, z nichž 5 malovali secesionisté a jeden otec Wilibrord. Výstava byla velmi úspěšná, navštívilo ji na dvanáct tisíc lidí a odstartovala něco jako „beuronské turné“. Umělci se ukázali ještě v roce 1907 v Cáchách, v roce 1909 v Düsseldorfu, v Řezně roku 1910 a na závěr pak v Belgii 1912 na Druhé mezinárodní výstavě. Bohužel, první světová válka pak přetřela tuto šňůru beuronské sebe prezentace. Rozhodně ale můžeme říct, že v poučeném prostředí byl Beuron dostatečně známý a poučená veřejnost měla víc než dost možností se s ním seznámit, přímo pak ovlivňuje hned řadu umělců minimálně střeoevropského významu. Výstavy pak byly na sté výročí opakovány ve skromnějším provedení. My se krátce zastavíme u jednoho z umělců, kde je vliv (nebo alespoň silná spřízněnost) s Beuronem nepopíratelný. Je jím Josip (Jože) Plečnik.

Plečnik se narodil v Lublani roku 1872, jeho kariéra později nabrala obrovský spád jenom podkreslený profesurou roku 1920. Mezi jeho díla patří desítky budov a veřejných prostor ve Vídni, škola pro architektky v Lublani, přestavba Pražského hradu a z našeho pohledu nejzásadnější Kostel Nejsvětějšího srdce Páně na náměstí Jiřího z Poděbrad. Všechny jeho vlastnosti totiž poměrně přesvědčivě vychází z podobného inspiračního zdroje jako Lenzovy návrhy – z egyptských chrámů. Disponuje pak i klasickou vzdušností, jednoduchostí a velkorysostí stavby, která ladí s návrhy Lenze a dalších beuronů. Co je pro nás ovšem klíčovým dokladem trvajících spojení mezi tímto zásadním architektem počátku 20. století a beuronskou školou, je Lenzova Isis²⁶ – Madona. Isis – Madonu

²⁶ Viz obrazová příloha č. 3

navrhl a vytvořil Lenz v roce 1872 na základě složitých úvah, kdy propojuje egyptskou bohyni Isis s Pannou Marií, a dokonce pak Panně Marii připisuje hlavní atribut Isis: její rohy. Panna Marie i s Ježíškem totiž stojí na rozích obrácených dolů. Plečnik se měl (*Beuronská umělecká škola v opatství sv. Gabriela na Smíchově* [online]²⁷) o této Madonně vyjádřit jako o nejdokonalejším možném zpracování tématu, kterého je možno dosáhnout. Co je na věci ovšem i historicky poučné, je to, že sochu měl po většinu života stále při sobě.²⁸²⁹

Pokud u někoho můžeme prokázat jasnou inspiraci Beuronem a užší vazbu, bude to jednoznačně Plečnik. To, že Beuron odhaluje *některé* principy secese 40 let před secesí a různé detaily pak můžeme vnímat jako přesně přejaté, také navádí k myšlence inspirace, ale ta je v tolika detailech jiná a hlavně se umělci informují i mezi sebou, že jde mnohem více o otázku pro profesory kunsthistorie, kteří ji navíc k dnešnímu dni stále nevyřešili. Pouze ve spekulativní rovině zůstává také inspirace přestavby Emauz pod vedením Františka Marii Černého, obzvláště pak ve věci mohutných zlacených křídel. Zatímco znalci Beuronu připomínají přesnou reprodukci andělských křídel beuronského typu a širokou symbolickou síť kolem nich, ostatním připomínají prostě jen křídla, která nemusí být jakkoliv inspirována Beuronem.

4.4 Shrnutí

Naše krátké seznámení s beuronským uměním zde končí. Na závěr bych rád shrnul několik zásadních poznatků, které bychom si měli odnést. Za prvé jsou to základní charakteristiky beuronského umění: teď by pro čtenáře neměl být velký problém odlišit klasický Beuron například od romantismu. Za druhé je to pojetí Beuronu jako umění, které proniká vším, od fresek až po jednotlivé liturgické náčiní, evangeliáře, nábytek a další potřeby. A za třetí je to teorie Beuronské umělecké školy jako vyvíjející se disciplíny a dvou různých hypotéz o jejím zániku. Tyto znalosti nám snad pomohou v dalších kapitolách pochopit mozaiku důvodů, které vedly k odchodu sester ze sv. Gabriela.

²⁷ Ze stejného místa jsou převzaty i obě fotografie.

²⁸ Fotografie získány od Společnosti přátel Beuronského umění

²⁹ Obrazová příloha č. 4

5. Založení kláštera a příchod sester zakladatelek

Jak už jsme si řekli výše, v roce 1880 byli beuroni pod Bismarckovým tlakem vytlačováni ze svých německých sídel, nový domov nacházeli převážně pak v Rakousko-Uhersku a Belgii (kde už měli pevnou základnu v podobě Maredsous). Někteří beuroni se dostali i výrazně dál, z tohoto období pochází například také beuronský klášter v Jeruzalémě, opatství Dormition B.M. Virginis³⁰. Kulturní boj nakonec nedokázal beuronské mnichy vykořenit úplně, naopak jen podnítil velké fundační zanícení a paradoxně řádu získal řadu dalších význačných donátorů; postavila se za ně třeba velká část katolické šlechty z německých zemí. Nakonec byl Bismarck (Gross 2005) nucen režim uvolnit a benediktini se mohli vrátit do země a roku 1892 již obnovili klášter Maria Laach. Hlavní zájem kongregace se tak vrací zpět do německých zemí a pro Beurony tak začne dlouhé období klidu, ve kterém se zaměřují na projekt benediktinské konfederace, tvoří umění a čile zakládají další kláštery, byť jim pomalu vymírá nejsilnější generace donátorů. Náš zájem se ale týká převážně benediktinek shromážděných u sv. Gabriela na Smíchově a hlavně pak důvodů a okolností jejich odchodu po konci první světové války. V této části práce se budeme věnovat pohledu na historii kláštera převážně z úhlu pohledu historie kongregace, kláštera samotného a státních složek. Nebudeme se zatím příliš věnovat tomu, jak byl klášter vnímán Čechy.

Nový domov našly sestry v Praze díky intervenci kardinála Schwarzenberga³¹. Nový klášter byl vysvěcen roku 1889. Opuštěn byl po konci první světové války z důvodů, kterými se zabývám v dalších částech práce. Budovy byly prodány nově vznikajícímu státu pod podmínkou, že kostel bude nadále využíván k bohoslužbám. Toto pravidlo bylo nějakým způsobem (často velmi volně a s ohromnými časovými prodlevami) dodrženo za všech režimů po celou dobu existence budovy.

Po dobu existence kláštera bylo vysvěceno přibližně 130 sester³², jednalo by se tak o poměrně významný klášter i na tehdejší poměry, k tomu výjimečný svojí výzdobou. Řady sester od sv. Gabriela zahrnovaly velmi často vysoko postavené

³⁰ Tento je také nazýván Hagia Maria Sion.

³¹ Ten byl svázaný příbuzensky a vlivem s benediktinkami, viz např. sestra Benedikta (kněžna Maria Aloisia zu Schwarzenberg).

³² Je poměrně těžké u některých rozlišit, jestli je započítat k vysvěceným ve sv. Gabrielu či byly vysvěceny jinde a do Gabriela pak přešly. Z celkového počtu 77 sester které žily v klášteře jsem odečetl zakládající skupinu 16 sester.

šlechtičny, často propojené rodinami nebo osobou někoho, kdo je pro klášter doporučil/ přijetí do kláštera zařídil. Jedna ze základních hypotéz, se kterou do práce vstupujeme, pak je, že klášter sloužil výhradně jako alternativní kariérní možnost pro ty dívky a ženy z bohatých šlechtických rodin, které měly obtíže s hledáním manžela³³.

5.1 Přestěhování do Prahy

Pro sestry byla vybrána Praha. Abatyše jejich domovského kláštera Magdalena (*BIOGRAPHIA BENEDICTINA – DICTIONARY OF BENEDICTINE BIOGRAPHY ONLINE* [online]. KLOTZ, Magdalena Erentrudis (Barbara) OSB (1844–1890) – Biographia Benedictina) jim naposledy mateřsky požehnala a učinila poslední přípravy. Na cestu bylo třeba sestry náležitě zaopatřit. Do Prahy dorazil vlak s celkem jedenadvaceti truhlami. Výbava obsahovala 12 postelí, k tomu i postele pro služebnictvo, oblečení a prádlo, kukuly (široké pláště, které sestry nosí do chóru) podle beuronského stříhu, nádobí a dva tucty polévkových terin z cínu. K tomu knihy modlitební, breviáře, a další knihy. K bohoslužbám, které se napřed sloužily v provizorní kapli, byly zabaleny jeden bílý a jeden červený ornát, dva humerály (pruh látky, který nosí kněží kolem krku a pod pažemi pod albou, aby bylo zakryté osobní oblečení), lněné cingule (šňůrky), purifikatoria (bílé ubrousky na čištění kalicha po mši svatě), skříňku pro ostatky, 6 pozlacených svícňů na hlavní oltář. Z tesařárny (pokladnice nebo skříňka) vyňala abatyše Magdalena relikvie sv. Erentrudis a sv. Ruprechta a k tomu malou monstranci s částičkou z Kristova kříže. Dále sestřím poskytla dřevěnou desku, kam se podle obyčejů na Nonnbergu zaznamenával týdenní rozvrh, dřevěnou urnu, budík a dvojce kapesní hodinky. Abatyše dále napsala dopis, ve kterém je předávala duchovní péči nám již známého Benedikta Sautera, benediktina z Emauz. Dopis podobného znění napsal i salcburský arcibiskup Dr. Franz Albert Eder³⁴. Sestry na cestě doprovázel opat Romuald z benediktinského kláštera sv. Petra v Salzburku (Wagner-Höher 2008).

³³ Hypotézu jsem formuloval na začátku psaní práce na základě zřejmého pohledu na množství sester z významných šlechtických rodin.

³⁴ Sám také benediktin, 1818-1890. Přesnější rozpis jeho kariéry je dostupný na stránkách zabývajících se kompletními záznamy katolického vyššího kléru. Zde se také dovídáme, že byl vysvěcen arcibiskupem Schwarzenbergem. (*Archbishop Franz de Paula Albert Eder [Catholic-Hierarchy]* [online]).

5.2 Proč právě Praha?

Praha byla pro Beurony zdaleka nejpříjemnější destinací. V rámci Bismarckova kulturního boje totiž byli vypuzeni z Pruska. Roku 1875 jim František Josef I. povolil dočasně se usídlit v klášteře ve Volders. Roku 1880 je pak arcibiskup Bedřich kardinál Schwarzenberg jakožto progresivní nový prvek přivedl do Emauz (Buben 2004). Původní montseratští obyvatelé kláštera odešli s doživotní penzí, převod schválil i sám císař (viz novinový článek v druhé kapitole). Emauzy se pak staly na určitou dobu i hlavním centrem beuronské kongregace a sídlem arciepiskopa. Mnichů zde žilo na sto, jejich zpěv a zvláštní umělecké ladění kláštera pak byly velkým lákadlem pro všechny. Rozšíření o „ženskou pobočku“ tak bylo dobře možné, jedině, co neumíme určit úplně přesně, je motivace. Vzhledem k tomu, že žádné prameny ani syntézy dalších autorů nenaznačují nějakou zvláštní potřebu nebo tlak vyvíjený na beurony ve směru založení ženské části kláštera, můžeme se jen dohadovat. Hypotéza o účelném odkladišti šlechtických žen (výměnou za štědré finanční dary) tak dostává první významnou ránu, byť je samozřejmě možné spekulovat, že takový záměr by nikdo v korespondenci nezachovával.

Formálně je ještě třeba připomenout, že v této době byl Smíchov stále samostatnou obcí (roku 1904 ho císař dokonce povýšil na město), nikoliv součástí Prahy, klášter tak byl založen *na Smíchově*, nikoliv v Praze. Odtud také utkvělá podoba "klášter sv. Gabriela na Smíchově" (Jungmann 2007). Vzhledem k napojení na metropoli a úzkým vztahům s Emauzy v textu ale mluvím v širším významu o Praze, koneckonců se tam záhy dalo dojet i městskou hromadnou dopravou.

5.3 Finanční zajištění

Nutné prostředky poskytla hlavně hraběnka Gabriela Sweerts-Sporck, která tak přinesla i název nového kláštera. Později byla v areálu pohřbena - sama se ale nedožila jeho dokončení. V podpoře kláštera pokračovala i budoucí oblátka³⁵ v Emauzích, Auguste von Clam-Martinic, která v klášteře také roku 1891 zemřela a byla pochována. Klášter tak měl dostatek financí na bohatou výstavbu vedenou pod přímým dohledem beuronů z Emauz a hlavně belgických architektů. Záhy byl

³⁵ Čestná členka bez nutnosti skládat řeholní slib.

dostavěn a vysvěcen také kostel Zvěstování Panně Marii. Tento byl dokončen roku 1891 - v současnosti se intenzivně připravují oslavy 120. výročí existence kostela³⁶.

Celkově můžeme vzhledem k rozsahu staveb, množství a bohatství donátorek a rodinnému zázemí některých sester bezpečně předpokládat, že byl klášter dobře finančně zajištěn. Nijak se tak nemusel orientovat na to, aby sám vydělával nějaké peníze nebo podnikal, nepřináležely mu žádné statky nebo pozemky. Zpětným pohledem tak můžeme vnímat určitou křehkost takové pozice, kdy klášter byl úplně závislý na štedrosti donátorů a Emauz.

5.4 Stavba

Sestry samotné v průběhu stavby žily spolu s některými donátorkami ve vile Moser. O jejich životě zde nemáme mnoho zdrojů, předpokládáme tedy, že vše proběhlo bez problémů, víme jen o dělení sester (viz dále). Zajímavý je prvek soužití s donátorkami. Právě zde nejspíš byly položeny základy oblátnství Auguste von Clam-Martinic. Zajímavou a bohužel nevyřešenou otázkou (Sankt Benedikt Stimmen ani vzpomínky žádné ze sester odpověď neumí dát) je, jestli se donátorky skutečně plně podřídily klášternímu režimu nebo jak beuronský přísný denní režim, který byl nastaven kongregací a všude dodržován stejně, mohl vůbec fungovat v podmínkách vily.

U sester zde došlo ještě v zakládací fázi k jednomu důležitému rozdělení. Chórové sestry (většinou ze šlechtických a jinak lepších rodin) byly odděleny od laických sester jak oděvem, tak náplní práce. Zatímco laické sestry byly většinou nevzdělané a věnovaly se manuálnímu pracím (šití, vyšívání), chórové sestry se věnovaly zpěvu a umělecké činnosti. Chórové sestry navíc nosily pod svým černým závojem ještě bílý závoj.

Toto rozdělení bylo přijato roku 1890 (Wagner-Höher 2008). Zvláštní je, že k němu došlo tedy nejspíše ještě při soužití ve vile Moser a hlavně že se jednalo nejspíše o konflikt přinesený. Ještě nenastal nějaký nečekaný příliv neurozených a nevzdělaných sester, na který by bylo třeba reagovat. K rozdělení došlo dost možná na základě intenzivnějšího kontaktu mezi sestrami v první fázi existence kláštera.

³⁶ Psáno 2010. Oslavy samozřejmě již proběhly a oživily zájem širší veřejnosti o sv. Gabriela, včetně několika článků v novinách a vyšší návštěvnosti v průběhu Noci kostelů a dalších akcí.

To, že reakcí bylo přísnější sociální vymezení mezi sebou, považuji za zajímavý posun.

Práce v klášteře a na kostele probíhaly od roku 1888 pod vedením dvou beuronů z belgického kláštera Maredsous, patřícího do beuronské kongregace. P. Gislen Béthun a P. Hildebrand de Hemptinne se drželi Kánonu uvnitř budov³⁷. To, že stavěli mniši až z Belgie, je zajímavé hlavně z toho důvodu, že vnější stránka stavby se jen minimálně inspirovala v Beuronu, mnohem důležitější je pro ni inspirace z belgické novogotiky Jeana Baptisty Bethuneho, s prvky, které často navádí spíše ke slohu novorománskému. Vnější podoba kostela se tak dá vnímat jako prohra přísně beuronské výtvarné strany, kompenzovaná v pozdějších letech stavby a existence kláštera bohatou a detailní vnitřní beuronskou výzdobou. Rád bych se teď krátce zastavil u možných důvodů tohoto řešení.

Za prvé, stavba byla navržena v době, kdy její donátorka ještě nemohla být v příliš intenzivním kontaktu s beuronským uměním a rozhodně ho neměla možnost plně vstřebat a ocenit. To, že se pak přiklonila ke konzervativnějšímu řešení, je přirozené. To, že to muselo německým Beuronům v čele s Lenzem vadit, je více než pravděpodobné: je třeba si uvědomit, že se jedná o jednu z mála od základů budovaných staveb, které beuroní zkonstruovali, a unikátní příležitost něco autenticky beuronského (mimo malé kaple sv. Maura) vybudovat. Nezapomínejme, že ostatní beuronská architektura se omezuje jen na přestavby a interiéry. Za druhé, klášter stojí v místech, kde dříve byla vilová čtvrť a množství činžovních domů, také je třeba vzít v potaz jeho lokalizaci na Smíchově a národnostní složení Smíchova (o tom více dále) a v takové chvíli bylo rozhodnutí pro umírněnější, konzervativnější stavební sloh poměrně přirozené. Za třetí, v Praze v té době běžela ještě přestavba Emauz, která je poměrně intenzivně beuronizovala. Pokud v kongregaci nastaly nějaké spory o to, jak bude sv. Gabriel vypadat, musely být značně utišeny jak kompromisem (progresivní přestavba Emauz jako vyrovnání konzervativního pojetí sv. Gabriela), tak prostě tím, že beuronských umělců nebylo k dispozici úplně nekonečno a dost dobře se mohlo stát, že tak nebylo ani možné, aby obě stavby proběhly v intenzivně beuronském duchu. Všechny tři jmenované důvody pak výrazně podpírají fakta o průběhu prací na interiérech. Ty se

³⁷ O Kánonu viz třetí kapitola.

zintenzivňují, zrychlují a beuronizují právě v době, kdy Hildebrand de Hemptinne a další zástupci Belgie jsou mimo Prahu, kdy centrem kongregace je opět přímo Beuron, a ten tak stojí v přece jen pevnější pozici proti belgické klíci, a též je víc než dost beuronských umělců a řemeslníků k dispozici. Nemluvě o tom, že obě hlavní donátorky jsou již po smrti, navíc se dá předpokládat, že v průběhu pobytu ve vile Moser se s beuronským uměním sžily, koneckonců z něj nejspíš také vycházely při případné výrobě výšivek a podobně.

Stavební práce probíhaly bez jakékoliv zajímavosti nebo oznámeného zdržení, nic nebylo zmíněno ani v dobovém tisku. Dostaveno bylo roku 1891, téhož roku byl objekt vysvěcen kardinálem Schönbornem (Borový 1889; *Hlasy katolického spolku tiskového* 1889)³⁸.

Tím jsme ve veliké krátkosti pokryli téma výstavby kláštera a možných konfliktů ohledně jeho architektonické podoby, nyní se zaměříme na téma pro naši další práci ještě zásadnější: na řeholnice samotné.

5.5 První obyvatelé kláštera

Na tomto místě jsem se rozhodl zmínit "zakládající sestry", ty, které byly v klášteře první. Rozhodl jsem se pojednání o nich umístit do této části práce a ne k vzorku dalších sester kvůli tomu, že se jedná o malou, jasně definovanou skupinu, která se v mnohém odlišuje. Národnostně a sociálně je samozřejmě nereprezentativní, neboť jde o sestry přímo z kláštera Nonnberg, čili pochopitelně (až na jednu výjimku - Gabrielu von Parczewskou) samé Němky. To zároveň ale neznamená, že jejich sociální a národnostní profil nebude dále kopírován, to už je otázka sama pro sebe. Každopádně zatím to ani nijak nevyvrací možnost, že by v klášteře později žily i české řádové sestry.

V klášteře dále mimo klauzuru žili různí mužští pracovníci. Jeden čeledín za nimi dokonce přijel až z Nonnbergu. Žel, stýskalo se mu tolik, že se už v dubnu 1890 vrátil zpět (na Nonnberg).

Otázka, koho počítat mezi zakládající sestry, je jenom drobně zastřena jednou nejasně popsanou fotografií a tím, že některé sestry zakladatelky ještě nesložily věčné sliby. Čistě podle data vysvěcení by připadaly v úvahu pouze 4 sestry (viz následující seznam), když se ovšem sestry samy v roce 1904 fotily, tak

³⁸ Druhá publikace obsahuje i pro naše další bádání klíčové citace .

bylo označeno 16 z nich jako členky „Gründugsgruppe“ (Archiv sv. Gabriela, Karton 3). Osobně se ale domnívám, že musí být míněna zakládací skupina kláštera sv. Hildegardy v Eibingenu, kde je pak matoucí jen účast sester které do sv. Hildegardy nijak nepřestoupily (účast abatyše Adelgundis Berlinghoff je pochopitelná). Za skutečnou zakládací skupinu jsem se pak rozhodl považovat jednoduše ty osoby, které odešly z kláštera sv. Erentrudis, bez zvláštního důrazu na to, kde a kdy byly vysvěceny.

Jejich podrobnější osudy následují.

5.5.1 Adelgundis Berlinghoff³⁹

Zakládající abatyše kláštera sv. Gabriela

Život abatyše Adelgundis v podstatě shrnuje celé dějiny kláštera. Narodila se roku 1849. Řeholní slib složila ve třiceti letech v Nonnbergu v Salzburgu. Roku 1882 dostala na starost novicky a roku 1889 se stala představenou sester odcházejících do kláštera sv. Gabriela. Ve stejném roce se stala převorkou, v roce 1893 abatyší. Klášter byl totiž 17. listopadu kardinálem Schönbornem povýšen (Zeschick 2007).

Abatyše Adelgundis také nechala vyslat třináct (Archiv sv. Hildegardy, Eibingen) sester jako zakládající skupinu kláštera sv. Hildegardy v Eibingenu (tato informace také poněkud komplikovala interpretaci výše zmíněné fotky, kde je 15 sester a výslovně zmíněno, že jedna chybí).

Konec první světové války přinesl změnu poměrů a převážně německé jeptišky musely odejít. Jak se dovídáme i jinde v této práci, objekt byl za specifických podmínek prodán Ministerstvu pošt a telegrafů a sestry odešly do Bertholdsteinu. Zde abatyše Adelgundis roku 1922 také zemřela.

5.5.2 Gertrudis Fischnaler

Narodila se sedmého května 1861 ve Sterzingu v Tyrolsku. Věčné sliby složila 20. května 1883 v klášteře sv. Erentrudis na Nonnbergu a roku 1889 odešla do sv. Gabriela. Zastávala postupně několik funkcí, pečovala o vzdělávání dalších sester,

³⁹ (*BIOGRAPHIA BENEDICTINA – DICTIONARY OF BENEDICTINE BIOGRAPHY ONLINE* [online]. Berlinghoff, Adelgundis – Biographia Benedictina).

později o jejich cely. Zemřela 12. října 1917 ve sv. Gabrielu (Archiv sv. Gabriela, Karton 41 – Sestry).

5.5.3 Virgilia (Gabriela) Gschwenter

Narodila se bohatým rodičům 16. září 1858 ve Sterzingu v Tyrolsku (stejně jako Gertrudis Fischner). Po škole pracovala zčásti v domácnosti, zčásti v otcově obchodu. Chtěla se přidat k Uršulinkám, leč těžce onemocněla a více než rok strávila upoutaná na lůžko. Její starší sestra jí doporučila klášter na Nonnbergu, kde roku 1883 zahájila noviciát a roku 1885 byla vysvěcena a složila své sliby. Na Nonnbergu se věnovala výuce dalších sester v pracovních činnostech. Roku 1889 odešla na Smíchov, kde se opět ujala dohledu nad dalšími sestrami. Roku 1892 se pak vrací zpátky na Nonnberg, kde se postupně ujímá více a více povinností, z čehož je ovšem často velmi nemocná. Umírá roku 1921 v nemocnici (Archiv sv. Erentrudis, Nonnberg, Nekrology VI).

5.5.4 Lioba (Ottila) von Falser

Narodila se v Innsbrucku 10. října 1859 jako dcera Carla rytíře von Falser a Marie roz. Knoflach.

5. června 1887 složila věčné sliby v klášteře sv. Erentrudis na Nonnbergu a současně získala panenské svěcení. Jako jedna ze sester zakladatelek přišla do kláštera sv. Gabriela v Praze na Smíchově 13. listopadu 1889. Byla zástupkyní převorky, později se stala převorkou a podstatně se podílela na budování kláštera. Pod jejím vedením pracoval ateliér výšivek, byla kronikářkou a v prvním období sv. Gabriela pracovala všude, kde to bylo zapotřebí. Svoji abatyši doprovázela na více cestách. Na Smíchově zůstala mezi posledními a dokončila přesídlení na Bertholdstein. Tam přišla s poslední skupinou 28. května 1919. Zemřela ve sv. Gabrielu na Bertholdsteinu 19. března 1922 (Archiv sv. Gabriel, Karton 41 – Sestry).

5.5.5 Regintrudis (Josephine) Sauter

Narodila se 11. května 1865 v Messkirchu (Bádensko Wuerttembersko) jako dcera stavebního inspektora a Kathariny roz. Kugler. Josephine se narodila jako třináctá,

následovali ještě dva sourozenci. Sauterovi tedy celkem živili 15 dětí. Regintrudis totiž nebyla jediná, kterou zaujal řeholní život. Ze Sauterových dětí vstoupilo do řádů 6 dětí. Jistá přichylnost k řádu byla navíc obecně v rodině. Již jsme se setkali s jejím strýcem: Benediktem Sauterem, opatem v Emauzích a také velmi významnou osobou v rámci beuronské kongregace (Zeschick 2007). O jeho osobě a díle jsme se dověděli již dost, nyní se vrátíme zpět k Josephinině dětství.

Jak se rodina dostala k Beuronu? Přesné důvody a kauzality neznáme, každopádně Sauterovi dosáhli dvou významných met. Otec převzal restaurátorské práce v opatství sv. Martina v Beuronu, původním a "kanonickém" sídle. Benedikt (Roman) Sauter, její strýc, dne 25. května 1863 jako první mnich získal věčné sliby v Beuronu (*BIOGRAPHIA BENEDICTINA – DICTIONARY OF BENEDICTINE BIOGRAPHY ONLINE* [online]. SAUTER, Benedict OSB (1835–1908) – Biographia Benedictina; Zeschick 2007). Benedikt také zprostředkoval přijetí své neteře do kláštera v Nonnbergu. Zde měla díky podlomenému zdraví velké potíže, na rok a půl musela pobyt přerušit. 2. října 1887 složila věčné sliby v Nonnbergu.

Třináctého listopadu 1889 přišla do sv. Gabriela na Smíchově. Na vybudování komunity se podílela jako vedoucí prádelny, knihovnice a zástupkyně převorky.

17. září 1904 byla zvolena do další zakladatelské skupiny a jako převorka zakládala klášter sv. Hildegardy v Eibingenu (dceřiný klášter sv. Gabriela v Porýní v Německu). Následovalo její jmenování a svěcení na první abatyši nově zřízeného kláštera sv. Hildegardy dne 25. srpna 1908. Pod jejím vedením až do první světové války došlo k rozkvětu kláštera v nejrůznějších odvětvích, zvláště v hospodářství, umění a vědě, což velmi podporoval nedaleko položený mužský benediktinský klášter beuronské kongregace Maria Laach. Toto přiživuje teorii, že v podstatě každý beuronský ženský klášter byl koncipován jako jistý přídavek zaběhnutých mužských klášterů, podobná je i doba rozestupu od založení kláštera Maria Laach a založení kláštera sv. Hildegardy s rozestupy u Maredsous/ Maredret a Emauzy/ sv. Gabriel. Nacionální socialismus vedl v roce 1941 ke zrušení kláštera sv. Hildegardy. Sestry byly rozděleny, abatyše Regintrudis odešla do Vestfálska. 2. července 1945 ve výročí položení základního kamene, mohl znovu začít společný život v klášteře sv. Hildegardy. Teprve po oslavě svých 90. narozenin 4. srpna 1955 Regintrudis abdikovala. Zemřela 7. září 1957 v klášteře sv. Hildegardy v Eibingenu. (Archiv sv. Gabriel, Karton 41 – Sestry).

5.5.6 Gabriela (Antonia) von Parczewska

Narodila se 21. listopadu 1869 v Poznani v Polsku.

Na radu arciojata Maura Woltera z kláštera sv. Martina v Beuronu vstoupila Antonia do kláštera sv. Erentrudis na Nonnbergu jako postulanka a byla určena pro vznikající klášter sv. Gabriela na Smíchově, kde složila věčné sliby. Byly to zcela první věčné sliby ve sv. Gabrielu, ačkoliv se sestra Gabriela v postulátu i v noviciátu neprojevovala příliš dobře. Tehdy ještě převorka Adelgundis Berlinghoff pravděpodobně chtěla tomuto sirotku vyjít vstříc a dala na naléhání pana arciojata Martina. Na sliby přijel dokonce i strýc Gabriely. Tyto věčné sliby (3. července 1891) byly zaznamenány ve svatogabrielské kronice jako něco „překrásného“, arciojat Placidus Wolter (Maurus roku 1890 zemřel) uskutečnil všechny ceremonie tak slavnostně, že na ostatní sestry z Nonnbergu udělaly velký dojem, protože tam takové slavnosti nebyvaly zvykem. Asi deset let po věčných slibech se projevila u sestry Gabriely nervová nemoc, a tak byla v roce 1901 převezena do Rottenmuensteru⁴⁰, kde se tamější sestry staraly o duševně nemocné. Zemřela tam 4. května 1914. (Archiv sv. Gabriel, Karton 41 – Sestry).

5.5.7 Agatha (Theresia) Rosendorfer

Narodila se jako dcera zbožných sedláků 8. října 1848 v Mondsee u Salcburku. Už jako děvče vykazovala zvláštní sklon k modlitbě. Sotva sedmnáctiletá prosila o přijetí do kláštera Loreto, ale byla odmítnuta pro mládí a nedostatek místa.⁴¹ Po čtyři roky opakovala bezúspěšně svou prosbu. Nakonec přijala místo děvečky v zahradě v pachtovním dvoře na Nonnbergu. Také zde nebyla její prosba o přijetí do kláštera vyslyšena, ale aspoň získala místo vrátné v klášteře.

Konečně byla 25. září 1871 přijata do noviciátu a 3. září 1874 (ve 29 letech) složila sliby. Byla přidělena k sestrám zakladatelkám pro sv. Gabriela, kam přišla 13. listopadu 1889. Protože se v novém prostředí necítila dobře, byl jí po 3 a půl roce věrné služby povolen návrat do domovského kláštera sv. Erentrudy na Nonnbergu v Salcburku. Svou vděčnost prokázala velkou pílí a poctivostí. Byla

⁴⁰ Klinika je tam dodnes.

⁴¹ Jen pro úplnost přidávám, že dívky ze šlechtických či jinak prominentních rodin (Sauter) na podobné obtíže narážely také. Jak uvádím v další části práce o sestrách vůbec, nejčastější věk pro složení slibů je 22 let, pro vstup do kláštera pak něco kolem 20.

ustanovena jako pomocnice sakristánky a pro ošetřování nemocných. Dvacátého druhého dubna 1909 zemřela po útrpných nemocech břicha. (Archiv sv. Erentrudis, Nekrology).

5.5.8 Elisabeth (Maria) Egger

Narodila 30. dubna 1860 jako dcera Jakoba Eggera a Marie roz. Happacher na velkostatku U Muehlbachu (Bruneck v Jižním Tyrolsku). Měla osm sourozenců, které jejich matka denně vyučovala katechismus.

Po ukončení školy se Maria učila a věnovala šití a v rodném domě prováděla veškeré práce. Rodiče často do rodiny přijímali sirotky, které Maria opatrovala. Dlouho pracovala u vdovce se sedmi malými dětmi, později na faře a jako pomocná učitelka ručních prací ve škole. Kapucínský kněz, bratr abatyše Magdaleny von Klotz na Nonnbergu, vzbudil její zájem o řádový život.

Byla přijata v klášteře sv. Erentrudis na Nonnbergu jako kandidátka a složila zde 12. října 1884 věčné sliby. 13. listopadu 1889 se sestrami zakladatelkami přešla do sv. Gabriela v Praze. Převzala zde službu v kuchyni, ale natolik ji trápil stesk po mateřském klášteře, že se směla vrátit dne 8. května 1893 společně se sestrou Agathou domů.

Nepobyla tam moc dlouho, protože byla opět vybraná do nového kláštera sv. Hemmy v Gurku, kde převzala službu u nemocných. Také klášter sv. Hemmy musela opustit, protože byla převelena do kláštera sv. Edeltraudy v Kellenriedu. Na cestě tam strávila několik dní ve svém domovském klášteře na Nonnbergu, kde její touha po mateřském klášteře tak vzrostla, že požádala, aby tam mohla zůstat. Její přání bylo vyplněno a do konce života tak mohla pečovat o hosty a o nemocné. Zemřela na rakovinu žaludku 8. října 1930 (Archiv sv. Erentrudis, Nekrology).

5.5.9 Florianna (Johanna) Schmieder

Narodila se 28. března 1866 a vstoupila jako postulanka 13. listopadu 1889 do kláštera sv. Erentrudis na Nonnbergu a o 4 roky později přešla se svými spolusestrami do kláštera sv. Gabriela na Smíchově, kde 3. července 1891 (Archiv sv. Gabriela, Seznam sester, Zápis z 3. července 1891) složila věčné sliby jako laická sestra. V roce 1894 z kláštera vystoupila. Důvod nebyl uveden, stejně jako to, kam šla dále (Archiv sv. Gabriel, Karton 2).

5.5.10 Antonia (Mathilde) Schreiner

Narodila se 10. března 1849 a jako postulanka vstoupila do kláštera sv. Erentrudis na Nonnbergu. Se sestrami zakladatelkami přišla 13. listopadu 1889 do sv. Gabriela, kde složila věčné sliby dne 3. července 1891 jako laická sestra (spolu s Floriannou Johannou Schmiederovou) (Archiv sv. Gabriel, Seznam sester, Zápis z 3. července 1891). Zemřela již 29. listopadu 1900 ve sv. Gabrielu. Její bratr byl benediktin v klášteře beuronské kongregace v Maredsous v Belgii. Byla považována za neúnavnou pracovníci (Archiv sv. Gabriel, Zápis 29. listopadu 1900).

5.5.11 Barbora (Thekla) Marciniak

Narodila se 21. září 1869 a vstoupila do kláštera sv. Erentrudis na Nonnbergu. Se sestrami zakladatelkami přišla 13. listopadu 1889 do sv. Gabriela na Smíchově. Svátý slib složila jako laická sestra 3. července 1891 (Archiv sv. Gabriel, Seznam sester, Zápis z 3. července 1891). 12. září 1907 zemřela ve sv. Gabrielu.

Na první pohled si také můžeme potvrdit jednu počáteční premisu, druhá je pochybná: za prvé, sestry jsou buďto přímo Němky, nebo je rozhodně nemůžeme zařadit jako Češky (von Parczewska). O jejich ekonomickém a sociálním pozadí ale nemůžeme říct nic zásadně společného – oblátky a některé sestry rozhodně byly velmi provázány se současnými politickými a ekonomickými špičkami (kardinál Schwarzenberg), nemůžeme to ovšem považovat úplně za pravidlo. U řady z nich nemáme téměř žádné dostupné materiály a tam, kde vzpomínky sester a nekrology stačí, tak čteme i o „narodila se na velkostatku“, „dcera zbožných sedláků“ a podobně. Sociální složení minimálně zakládajících sester tak můžeme považovat za pochopitelné a odrážející dobu, nejnižší společenská vrstva, do které je můžeme zahrnout, je střední třída, většinou se dají započítat do řad aristokracie. Za klíčové považuji i to, že se ještě ve vile sestry rozdělily, tedy samy pociťovaly mezi sebou jisté sociální rozdíly.

6. Sestry a život u sv. Gabriela

V této kapitole se zaměříme na život a obyvatele sv. Gabriela ve stěžejním „středním období“, za které považuji dobu od blíže nevyhraněného konce „zakládací fáze“ (pro orientaci můžeme použít symbolického 3. července 1891 v odkazu na slavné a nádherné první věčné sliby) do začátku první světové války, kterou začíná jakýsi zvláštní režim útlumu před úplným koncem.

Osnova této kapitoly je jednoduchá: na začátku se pokusím shrnout známé obecnosti (nezmíněné již výše), poté jsem připravil tabulku sester ve formě rok narození – rok složení slibů – rok úmrtí, následuje seznam sester a na konec se pokusím o syntézu získaných informací. Klíčovými prameny zde jsou kroniky a nekrology, jako zásadní sekundární literatura a určitý rozcestník pro další bádání zde slouží kniha Wagner-Höher. Vzhledem k tomu, že ta většinu svých životopisů tvoří prostým opisem z kroniky (stejný způsob jsem volil já, jen s porovnáním s případnými dalšími zdroji, bohužel jsem nenašel žádné zajímavé konflikty), mohou se texty mého překladu a jejího německého přepisu do jisté míry shodovat. Klíčovou částí této kapitoly pak jsou srovnání a aplikace zjištěných faktů.

6.1 Denní režim v klášteře⁴²

Tento režim platil pro chórové sestry jak v původním klášteře, tak v Gabrielu, tak i v Eibingenu. Sestry vstávaly každé ráno v 4:30, v 5:00 se modlily laudy, v 5:30 je čekalo kázání/ zamyšlení a v šest hodin ráno pak společná modlitba se svatým přijímáním pro lid. Zde se mi nepovedlo zjistit, jestli lidem byly myšlené „jen“ všechny řeholnice, nebo skutečně přicházel ve větším množství i nějaký jiný lid zvnějšku, což by ze sv. Gabriela nejspíše vytvořilo atraktivní destinaci. Obzvláště vzhledem k tomu, že tyto modlitby byly každodenní, by je časově poměrně přesně místní úředníci a odborníci stíhali ráno cestou do práce. Bohužel, vzhledem k tomu že jsem nikde dále kromě tohoto řádu nenarazil na informace, že by k něčemu takovému pro lid docházelo, byly určeny spíše jen pro sestry. Jen pro připomenutí – musel na ně tedy každé ráno docházet kněz z Emauz.

V 6:45 čekala sestry snídaně, v 7:00 se modlily primu. Poté je čekalo zaměstnání, poté další modlitby hodinek. Poté znovu zaměstnání až do tři čtvrtě na

⁴² Z Konstitucí sv. Gabriela a sv. Erentrudis

dvanáct, kdy se modlily sextu, po které proběhla zkouška zpěvu chórových sester. Poté obědvaly, po obědě následovala hodina na odpočinek. Po ní bylo zaměstnání, po zaměstnání byl vyhrazen určitý (různý) čas na vlastní studium. Samozřejmě se sestry modlily hodinky, odpolední režim byl ale už o kus mírnější, posledním pevným bodem pak byla večere v šest hodin.

Tento režim byl s drobnými modifikacemi sdílen v celé beuronské kongregaci. Těmto modifikacím se poměrně podrobně věnovala Wagner-Höher, nejzajímavější pro nás pak bude její srovnání mezi klášterem sv. Erentrudis a sv. Gabriela ve věci volného odpoledního času určeného ke studiu. Zatímco v Nonnbergu se argumentuje pro jeho zkrácení na slabou půl hodinu pro jeho neúčinnost a podporu zahálky, v Praze má být prodloužen na hodiny tři. Motivace může být dvojitá: buď byl sv. Gabriel skutečně zahálčivým klášterem, nebo – a to vnímám jako pravděpodobnější – se sestry z vybraných rodin v této době věnovaly korespondenci, beuronskému umění, studiu Kánonu a podobně a tento čas pod vedením bratrů z Emauz naplnily účelně.

Zásadní změny do života všech klášterů přináší *Codex Iuris Canonici* (Hrdina 2011), který sjednocuje a mění způsoby jednotlivých klášterů například zaváděním čekacích lhůt na různé úrovně slibů a svěcení.

6.2 Další rozdíly v konstitucích⁴³

Velmi podobný názor mají oba dokumenty na věčné sliby, kde se odkazují na to, jak velké štěstí je, že v Rakousku jsou stále povoleny (v devatenáctém století docházelo vzhledem k „náročné době“ k častému zakazování věčných slibů). V otázce délky „výchovy“ a čekatelských dob sv. Gabriel neuznává prodlužování období noviciátu, nebrání se však naopak protažení období postulátu „tak dlouho, dokud to bude smysluplné“. Různé délky těchto období ale nemůžeme považovat za skutečně signifikantní známku čehokoliv. Drobný posun se nachází ale v otázce laických sester – zatímco na Nonnbergu bylo všech sester méně a laických sester více než chórových, pojímá je tato jako řeholnice, kterým jsou odepřeny některé sliby a svěcení. Naopak ústava sv. Gabriela je již od počátku pojímá jako „také jeptišky“ a vyjmenovává, co všechno nesmějí. Praktických rozdílů je zde pomálu,

⁴³ Porovnání ústavy na Nonnbergu a ve sv. Gabrielu na Smíchově v (Wagner-Höher 2008). Ta je pouze přetiskuje, pro naše účely považuji kvalitativní porovnání obou dokumentů za významné.

ovšem už rétorika naznačuje radikálně jiný přístup a větší vymezení mezi sestrami. Další rozdíl se nachází v povinnostech: zatímco na Nonnbergu se zachovávají modlitby hodinek o čtvrté (a o osmé večer již sestry spí), ve sv. Gabrielu se na základě dotazování řady sester z různých klášterů došlo k tomu, že čtvrtá ranní je příliš náročná a na nahrazení povinnosti se sestry modlily o osmé večerní.

Tyto drobné rozdíly nejsou ničím výrazně zajímavé, za nejzásadnější považuji změnu tónu v otázce laických sester.

6.3 Sestry – jmenný seznam

V následující kapitole se budeme věnovat dostupným profilům jednotlivých sester, na kterémžto základě se pokusíme později vystavit hypotézy o tom, kdo v klášteře žil a proč, jaké funkce v něm měli a jak probíhal běžný život v klášteře. Pokud není řečeno jinak, jsou pramenem ručně zapsané vzpomínky sester žijících dnes v Bertholdsteinu porovnávané s nekrology a podobnými zdroji v Sankt Benedikts Stimmen a dobovém tisku.

Následující tabulka prvních sedmi chórových sester je kompilátem z kroniky sv. Gabriela – Seznamu sester a Benediktiner Lexikonu a kritického porovnání získaných dat s tabulkou Wagner-Höher. Porovnání dopadlo výborně – všechny údaje jsou stejné, podle této logiky jsem pak uvažoval další, bohužel vzhledem k lokalitě většiny archivů nedostupné informace které dále Wagner-Höher uvádí v pokračování tabulky za relevantní a správné a za možný zdroj informací o základních životních datech sester v další části práce.

Jméno	Datum narození	Datum vysvěcení	Datum úmrtí
Adelgundis Berlinghoff	29.1. 1849	12.8. 1879	7.1.1922
Gertrudis Fischnaler	7.5. 1861	20.5. 1883	12.10.1914
Lioba van Falser	10.10. 1859	5.6. 1887	19.3.1922
Regintrudis Sauter	11.5. 1865	2.10. 1887	7.9.1957
Gabriela von Parczewska	21.11. 1869	12.5. 1891	4.6.1914
Mechthildis von Zischwitz	22.8.1849	25.2.1892	17.3.1936
Hildegard Korb	2.2.1852	25.2.1892	13.5.1931

Tuto tabulku je možné srovnat s odpovídající tabulkou, se kterou byla porovnávána v práci Wagner-Höher (2008: 385 a dále).

6.4 Chórové sestry

Následuje seznam několika vybraných sester, které patří do kategorie chórové sestry. Poté přijde na řadu výběr z laických sester a teprve poté další vývody na téma, kolik sester bylo a jaké bylo jejich národnostní složení.

6.4.1 Agnes (Bianca) von Thun-Hohenstein

Narodila se 18. září 1868 v Orientu jako dcera hraběte Emmanuela von Thun-Hohenstein a jeho ženy Karoliny, roz. Chotek. Byla neteří Josephine von Chotek, roz. Swéerts-Sporck, sestry zakladatelky sv. Gabriela. Navzdory nesouhlasu poručníka nakonec prosadila své přání vstoupit do kláštera sv. Gabriela a 20. srpna 1893 složila slib. Byla nadaná zpěvačka, vedoucí chóru a varhanice. Po chřipce v roce 1900 churavěla – zemřela 18. února 1908 (v úmrtní den Gabriely von Sweérts-Sporck) (Archiv sv. Gabriel, Karton 41 – Sestry).

6.4.2 Benedikta (Maria) von Schwarzenberg

Narodila se 31. března 1865 ve Vídni jako dcera knížete von und zu Schwarzenberg a Eleonory Marie, rozené hraběnky von und zu Liechtenstein. Její sestřenice, hraběnka Anna von Waldstein, ji upozornila na klášter sv. Gabriela. Tam složila svůj slib 20. srpna 1893. Jako učitelka novic (novizenmeisterin) vytvořila vzkvétající komunitu sv. Gabriela na Smíchově. Roku 1919 vedla přípravu na přesídlení konventu. Po smrti abatyše Adalgundis byla jmenována druhou abatyší sv. Gabriela a 11. dubna 1922 byla vysvěcena. Dovedla komunitu k novému rozkvětu, podporovala založení kláštera sv. Erentraud v Kellenriedu (1924) odesláním šesti sester a zúčastnila se vysvěcení první abatyše od sv. Erentraud. Během exilu vedla komunitu až do své smrti. Vzdor pokročilé nemoci vedla sestry se silnou vůlí z Vídně, kde našla útočiště v Salesiánském klášteře na Rennweg spolu s jedenácti spolusestrami. Zemřela 15. února 1943 (Archiv sv. Gabriel, Karton 22).

6.4.3 Theresa (Maria) von Rechberg

Narozena 19. listopadu 1872 ve Stuttgartu jako nejstarší dcera hraběte Otta von Rechberg, tj. také princezna von Hohenlohe-Waldenbring. Se svými deseti sourozenci prožila šťastné dětství na zámku Weissenturm a ve Württembergu. Spolu s jednou mladší sestrou přišla ve čtrnácti do penzionátu řádových sester Božského

srdce v Riedenburgu. Po ukončení svého vzdělání se vrátila do rodného domu, starala se o mladší sourozence, šila pro chudé, vyšívala a pro otce prováděla kancelářské práce. Přes její tetu, kněžnu Katharinu von Hohenzollern, byla rodina svázána s klášteřem sv. Gabriela. Když Marie poznala své poslání k řeholnímu životu, obrátila se tedy přes tetu na klášter sv. Gabriela. Tam byla 14. září 1895 přijata. Její stesk po domově ale byl takový, že hodlala z kláštera odejít. To jí rozmluvila abatyše Adelgundis. Svůj noviciát si i proto velmi dobře pamatovala. 25. března 1897 složila slib a od té doby byla nasazována postupně na všech „postech“ v klášteře: v zahradě, kuchyni, hospodářka (Zellerarin) a jako vrchní sestra. Smíchov opustila až se třetí, poslední skupinou. Ze sv. Gabriela odešla do Bertholdsteinu, kde spolupůsobila na obnově opatství. Koncem srpna 1924 přesídlila do konventu sv. Erentraud v Kellenriedu. Tam se projevilo naplno její nadání pro řádový život: její schopnosti, oddanost a spolehlivost se jí v pionýrské práci zakládání nového kláštera víc než hodily. Zničehonic ovšem onemocněla, následkem čehož téměř oslepla. To jí ale nezabránilo se dále účastnit chórových modliteb a provádět drobné práce. Začala se věnovat malování, ale se zhoršujícím se zrakem musela přestat.

Dobu exilu strávila buď v Kellenriedu (viz výše), nebo s několika spolusestrami ze sv. Gabriela v Donsdorfu, kde sestrám zařídil azyl jeden z jejích bratrů. Celý život se zajímala o život komunity. V roce 1950 se její stav zhoršil natolik, že nedokázala opustit celu či infirmárium. I přesto si zachovala svěžího ducha a zajímala se o dění mezi sestrami. Zemřela 25. května 1957, po dlouhém utrpení a oslavách diamantového výročí jejího slibu (Archiv sv. Erentrudis, Nekrology).

6.4.4 Mechtildis (Cölestine) von Zischwitz

Narodila se 22. srpna 1849 v Ludwigsburgu (Württemberg) jako páté dítě ze Slezska pocházejícího velitele Josefa von Zischwitze a Kathariny, roz. Schmidt. Své dětství strávila v Ulmu, Bad Margentheimu a Schwäbisch Gmundu. V roce 1862 otec zemřel. Cölestine se naučila různé ruční práce: krejčovství, ševcovství, vazbu knih, a zahradnictví. Roku 1885 přišla jako vychovatelka do domu rodičů pozdějšího opata Fidela von Stotzingen. 30. listopadu 1889 vstoupila do svatého Gabriela jako postulanka a složila věčné sliby společně se Scholastikou Vering a

Holdegardanou Korb. Byla sesterskou mistryní (a Vestiarmeisterin, Infirmarin, Pförtnerin?) a byla zodpovědná za kuchyni a zahradu. 7. května 1919 opustila s dalšími čtyřiceti jeptiškami svatého Gabriela/Smíchov a přesídlila do Bertholsteinu. Zemřela 17. března 1936 (Archiv sv. Gabriel, Karton 41 – Sestry).

6.4.5 Cäcilia (Franziska) Sauter

Narodila se 25. března 1867 v Meßkirchu (Baden) jako dcera stavebního inspektora Josefa Sautera a Kathariny, rozené Kugler. Byla patnáctým dítětem svých rodičů. Po ní se narodil ještě jeden bratr. Fanny, jak jí říkali v dětství, zažila se svými sourozenci šťastné mládí, přesto ji smrt jejího otce – tehdy jí bylo jen dvanáct let – bolestivě zasáhla. Jako její sestry přišla po skončení městské školy na internát k anglickým pannám do Günzburgu. Tam bylo rozpoznáno a podpořeno její zvláštní muzikální nadání. Také její matka dala souhlas ke studiu hudby, které Fanny po pěti letech dokončila. Na prosby jedné přítelkyně převzala, po krátkém pobytu v rodném domě, její místo učitelky hudby v jednom francouzském penzionátu dcer. Ačkoliv byla velmi ceněná a rádi by si ji zde ponechali, odcestovala po třech letech zpět domů. Uposlechla volání po spořádaném životě a chtěla se poradit se svou matkou. Tato tak předala už po šesté své dítě duchovnímu životu a nechala Fanny odjet do svatého Gabriela, kde se již dobře cítila i její starší sestra (Regintrudis). 1. listopadu 1890 vstoupila jako postulanka. V den nanebevzetí Marie, 15. srpna 1891, byla oblečena a přijata k noviciátu, 24. srpna složila profesi a obdržela panenské roucho. Tehdy byl svatý Gabriel ještě ve výstavbě, a tak se účastnila všech nutných prací. Pracovala jako varhanistka, kostelnice a asistentka a byla jí také svěřena starost o květiny pro kostel a oltář.

Abatyše Adelgundis se rozhodla poslat Cäcilii Sauter do Svaté Hildegardy, nejdřív jen na „zástup“, než najdou novou varhanistku. Poté se to ale stalo definitivním. A tak nejenže byly obě milované sestry zase spolu, ale také společně již podruhé zažily stavební práce. Vedle úřadu varhanistky, který zastupovala přes třicet let, pracovala Cäcilia Sauter jako Sestermeisterin. Mezitím byla také depozitářkou. Navíc přivedla svou vřelou, veselou, v benediktinsko-mnišském základu pevně ukotvenou povahou klášterní rodinu k dovedení v platnost. Stejně jako jí osobně služba na modlitbě šla nade vše, tak hledala také u svých svěřenců lásku k boží službě a k liturgii, aby především tyto podpořila. Když jí ubývaly síly, byla šťastná,

když její úřad byl změněn na archivářku. V roce 1935 ji potkalo zhoršení dřívějších srdečních potíží. K tomu uprostřed roku 1939 přišla i jiná nemoc, která ji brzy upoutala na lůžko. Z kroniky úmrtí zjišťujeme, že Cäcilia Sauer byla v plném souhlasu se svým božím manželem, a tak v její nemocniční cele brzy panovala mírem naplněná atmosféra, jejíž kouzlo vtáhlo mnoho návštěvníků. Zemřela v míru, tiše a bez znaků bolesti nebo boje o život v noci z 15. na 16. ledna 1940 (Archiv sv. Hildegardy, Úmrtní kronika).

6.4.6 Ida (Pauline) Baur

Narodila se 23. května 1868 v Heilbronnu jako dcera strojmástra Josefa Baura a Pauliny, rozené Rank. Již v 11 letech projevila své přání vstoupit do kláštera, ale ve Stuttgartu, kde žila se svou rodinou, nebyl činný žádný řád, k němuž by se chtěla přidat. Tak žila ve své rodině, než se během návštěvy jednoho z emauzských oblátů dověděla o sv. Gabrielu, aby tam vyrazila. Ihned tam odcestovala, aby se představila, a hned tam zůstala. 5. února 1895 složila věčné sliby. Posléze byla Ida Baur zručnou švadlenou, zabývala se vedením těch sester, které nebyly vybrány mezi chórové. Později převzala také starost o prádlo a povlečení. Od jednoho emauzského bratra se také naučila umění tapiserie, aby mohla rekonstruovat polstrovaný nábytek a také vyrábět koňské ohlávky. Také službu u nemocných poskytovala s velkou zručností až do vlastního onemocnění roku 1932, ze kterého se nikdy zcela nezotavila. Exil strávila u milosrdných sester ve Vídni. Přes svou nemoc vykonávala stále ještě malé služby a mohla oslavit své zlaté výročí slibu ve společenství. 12. května 1951 zemřela v svatém Gabrielu/Bertholdstein (Archiv sv. Gabriel, Karton 43 – Sestry).

6.4.8 Flavia (Maria) von Meraviglia-Crivelli

Narodila se 1. května 1870 ve Vídni jako dcera hraběte Adolfa von Meraviglia-Crivelli a jeho ženy paní Henrietty roz. Klein. V den jejího narození byla neděle Dobrého pastýře, kteréžto zobrazení Krista provázelo Marii celý život. Její rodiče měli deset dětí, takže poslali malou Flavii na výcvik k příbuzným a adoptivním rodičům – baronu Heimburgovi a jeho ženě. Ti přesídlili do Kastelu a později do Hildesheimu – protestantského prostředí. Marii se ale dostalo plně katolické výchovy, po krátký čas byla dokonce vychovávána u řádových sester Nejsvětějšího

srdce Ježíše v Blumenthalu u Cách. Pobyt tam ale musela ukončit pro těžké onemocnění, za jejího pobytu se v ní ale vyvinulo hluboké nadšení pro liturgii. Když se jí pak dostala do rukou kniha Odila Wolfse o Beuronu (Beuron: Bilder und Erinnerungen aus dem Mönchsleben der Jetztzeit), začal ji přitahovat život řádové sestry. Prostřednictvím jedné z řeholnic z Blumenthalu se zkontaktovala s arcibiskupem Placidem, který jí poradil, aby se obrátila na klášter sv. Gabriela. Tam složila 17. listopadu 1898 slib. Flavia von Meraviglia-Grivelli odtud žila hlavně liturgií, napsala dokonce několik oslavných básní. Po těžké nemoci ohluchla, čím dál tím více se stahovala do ústraní a velmi se těšila z občasných návštěv.

Roku 1919 odešla zpět k sestrám Nejsvětějšího srdce Ježíše. Byla popisována jako ztělesnění pokory a dobroty.

V šedesáti pěti letech velmi ochuravěla a žila již jen v nemocničním traktu. Zemřela 9. února 1946 zpět u svatého Gabriela – v Bertholdsteinu. (Archiv sv. Gabriel, Karton 41 – Sestry)

6.4.10 Dorothea (Elizabeth) von Forstner–Dambenois

Narodila se 6. června 1884 v Marburgu na Drávě kalp dcera svobodného pána Ernsta Forstnera von Daruenois a Anny roz. Zessner-Spitzenberg. Ernst Forstner von Dambenois byl protestant a pocházel z Württembergu. Po ukončení vojenské dráhy, která s sebou přinesla četné změny bydliště, se s rodinou usadil v Linci na Dunaji. Matka byla katolička a oba rodiče byli velmi umělecky nadaní. V době založení sv. Gabriela žila Elizabeth se svou matkou v Praze. Od roku 1895 se podrobila výchově v Sacré Coeur (naproti sv. Gabriela) a tam poznala Otce z Emauz, kteří celebroidli mši svatou a o svátcích skvěle zpívali. Při biřmování kardinálem Schönbornem v roce 1896 ji poprvé napadla myšlenka vstoupit do kláštera. Postupně se upnula na sv. Gabriela, který jí byl zvláštní výtvarnou školou a blízkostí k Sacré Coeur blízký. Své rozhodnutí probrala se svým zpovědníkem a po ukončení školy se vrátila zpět k příbuzným, které seznámila se svým rozhodnutím – ti nebyli nijak nadšení. Bez vědomí rodičů napsala abatyši Adalgundis, která jí odpověděla, že se má přijít představit. Elizabeth se uchýlila k vychytralému triku, a rodičům řekla, že by ráda navštívila svého pražského strýce. Za tím skutečně odjela a během této návštěvy měla šanci navštívit několikrát sv. Gabriela. Poté, co se

vrátila do Německa, pokračovala v čilé korespondenci s abatyší. Tento trik opakovala i další rok a mimo jiné získala požehnání a doporučení opata Benedikta od Sacré Coeur. Poté se opět navrátila domů a tam již oznámila své úmysly naplno. Otec prve byl tvrdě proti, ale nakonec ustoupil.

Slib složila 17. 8. 1905, hned poté se stala kantorkou a začala se také věnovat malbě pro klášter. Hned jedna z prvních prací byla práce na evangeliáři, pak pod dohledem Desideria Lenze vymalovávala apsidy, připravovala také výzdobu kapitulního sálu. Byla pověřena namalováním obrázku na památku prvního svatého přijímání korunnímu princovi Ottovi a obrázku pro císaře Karla a císařovnu Zitu. Před přesídlením byla zodpovědná za demontáž vzácnějších kusů a zabalení varhan. Zkopírovala detaily výmalby kostela a zhotovila fotografie kolorované v původních barvách. Odjela s poslední skupinou na konci května 1919 do Bertholdsteinu. Tam tři roky pracovala v zeleninové zahradě a pomáhala při lesních pracích. Teprve od roku 1922 se opět zabývala uměním. V roce 1928 spolupracovala s Piem Parscem, který ke každé kresbě, každému symbolu vyžadoval písemné vysvětlení. Vznikly Obrázky k hodinkám a ilustrace pro Klosterneburg. Pius Parsch zadal podnět ke knize o symbolech. Předběžné studie a práce však pokračovaly velmi pomalu, poté přišla válka. V roce 1952 byla Dorothea von Forstner poslána do Veroli, aby tam vyučovala kreslení. Při této příležitosti se jí dostalo zvláštní audience u papeže. Kromě toho navštívila římské pamětihodnosti, Teprve v prosinci 1961 uveřejnila knihu „Svět symbolů“. Kniha se dočkala rozšíření a pěti nových nákladů, poslední verze vyšla pod názvem „Nový slovník křesťanských symbolů“ („Neues Lexikon christlichen Symbole). Ještě jednou vyšla práce ve zpracování Renaty Becker v roce 1991.

Dorothea von Forstner zemřela 6. května 1969 v klášteře sv. Gabriela v Bertholdsteinu. (Archiv sv. Gabriel, Karton 44 – Sestry).

6.4.11 Maria Anna (Concha) von Galen

Narodila se 1. listopadu 1880 v Runkerode (Münster) jako páté dítě hraběte Wildericha von Galen a Antonie, roz. Svobodné paní von Weichs zur Wenne. Spolu s osmi sourozenci prožila nebývale radostné dětství. Její výchova byla zakončena dvouletým pobytem v Sacré Coeur v Blumenthalu. Při příležitosti vysvěcení její sestry Anny (Magdaleny) v roce 1898 poprvé navštívila klášter sv. Gabriela. Když

také její sestra Emma složila slib u sv. Gabriela, byla nalomena, rozhodnutí však oddalovala. Zlom přišel v roce 1905 pod vlivem opata Fidelise Stotzungera , který se stal jejím duchovním otcem. Maria oblékla řádové roucho spolu s Florentinou Cammerer. Maria Anna přežila čtyři abatyše, z nichž dvě vychovala k řádovému životu. Jejím pracovištěm byl vyšivací ateliér, kde prováděla nejjemnější práce. Kromě toho vykonávala po 34 let úřad ceremoniářky. Byla známá svojí přísností, jak k sobě, tak k novickám.

Zemřela na chřipku 11. ledna 1962, ve sv. Gabrielu v Bertholdsteinu. (Archiv sv. Gabriel, Karton 44 – Sestry).

6.4.12 Paula (Wilhelmina) von Schönberg

Narodila se 8. února 1878 v Praze jako čtvrté dítě barona Egona von Schönberg a Marie Elizabeth hraběnky von Schönborn, tím pádem byla neteří kardinála Schönborna. Wilhelmina měla sedm sourozenců a dětství prožila na otcově zámku v Sasku. Její otec byl komoří (Kammerherr) na saském dvoře. Po smrti saské korunní princezny se stala vychovatelkou osiřelých královských dětí, které ji velice milovaly a navštěvovaly ji i později v klášteře. Její strýc, pozdější kardinál Schönborn ji seznámil s klášteřem sv. Gabriela. Než se rozhodla, jestli složí slib nebo ne, odcestovala do Říma a byla přijata k audienci papežem Piem X. Ten utvrdil její přesvědčení a ona vstoupila do zkušebního období. Byla tak zapálená, že abatyše Adelgundis, která jinak byla na chválu velice skoupá, řekla, že by snad bylo možné přistoupit ke svěcení bez zkušební doby. 24. června složila slib a obdržela svěcení panen (Jungfrauweihe). Ve stejném roce vstoupila do kláštera také její mladší sestra. Paula von Schönberg nejprve sloužila ve fortně, pak pracovala v infirmariu. Po přesídlení do Bertholdsteinu pracovala v zahradách. Když jí ubývalo sil, začala opravovat šaty. Od roku 1922 do 1944 byla představenou kláštera a loajální pomocnicí svých abatyší. V exilu vedla 22 svých spolusester ve Vídni. Paula byla charakterizována jako velmi zbožná, pravdomluvná a přímá žena, jejíž život sestával z věrnosti, odevzdanosti a obětavosti. Zemřela 2. ledna 1958 u sv. Gabriela v Bertholdsteinu (Archiv sv. Gabriel, Karton 44 – Sestry).

6.4.13 Maria Christina von Schönborn

Narodila se 22. listopadu 1890 jako dcera hraběte Adalberta von Schönborn. Byla nejstarší ze šesti dětí. Než přišla do sv. Gabriela, měla za sebou již zkušenost z kláštera svaté Cecílie v Solesmes. 21. ledna 1910 složila slib ve sv. Gabrielu. V únoru 1915 byla po záchvatu zuřivosti předána do péče rodičů a dána do sanatoria (Archiv sv. Gabriel, Zápis z 8. února 1915). O jejím dalším životě není nic známo. Zemřela 23. ledna 1933 (Archiv sv. Gabriel, Karton 41 – Sestry).

6.5 Laické sestry

V této části jsem vybral pouze několik sester se zřetelem na to, aby vystupovaly z běžného profilu laické sestry. Ten doufám dostatečně zřetelně vystoupí v závěrečném porovnání laických a chórových sester.

6.5.1 9. Milada (Kateřina) Kačerová

Narodila se 24. Října 1866 v Břehově u Budějovic v hospodářství svého otce Vojtěcha Kačera. Po ukončení výuky vedla církevní obchod v emauzském opatství. Manželství odmítla. S úžasem zažila oslavu položení základního kamene opatství svatého Gabriela a často navštěvovala staveniště. Když pak přišly zakládající jeptišky a navštívily Emauzy, tam zaměstnaná Kateřina je obsluhovala. Pak už nesledovala s takovým zájmem vnější stavbu, ale spíše vnitřní. Po letech požádala o přijetí. Zdálo se, že přechod pro ni byl lehký, vždy byla radostná. Později přiznala jedné jeptišce, jak těžký pro ni tento přechod byl, doma nikdy nemusela tvrdě pracovat a byla téměř samostatná. Kromě toho jen nerada odcházela z Emauz, kde byla velmi oblíbená. Při oblečení roucha přijala jméno první české abatyše z 10. století. 17. srpna 1893 složila slib. Její špatná znalost němčiny v kombinaci s velkým smyslem pro humor byla vzpomínána ještě dlouho v budoucnu. Milada Kačerová pracovala v prádelně, u brány a na ošetřovně. Prováděla svou práci s nadáním a láskou až do svých osmdesáti let, kdy trávila všechn čas mytím zeleniny a škrábáním brambor. V této době měla velké srdce a neuvěřitelnou skromnost. Nemoc neznala; až do vysokého věku byla zdravá a plná odvahy. Milada Kačerová byla velice hloubavá a tiše naslouchající. Svým přátelským klidem a vážností šířila harmonii a rovnováhu. V exilu, který ji přivedl k alžbětinkám do Vídně, byla k jejímu zlatému výročí profese uspořádána rodinná

oslava. Tehdy obdržela stařeckou hůl, kterou jako 73-letá ještě v žádném případě k chůzi nepotřebovala, s níž ale během leteckých útoků žehnajíce chodila po domě. I své diamantové výročí složení slibu, událost, která se stává zřídka, oslavila v plné síle. Na začátku roku 1955 onemocněla chřipkou, ze které se již nikdy nezotavila. Čtrnáctého května 1955 tiše zemřela. (Archiv kláštera sv. Gabriela, Karton 43 – Sestry)

6. 5. 2. Johana Nepomuk (Karolína) Šourková

Narodila se 20. října 1872 jako druhá dcera mlynáře Josefa Šourka. Po brzké smrti otce přišla ke svým prarodičům, kteří byli ve svatém Jiřím v Hradčanech domovníkem a kostelníkem. Svého osmiletého školního vzdělání dosáhla u boromejek. Dobře se učila a dosáhla v úřadu vzdělávání učitelek povolení učitelky v mateřské školce. Na doporučení jednoho redemptoristického pátera požádala v 21 letech o přijetí ve svatém Gabrielu. Svě první uplatnění měla ve vyšivací cele, neboť už od boromejek uměla šít a vyšívat. Poté se stala nejzručnější vyšivačkou, které byly přidělovány ty nejnáročnější práce. Roku 1873 složila svoje přísahy. Dále se věnovala šití: od mnišských tunik po krojové obleky pro malé i velké až po oblečky pro panenky, které byly velice oblíbené jako vánoční dárky. Johana Šourková ale měla i temné stránky: byla velmi cholerická, což jejím nadřízeným i jí samotné dělал nemalé potíže. Odešla spolu se sestrami na Bertholdstein, kde pracovala nejdříve v prádelně, v těžkých podmínkách které jí vzhledem k jejímu věku již činily obtíže. Johana Šourková ale vytrvala a brzy se zas mohla věnovat šití. Když v roce 1939 dostala chřipku, nemyslel nikdo na její smrt, ona sama nejméně. Během svého klášterního života nebyla nikdy vážně nemocná. Zemřela po dvou dnech nemoci třetího května 1939. (Archiv kláštera sv. Gabriela, Karton 41 – Sestry)

6.6 Řeholnice u sv. Gabriela – shrnutí

Jako první bych rád uvedl nějaká čísla, ze kterých (a z pečlivého procházení životopisů) vycházejí další závěry. Vycházím zde již z výše zmíněných archivů, včetně poměrně přehledně zpracovaného listu sester, který vytvořila Wagner-Höher pro svou práci. Ta s ním ovšem nadále pracuje úplně jiným způsobem, než s ním budeme dále nakládat v této práci.

Jako první nás bude zajímat, jak rozlišíme sestry patřící ke sv. Gabrielu a „ty ostatní“. Rozhodl jsem se pro jednoduchou rozdělovací metodu, kdy všechny sestry, které složily svoje sliby v letech 1891 – 1918, počítám jako sestry od sv. Gabriela. K těm pak ještě zvlášť připočítávám sestry zakladatelky, které řadou základních rozhodnutí nastavily celou atmosféru kláštera.

Druhou otázkou by pak bylo rozlišování ve věci chórová/ laická sestra. Naštěstí je sestry oddělily přímo v seznamu a učinily tak rozlišování výrazně snazší.

Posledním problémem pak zůstalo určování národnosti a titulu. Zde jsem se držel jednoduchého postupu; musel jsem prostudovat všechny životopisy a značit si, kolik bylo Němek a kolik Češek. Pro jednoduchost další národnosti nevyočítávám přesně a řadím je pod národnost německou – přednostně pak proto, že u žen z německých částí Itálie a Polska se i se životopisem v ruce poměrně těžko rozhodovalo, jakou národnost té které dívce finálně přiřknout. Navíc tento problém zasahoval přibližně čtyři sestry celkem, což považuji za přijatelnou odchylku pro práci, kde je hlavním cílem postihnout moment „české – cizí“⁴⁴. Rozhodl jsem se také zahrnout přesné rozlišování, k jak vysoké šlechtě kdo patřil, a nenašel jsem ani nijak nepřírozený počet užších propojení mezi rodinami. Ty se sice všechny znaly s nějakým výše postaveným církevním hodnostářem, který fungoval jako jakýsi uzlový bod pro kontaktování kláštera (v tomto vynikal například Benedikt Sauter), spíš než jakékoliv spiknutí za tím ale vidím úplně přirozenou situaci, kdy jednotliví členové církevní hierarchie prostě jen plnili své závazky.

Chórových sester bylo celkem 77 včetně těch ze zakládací skupiny. Nezapomínejme, že už ve vile Moser se sestry rozdělily na chórové a laické, čili i v úplně první skupině existovalo toto rozdělení. Všechny (bez jediné výjimky) můžeme pak zařadit jako ženy německé národnosti, jen asi pět pochází z německých šlechtických rodin pobývajících v Čechách. Ne všechny ovšem byly šlechtičny – nacházíme zde i mezi chórovými sestrami dívky, u kterých nemáme mít důvod myslet si, že jejich původ byl jakkoliv urozený. Nejvýraznějším příkladem je zde samotná abatyše Adelgundis.

Poměrně časté jsou také původy z různých bohatých či továrnických rodin, a co je asi nejzajímavější ve výsledku, jsou sestry, jejichž životopisy jsou extrémně

⁴⁴ Zde si samozřejmě uvědomuji komplikovanou národnostní situaci habsburské monarchie, pojem „cizí“ zde užívám výlučně z pozice těch, kteří se cítili být Čechy.

stručné. Tyto sestry nepocházejí z nijak významné rodiny a ani se o nich prakticky vůbec nic nepíše (ve srovnání s poměrně osobními medailonky i laických sester). Tento jev bude nejspíše způsoben ztrátou zdrojů, menší oblibou sestry, odloučeným pracovištěm či nepřilíš ctnostnou klášterní kariérou, v extrému je ale možné připustit i možnost že se jedná o různé odložené levobočky šlechtických rodin. Znovu však avizují, že tuto možnost považují za extrémní a vzhledem k dobovému kontextu i dosti nepravděpodobnou.

Laických sester bylo celkem 57. Nalezneme zde přesně dvě (výše podrobně popsané) ženy pocházející z autenticky českého prostředí, u celé řady dalších se pak můžeme úspěšně domnívat, že vzhledem ke svému původu (úřednické, obchodnické, zemědělské profese) se uměly dorozumívát i německy, i česky. To potvrzuje i fakt, že sestra Kačerová byla prakticky neschopná dorozumívát se německy nebo v tomto byla alespoň hodně omezená – a přesto dokázala bez větších problémů fungovat v klášteře na celé řadě pozic. Zkrátka, národnostní hranice již nejsou u laických sester úplně veřejné, tím je pak samozřejmě zajímavější to, že ve výsledku také odejdou společně s ostatními sestrami ze země. Asi největší problém, který bližší studium životopisů laických sester odkrývá, je ale problém hranice mezi chórovými a laickými sestrami. Ta je velmi výrazná v každodenní praxi, ale jednoznačný klíč, podle kterého by bylo možné stoprocentně přiřadit sestru do jedné nebo druhé kategorie (kromě vyšší šlechty), jsem nedokázal vysledovat, velmi často se mezi laickými sestrami objevuje osoba, která minimálně finančním pozadím rodiny převyšuje řadu sester chórových.

Shrnutí závěrem: sestry žijící u sv. Gabriela se řídily specifickým, oproti svému mateřskému klášteru lehce pozměněným řádem. Jejich činnost byla zaměřena spíše dovnitř, přísná klauzura toto jen podtrhovala, stejně jako zásadní rozdíly mezi laickými a chórovými sestrami. Ty nejzajímavější můžeme vnímat jako národnostní, kdy vedení kláštera a jeho dominantní kultura je naprosto bez debat úplně německá, české prvky se pak i mezi laickými sestrami objevují jen velmi sporadicky. Celkem žilo v klášteře 134 žen (nikdy ne najednou samozřejmě),

z čehož většina (77) byla řazena mezi chórové, 57 pak mezi laické. Každodenní mše a další náznaky potvrzují, že klášter byl plně pod vlivem kláštera v Emauzích⁴⁵.

⁴⁵ Pro případné další zkoumání je rozhodně zajímavá otázka rozpadu tohoto pouta a způsobu, jakým zanikalo a jak si sestry hledaly cestu k samostatnosti.

7. Odchod sester z kláštera

V následující kapitole se pokusím vylíčit všechny okolnosti možné perzekuce benediktinek ze strany nově vzniklého státu ústící až v odprodej pozemků a budovy Ministerstvu pošt a telegrafů a odchodem sester ze země do Bertholdsteinu. Detailněji se budeme věnovat smlouvě a jejím okolnostem.

7.1 Klášter jako cizorodá část Smíchova

Jak už vyplývá z kapitol výše, můžeme považovat sv. Gabriela za národnostně a částečně i kulturně za cizí prvek v smíchovském prostředí. Smíchov (v té době samostatné město) byl přibližně padesátitisícovou obcí, kde zrovna v době výstavby sv. Gabriela a protějšího Sacré- Coeur ustupovaly kartounky výstavním činžovním domům (Jungmann 2008) a podobně se měnila i jeho společnost.

Národnostně ovšem byla převážně česká s tím, že se ve většině podle měnící se architektury jednalo o čerstvě vznikající střední třídu. Toto společenské povýšení bylo umožněno jak postupně zvyšující se životní úroveň Čech, tak i pohybem obyvatelstva, kdy po zrušení kartounek odcházeli ti dělníci, kteří se nedokázali společensky vyšvihnout výše do jiných nově vznikajících továren, a na jejich místo sem přicházeli úředníci, malopodnikatelé, řemeslníci; dobře vzdělaná, národnostně uvědomělá skupina lidí.

Sám sv. Gabriel do příběhu Smíchova zapadá minimálně tím, že kultura zde vytlačila produkci. Na místě, kde měl vyrůst sv. Gabriel, totiž dříve stála vinice Kobrová (Zelinka 1953), která byla zrušena a místo ní byly vztyčeny budovy kláštera a rozsáhlá zahrada.

7.2 Sv. Gabriel v dobovém tisku

Nyní se dostáváme ke stěžejní části problému sv. Gabriela, který při eskalaci poměrů spolu s vyhlášením republiky nejspíše způsobil odchod sester. Považuji za něj jakýsi buď negativní postoj, nebo ještě mnohem spíše úplnou indiferenci k tomu, co v klášteře probíhalo a jasné odmítavé národnostní a třídní vymezení vůči sestrám.

Prvně bych se zaměřil na to, jak často byl Beuron zmiňovaný v českém tisku vůbec. O jedné krátké notici už víme, jedná se o oznámení o jmenování Maura Woltera beuronským arcioptatem. Články o Emauzích a beuronských mniších se dokonce dostávají i do polohy téměř bulvárně senzační: například noviny „Národní listy“ v článku nadepsaném „Kdo bude nástupcem br. arcibiskupa Schönborna?“ začnou řešit otázku vhodných kandidátů, rychle se přesunou k osobě knížete Schönburga a u toho se zastaví a začnou rozebírat jeho společenský život ve Vídni, kdy se „bez něj žádná zábava neobešla“. Poté přichází dumání nad tématem, proč právě takový muž vyměnil vojenský kabát za beuronský hábit a na závěr pak důkladné rozpracování jeho neznalosti češtiny a negativního postoje celé jeho rodiny k českému živlu. Mimochodem, toto národovecké naléhání ze strany českého tisku mohlo mít svůj výsledek – arcibiskupem se stal Lev Skrbenský z Hříště, který pak byl za první světové války dokonce odvolán císařem pro málo burcující postoj ve věcech válečných (Tomeš a kol. 1993).

Další kategorii článku pak zahrnují oslavy různých výročí. Zde je asi nejvhodnějším příkladem článek z katolicky orientovaného „Našince“, který se zmiňuje o oslavách 50 let Beuronu v článku z 10. 6. 1913 uvedeném pouze ztučněným začátkem věty „Půl století beuronské kongregace benediktinské“ (povšimněme si prosím toho, že se zde formálně nesprávně mluví o kongregaci, o čemž roku 1863 ještě nemohla být z organizačního hlediska katolické církve ani řeč). Článek je napsán velmi stručně a bez nějakých emocí, což je u katolického deníku poměrně zvláštní.

Nejvřelejších emocí se dostalo beuronům pravděpodobně v článkách které oslavovaly některé jejich konkrétní úspěchy. V březnu 1914 je v různých periodikách otištěn článek, ve kterém je opěvován „Beuronský institut palimpsestů“ jako zásadní vědecká instituce a historiografický počín, na který můžeme být vpravdě hrdi i za beurony, kdy údajní reakcionáři jsou skutečnou a pilnou prací nositelé pokroku a objevují se dokonce i odkazy přímo na středověké mnichy, kteří mají být vlastně velmi podobní jako beuronští mniši. I v ukázkovém příloženém článku pak můžeme vidět detailní zpracování, kdy je obšírně rozebrána celá problematika palimpsestu i pečlivě popsáno kdo přesně za ním stojí a jak, celé věci je věnován široký prostor. Zdokonalování těchto technik přineslo Beuronu jako celku zaslouženou slávu, téma vnímala jako zásadní nejspíš i kongregace samotná (*Sankt Benedikts-Stimmen* 1881-1918). O tom svědčí i to, že v ročníku 1914 Sankt

Benedikt Stimmen nacházíme prakticky v každém čísle buď přímo článek, nebo alespoň zmínku o výsledcích palimpsestového průzkumu. Za války zájem o téma bohužel prudce uvadá.

Na druhou stranu, válka udělá ve věci postoje veřejnosti pro kongregaci kromě velmi negativního vymezování vůči německému živlu i některé pozitivní věci, v Emauzích byl například zřízen lazaret, ve kterém se ranění vojáci ve velmi veselé a družné náladě fotili s mnichy. Přesto musíme první světovou válku vnímat jako fatální ránu veřejnému obrazu beuronů v českých očích, ze kterého se pověst mnichů z Emauz vzpamatuje jen díky populárním krokům před válkou (palimpsesty) a tomu, že klášter byl přece jen pro lid výrazně otevřenější a žila v něm i řada českých řeholníků. Díky tomu mohl jeho provoz po válce nadále pokračovat. V úplně jiné situaci byl bohužel od základu sv. Gabriel.

Noviny nezajímal. Vůbec. Vezmeme-li v úvahu národnostní složení sester a jeho převažující, veřejnosti pravděpodobně poněkud nepřístupné činnosti a celkovou orientaci spíše na německé katolíky, musel mít klášter celkově zásadní problémy se vztahy s veřejností. To, že ho ignorují ale i česká katolicky zaměřená periodika, je už poměrně významné. To, že ho prakticky úplně od založení dále ignorují i Sankt Benedikt Stimmen se už dá považovat za znamení toho, že klášter byl relativně izolován dokonce i v rámci kongregace. Jedinou potvrzenou interakcí (samozřejmě kromě silné vazby na Emauzy) jsou sporadické cesty abatyše Adalgundis.

7.3 Přelomový rok 1918

S koncem první světové války dochází i k vyhlášení nové, československé republiky jako nástupnického státu dřívějšího Rakouska-Uherska (Kárník 2008). Jako první přichází vlna protimonarchistických emocí, se kterou se úzce spojuje i vyhraněný antikaticismus, který až do této chvíle měl šanci jen doutnat a držel se na úrovni protikatolických nálad, básní (Borovský 1949) a sporů o smysl českých dějin, obzvláště pak v kontextu pohledu na vztah k husitské revoluci, pobělohorskému období a dále⁴⁶. Vyhlášení republiky se pak projeví například i

⁴⁶ Jako jednu ze stěžejních knih sporu bych rád uvedl knihu *Česká otázka: Snahy a tužby národního obrození* (Masaryk, Navrátil, Špičák aj. 1969). Dále pak knihu *Emanuel Rádl a české dějepisectví:*

stržením a zničením mariánského sloupu v Praze (*Kramerius – Monograph* [online] *Ve jménu demokracie*⁴⁷) a najednou není divu, že se sestřím v Praze výrazně přestává líbit. Abatyše Adelgundis Berlinghoff, která mohla oprávněně doufat, že ve svatém Gabrielu na Smíchově dožije, se nakonec rozhodla pro fundaci na Bertholdsteinu před návratem na Nonnberg. Po jisté době došlo i k rozhodnutí u Bertholdsteinu odkoupit všechno „příslušenství hradu“ – tzn. celý hrad (který mimo jiné zahrnoval třeba 40 pokojů, tři velké sály, několik koupelen a podobně) ale i lesy, sady, polnosti, skleník a hájenku v jeho okolí. Celková cena byla vyčíslena na 650 000 rakouských korun, kterou měly pokrýt prostředky kláštera a prostředky hraběnky Esterházyové⁴⁸. Sestry měly velké štěstí, že se jim povedlo uzavřít smlouvu relativně brzy a celková cena se pak vyšplhala „pouze“ na milion osm set tisíc korun. Poválečné Rakousko totiž trpělo mezi jinými problémy hyperinflací (Veber 2010: 477 a dále), která dosáhla jen těžko uvěřitelné úrovně 1 640 %⁴⁹. Zajímavé pak je, že sestry tímto velmi výhodným nákupem vydělaly velmi slušné peníze, které jim mohly zajistit další existenci na velmi dlouho. Detaily jejich pobytu v dalších lokalitách se ovšem vzhledem k tématu práce už zabývat nemůžeme.

V Čechách se mezitím situace vyostřovala. Sestry si v kronice několikrát stěžovaly na porušení klauzury, kdy měli přijít muži z české vlády a celý klášter různě přeměřovat a mapovat bez dovolení (Archiv sv. Gabriel, Zápis z 16. ledna 1919). Toto narušení klauzury, do té doby pečlivě střežené muselo být pro sestry zásadním psychickým šokem. Sestry také dále raději delegovaly řešení právních záležitostí na i mezi Čechy poměrně populárního Vojtěcha Josefa Schönborna (Marek 2007: 232–233) (bratra bývalého arcibiskupa), který obdržel 29. 10. 1918 plnou moc k nakládání se statky sv. Gabriela (Archiv sv. Gabriel, Karton 2, Zápis z 29. října 1918). Celá tato přípravná mezifáze zahrnuje ještě různé komplikace okolo

kritika českého dějepiscetví ve sporu o smysl českých dějin (Hermann 2002). A nakonec shrnující publikaci *Spor o smysl českých dějin* (Havelka 1995–2006).

⁴⁷ Jedná se o digitalizovanou verzi vzácné publikace *Ve jménu demokracie : za přispění několika přátel sebral A. Š.* vydané Československou akciovou tiskárnou roku 1922. Publikace se věnuje právě ničení katolických památek u příležitosti vyhlášení republiky, především pak nenapravitelným poškozením soch.

⁴⁸ Viz Archiv sv. Gabriel, Karton 2, telegram z 18. března 1919, ve kterém slibuje peníze poskytnout.

⁴⁹ Blíže rozebírá problematiku z čistě ekonomického pohledu článek jednoho z předních libertariánských ekonomů Richarda M. Ebelinga (Ebeling 2006).

různých administrativních poplatků a dohady, které přesně části budou prohlášeny za příslušenství kostela a které ne.

Od začátku roku 1919 začínají sestry po skupinách odjíždět, některé z nich tak poprvé po letech opustí klauzuru. Za symbolické ukončení klášterní éry sv. Gabriela považují smlouvu (viz přílohy), která je nakonec podepsána se zásadní klauzulí „aby ve složce č. 1 395 pozemkové knihy pro kat. obec Smíchov vložena byla služebnost trpění, aby budovy kostela sv. Gabriela užíváno bylo na vždy k účelům bohoslužebným dle ustanovení odst. IV.s.) této smlouvy“. Právě těchto pár slov zachrání architektonické dědictví kláštera sv. Gabriela alespoň v kostele. Stavba samotná a její architektonický vývoj by si nejspíše zasloužily vlastní práci, ta bude bohužel plnohodnotně možná, teprve až Česká pošta zpřístupní a k publikaci povolí všechny informace, které se v jejím skromném archivu nacházejí.

Ministerstvo pošt a telegrafů tu část budovy, ve které úřadovalo, zásadně změnilo, mluví se o necitlivé devastaci a kompletním zániku vnitřní výzdoby. V červnu 2012 tak dochází k zásadnímu zlomu, kdy se Česká pošta (která objekt získala po Ministerstvu pošt a telegrafů) rozhodla budovu opustit. Její další osud je prozatím neznámý, mluvilo se o různých variantách muzea. Prodej budovy zatím snad nepřipadá v úvahu vzhledem ke krizi na trhu s nemovitostmi a minimální myslitelné ceně objektu, který navíc není ani situovaný tak úplně v centru města. Výhledově je ovšem pravděpodobné, že se o to Česká pošta pokusí.

8. Závěr

Závěrem se ptáme, k čemu jsme k práci dospěli. Pokusím se tuto část utřídit do jednotlivých hypotéz a shrnout svoje závěry.

Hypotéza první: Klášter sloužil jako útulek šlechtických dcer. Pravda je ta, že v klášteře bylo velké množství dcer ze šlechtických rodin a také velké množství chórových sester nejasného původu, které by mohly odkazovat na různé levobočky. Stejně tak měl klášter ještě na Smíchově víc než dost donátorů. Nemůžeme ale žádným způsobem potvrdit, že by zde ženy byly byt' částečně nedobrovolně, naopak, z dostupných pramenů čteme o jejich velké radosti. Také můžeme říct, že mezi šlechtickými rodinami neexistovalo žádné obzvláštní spojení či spiklenectví za účelem zbavování se dcer. Ovšem zároveň byl klášter dosti uzavřený světu, nemluvě o převážně chórových sestřích uzavřených v přísné klauzuře.

Na základě všech argumentů jsem se rozhodl, že nemůžeme tuto hypotézu rozhodně potvrdit, ale nemůžeme jí ani vyvrátit. Vzhledem k absenci podobných témat v korespondenci a podobně se ale upřímně domnívám, že není platná.

Druhým problémem je pak otázka postavení kláštera v rámci beuronské kongregace a jeho závislosti na Emauzích. V této věci jsem přesvědčen, že klášter byl poměrně dost izolován a většina reálných rozhodnutí se děla v Emauzích nebo po poradě s Emauzy. Svědčí o tom jak minimum zpráv o klášteře celkově a to i v rámci přímo beuronského tisku, tak i intenzita kontaktů s Emauzy, četnost mší a podobně. Kněží sem pak z Emauz docházeli každý den a do velké míry za sestry zajišťovali i praktické věci.

Další otázkou bylo národnostní složení sester. Tato otázka byla zodpovězena snad uspokojivě detailně, celkově můžeme říct, že k české národnosti bychom mohli připočítat dvě laické sestry.

Poslední zásadní otázkou položenou před začátkem práce pak byl samotný odchod sester a to, jaké nástroje a taktiky případně volil stát při jejich odchodu. Musím říct, že výsledek je poměrně smířlivý. Nepodařilo se mi najít žádné doklady vyloženého násilí proti sestřím jediným agresivním skutkem tak zůstává narušení klauzury – které ovšem není možné jen tak znevažovat, pro sestry muselo být skutečně zásadním šokem. Co urychlilo jejich odchod, musela být spíše celková společenská atmosféra, která z indiference vůči nim přešla poměrně rychle do

latentní agresivity. Přece jen, sestry představovaly tři věci, proti kterým do velké míry republika stála. Katolictví, němectví a šlechtu. O dobrých vztazích v klášteře ovšem svědčí to, že se stěhovaly i obě etnicky české sestry.

Mnoho informací se ale povedlo odkrýt i při zpracování širších okolností práce. Zde bych rád upozornil na svojí tezi o praktické vnitřní decentralizaci Beuronu, za poměrně důležité považuji také paralely mezi Kulturkampfem a českou situací a alespoň hrubé rozkrytí souvislostí vzniku a růstu beuronského hnutí a zásadní církevní reformou v období kolem prvního vatikánského koncilu. Dalšímu zkoumání pak bude potřeba podrobit otázku vývoje beuronské umělecké školy a teorii Sankt Benedikt Stimmen jako klíčového média pro předávání informací a práce mezi jednotlivými umělci. Celkově si pak cením možností práce s tímto časopisem, který byl dalšími badateli dle mého názoru podceněn a nebyl využit jeho potenciál.

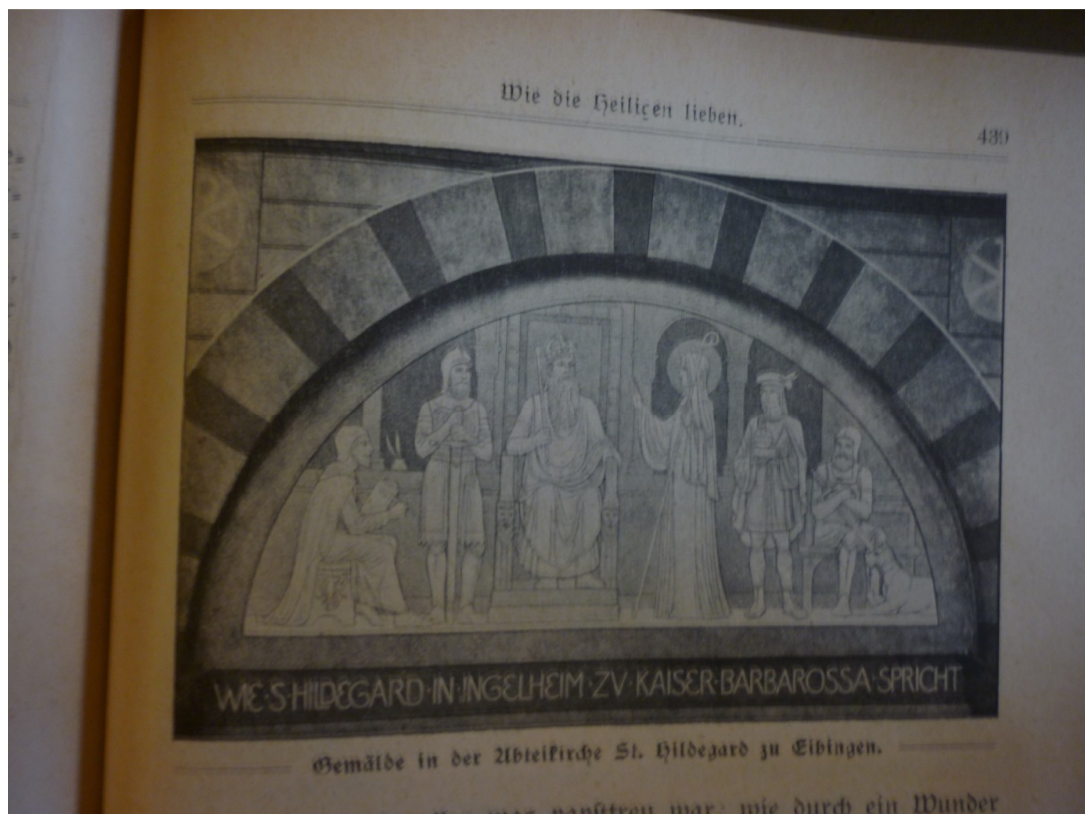
Po období, kterému se v práci věnuji, nastává mnohem delší éra používání kláštera jako úřední budovy, spojená pak často s devastací interiéru a zahrad. Jen díky zvláštnímu věčnému břemenu zahrnutému do smlouvy se pak povedlo zachránit unikátní interiér kostela, který přežil v téměř neporušené podobě dodnes, byť se jeho správci stále potýkají s finančními problémy. Červnem 2012 ale celý objekt vstupuje do nové fáze, od které ještě těžko říct co vůbec můžeme čekat. Osobně doufám, že bude dobrou příležitostí důkladně zmapovat období od roku 1919 do letoška a že přinese klášteru nové, důstojné využití, které zároveň přinese dostatek financí k udržení a hlavně další obnově kláštera. Objekt je unikátem i v celosvětovém měřítku a je nejen škoda, že byl poničen, ale je hlavně neodpuštělné, že zůstává i v Praze téměř neznámým.

9. Obrazové přílohy

Interiér kostela *Zvěstování panně Marii* na Smíchově (zdroj: Společnost přátel beuronského umění)

Obrazová příloha č. 1, viz strana 36

Pozdní beuronská ilustrace (zdroj: Sankt Benedikt Stimmen 1916: 439)

Obrazová příloha č. 2, ze strany 44)

3 návrh na Isis-Madonnu, 1872

Lenzův návrh Isis-Madonny (zdroj: Společnost přátel Beuronu)
Obrazová příloha č. 3, viz strana 44

8 Plečnik za ním na polici sádrový odlitek Isis-Madonny

Plečnik s Madonnou (zdroj: Společnost přátel Beuronu)
Obrazová příloha č. 4, viz strana 45

Portrét abatyše Adelgundis Berlinghoff (zdroj: Mgr. Monica Šebová)
Obrazová příloha č. 5, viz strana 52

10. Seznam literatury

10.1 Tištěné zdroje

- BALÍK, Stanislav. Církevní historiografie a interpretativní výzkum soudobých dějin. In *Eseje o povaze církevní historiografie*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury 2012, s. 94–100.
- BARNETT, Correlli. *Bonaparte*. Brno : Jota, 2005. ISBN 80-7217-352-9.
- BAXTER, Marion a DRAKE, Peter. *Erdington*. Birmingham : Library Services, 2002. ISBN 0-7524-0345-1.
- BENEDIKTUS. *Ein Stück Mittelalter in unserer Zeit*. Prag: Abtei Emaus, [po r.1902].
- BENEDIKT Z NURSIE, svatý. *Regula Benedicti/ Řehole Benediktova*. Praha : Benediktinské arcidiecézní ústředí sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 1998. ISBN 80-238-2676-X.
- BÖLL, Heinrich. *Biliár o půl desáté*. 2. vyd. Praha : SNKLU, 1965.
- BORKOWSKA, Małgorzata. *Kristus - život Marmionův*. Praha : Benediktinské arcidiecézní ústředí sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2001. ISBN 80-902682-4-2.
- BOROVSKÝ, Karel Havlíček. *Epištoly kutnohorské*. Havlíčkův Brod : Jiří Chvojka, 1949.
- BOROVÝ, Klement. *František de Paula hrabě ze Schönbornů, kníže arcibiskup pražský*. Praha : Knížecí arcibiskupská knihtiskárna za Rohlička a Sieverse, 1889.
- BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích : Mnišské řády*. Praha : Libri, 2004. ISBN 80-7277-087-X.
- DEVESELEER, Jacques. *Le patrimoine exceptionnel de Wallonie*. Namur : Division du patrimoine DGATLP, 2004. ISBN 978-2-8740-1172-6.
- EBELING, Richard M. The Great Austrian Inflation. *The Freeman: Ideas on Liberty* [online]. 2006 [cit. 2012-06-19]. Dostupný z WWW:<<http://c457332.r32.cf2.rackcdn.com/pdf/the-freeman/0604RMEbeling.pdf>>.
- FARMER, Hugh David. *Benedict's Disciples*. Leominster : Gracewing Publishing, 1995, ISBN 0852442742.
- FERRO, Marc; LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny Francie*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-888-8.
- FUNDA, Otakar Antoň. *Znavená Evropa umírá*. Praha : Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-944-8.
- GROSS, Michael B. *The War against Catholicism : Liberalism and the Anti-Catholic Imagination in Nineteenth-Century Germany*. Ann Arbor : University of Michigan Press. 2005. ISBN: 0-472-11383-6.
- HAMILTON, George Heard. *Painting and Sculpture in Europe 1880-1940*. 6th ed. New Haven : Yale University Press, 1993. ISBN 0-300-05649-4.
- HAVELKA, Miloš, (ed.). *Spor o smysl českých dějin*. Praha: Torst, 1995-2006. 2. sv. ISBN 80-85639-41-6.
- HELMMLING, Leander. *Emaus : Kurzgefasste Geschichte und Beschreibung der Kirche und des Klosters*. Praha : Calve, 1903.
- HERMANN, Tomáš. *Emanuel Rádl a české dějepisectví : kritika českého dějepisectví ve sporu o smysl českých dějin*. Praha : Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy, 2002. ISBN 80-7308-038-9.

- HERWEGEN, Ildefons. *The Catholic Encyclopedia, Vol. 9.* New York : Robert Appleton Company, 1910.
- Hlasy katolického spolku tiskového.* 1889, č. 3.
- HNYK, Martin. Řád v Beuronském umění. *Beuronský měsíčník.* 03/2011.
- HRDINA, Ignác Antonín. *Kanonické právo: dějiny pramenů, teorie, platné právo.* Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. ISBN 978-80-7380-152-6.
- JUNGMANN, Jan. *Smíchov : město za újezdskou branou.* Praha : Muzeum hlavního města Prahy, 2008. ISBN: 978-80-85394-56-6.
- Kánon a beuronští umělci / Der Kanon und die Beuroner Künstler.* Praha : Společnost přátel beuronského umění, 2002. ISBN 80-903138-0-9.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé (1867–1939).* Praha : Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-146-8.
- MAREK, Pavel. Vojtěch hrabě Schönborn. In *Cestami křesťanské politiky : Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích.* Praha : Akropolis, 2007, s. 232–233.
- MASARYK, Tomáš Garrigue; NAVRÁTIL, Josef; ŠPIČÁK, Josef, aj. *Česká otázka: Snahy a tužby národního obrození.* 7. vyd. Praha : Melantrich, 1969.
- NIEL. *Der Benediktiner.* 3rd ed. Cologne : Abtei Maria-Laach, 1902.
- PLEČNIK, Josip; PRELOVŠEK, Damjan. *Josip Plečnik : život a dílo.* 2. vyd. Šlapanice : ERA, 2003. ISBN 80-86517-72-1.
- RUFF, Mark Edward. *Book Review. Association of Contemporary Church Historians (Arbeitsgemeinschaft kirchlicher Zeitgeschichtler).* June 2006, Vol. XII, no. 6, s. 57-69
- SAGNEROVÁ, Karin. *Jak je poznáme? : Umění secese.* Praha : Knižní klub, 2007. ISBN 978-80-242-1773-4.
- Sankt Benedikt Stimmen.* Listopad 1916, ročník 40.
- Sankt Benedikts-Stimmen : Tabernakel und Fegefeuer.* Lambach : Stift Lambach, 1881-1918.
- SCHOEPS, Hans-Joachim. *Dějiny Pruska.* Praha: Garamond, 2004. ISBN 80-86379-59-0.
- STARY, Othmar. *100 Jahre Benediktiner in Seckau, in Jahresbericht des Abteigymnasiums der Benediktiner in Seckau.* 1982/83.
- THIBAUT, Raymond, O.S.B. *Abbot Columba Marmion: A Master of the Spiritual Life.* St. Louis, Mo. : B. Herder Book Co., 1949.
- TIERNEY, Mark, O.S.B. *An Introduction to the Letters of Blessed Colomba Marmion* [online]. Rok vydání neznámý [cit. 2012-06-02]. Dostupný z WWW:<<http://www.marmion.be/marm2214o.pdf>>.
- TOMEŠ, Josef a kol. *Český biografický slovník XX. století.* Praha : Paseka, 1999. 3. sv. ISBN 80-7185-248-1.
- VEBER, Václav a kol. *Dějiny Rakouska.* 1. dopl. a aktualiz. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-105-7.
- VERKADE, Willibrord. *Neklidem k Bohu: vzpomínky mnicha – malíře.* Praha : L. J. Peroutka, 1942.
- VINŠ, Petr Jan. *Starokatolická obec v Praze a její vztah k vznikající Církvi československé.* Praha, 2008. 127 stran. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze. Husitská teologická fakulta. Vedoucí diplomové práce prof. ThDr. Jan Blahoslav Lášek.
- WAGNER-HÖHER, Ulrike-Johanna. *Die Benediktinerinnen von St. Gabriel / Bertholdstein (1889-1919).* Ottilien : EOS, 2008. ISBN 978-3-8306-7343-9.

- WILLIAMS, Charles. *Adenauer: otec nového Německa*. Praha : BB art, 2002. ISBN 80-7257-931-2.
- ZELINKA, Timoteus Čestmír. *Pražská předměstí*. Praha : Orbis, 1955.
- ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*. Praha: Benediktinské arcioptství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2007

10.2 Elektronické zdroje

- Abbaye de Maredsous: Building* [online]. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-02-14]. Dostupný z WWW:<[http://www.maredsous.be/index.php?id=1235&L=2&no_cache=1&word_list\[\]=descle%E9](http://www.maredsous.be/index.php?id=1235&L=2&no_cache=1&word_list[]=descle%E9)>.
- Abbaye de Maredsous: La Revue Bénédictine* [online]. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-02-14]. Dostupný z WWW:<<http://www.maredsous.be/index.php?id=1216&L=2>>.
- Archbishop Franz de Paula Albert Eder [Catholic-Hierarchy]* [online]. Naposledy změněno 9. března 2012 [cit. 2012-06-19]. Dostupný z WWW:<<http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bederf.html>>.
- Beuronská umělecká škola v opatství sv. Gabriela na Smíchově* [online]. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-05-02]. Dostupný z WWW:<<http://www.beuron.cz>>.
- bible.net.cz | bible online | český ekumenický překlad* [online]. Naposledy změněno 2009 [cit. 2012-06-19]. Dostupný z WWW:<<http://www.bible.net.cz/>>.
- BIOGRAPHIA BENEDICTINA – DICTIONARY OF BENEDICTINE BIOGRAPHY ONLINE* [online]. Berlinghoff, Adelgundis – Biographia Benedictina. Naposledy změněno 27. září 2010 [cit. 2012-06-19]. Dostupný z WWW:<http://www.benediktinerlexikon.de/wiki/Berlinghoff,_Adelgundis>.
- BIOGRAPHIA BENEDICTINA – DICTIONARY OF BENEDICTINE BIOGRAPHY ONLINE* [online]. HEMPTINNE, Hildebrand de (Felix) OSB (1849–1913) – Biographia Benedictina. Naposledy změněno 31. ledna 2011 [cit. 2012-06-11]. Dostupný z WWW:<http://www.benediktinerlexikon.de/wiki/Hemptinne,_Hildebrand>.
- BIOGRAPHIA BENEDICTINA – DICTIONARY OF BENEDICTINE BIOGRAPHY ONLINE* [online]. KLOTZ, Magdalena Erentrudis (Barbara) OSB (1844–1890) – Biographia Benedictina. Naposledy změněno 27. prosince 2010 [cit. 2012-06-11]. Dostupný z WWW:<http://www.benediktinerlexikon.de/wiki/Klotz,_Magdalena>.
- BIOGRAPHIA BENEDICTINA – DICTIONARY OF BENEDICTINE BIOGRAPHY ONLINE* [online]. SAUTER, Benedict OSB (1835–1908) – Biographia Benedictina. Naposledy změněno 24. října 2011 [cit. 2012-06-12]. Dostupný z WWW:<http://www.benediktinerlexikon.de/wiki/Sauter,_Benedikt>.
- CATHOLIC ENCYCLOPEDIA* [online]. Erdington Abbey. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-15-02]. Dostupný z WWW:<<http://www.newadvent.org/cathen/05517c.htm>>.
- CATHOLIC ENCYCLOPEDIA* [online]. Henri and Jules Desclee. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-06-11]. Dostupný z WWW:<<http://www.newadvent.org/cathen/16032c.htm>>.
- CATHOLIC ENCYCLOPEDIA* [online]. Kulturkampf. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-06-11]. Dostupný z WWW:<<http://www.newadvent.org/cathen/08703b.htm>>.

- CATHOLIC ENCYCLOPEDIA* [online]. St. Paul-Without-The-Walls. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-06-11]. Dostupný z WWW:<<http://www.newadvent.org/cathen/13369a.htm>>.
- CATHOLIC ENCYCLOPEDIA* [online]. The Benedictine Order. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-06-11]. Dostupný z WWW:<<http://www.newadvent.org/cathen/02443a.htm>>.
- Erdington Abbey – History* [online]. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-02-12]. Dostupný z WWW:<<http://abbey.erdington.org/history.html>>.
- Hollandsbest | The Holland Pastry and Gift Shop in San Jose, CA* [online]. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-06-11]. Dostupný z WWW:<http://www.hollandsbest.com/chocolate/verkade_chocolate.php>.
- Jean-Baptiste Bethune (1821–1894) | La fondation de Bethune* [online]. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-06-11]. Dostupný z WWW:<<http://www.stichtingdebethune.be/fr/node/58>>.
- Klöster der Beuroner Benediktiner-Kongregation* [online]. Naposledy změněno 14. února 2003 [cit. 2012-06-11]. Dostupný z WWW:<<http://www.benediktiner-orden.de/>>.
- Kloster Maria Laach* [online]. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-06-11]. Dostupný z WWW:<<http://www.maria-laach.de/>>.
- Kloster Maria Laach* [online]. Laacher Apfelsaft und Apfelwein. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-06-11]. Dostupný z WWW:<http://www.maria-laach.de/produkte_apfel.php>.
- Kramerius – Monograph* [online] Ve jménu demokracie. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-06-19]. Dostupný z WWW:<<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=2542>>.
- Luke Dysinger, O.S.B.* [online]. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-06-19]. Dostupný z WWW:<<http://www.stjohnsem.edu/Fac.Eng.Dysinger.htm>>.
- Monastère de Chevetogne* [online]. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-04-05]. Dostupný z WWW:<<http://monasterechevetogne.com/>>.
- Order of Saint Benedict. The Abbots Primate of the Benedictine Confederation* [online]. Naposledy změněno 12. ledna 2009 [cit. 2012-06-11]. Dostupný z WWW:<<http://www.osb.org/intl/confed/abbotsprimate.html>>.
- Pravidla pro bibliografické citace (aktualizace říjen 2008)* [online]. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-06-19]. Dostupný z WWW:<<http://web.pedf.cuni.cz/storage/1738/bibliografieWeb.htm>>.
- Stimmen aus Maria-Laach: katholische Blätter (23.1882) (Gh 2449)* [online]. Naposledy změněno neznámo kdy [cit. 2012-05-02]. Dostupný z WWW:<http://idb.ub.uni-tuebingen.de/diglit/stml_1882_023/0008>.
- Stimmen aus Maria-Laach: katholische Blätter (Freiburg i. Br., 1871 – 1914) (Gh 2449)* [online]. Naposledy změněno 21. března 2012 [cit. 2012-04-23]. Dostupný z WWW:<<http://idb.ub.uni-tuebingen.de/diglit/stml>>.
- Turnover at St. Paul's Outside the Walls: Here Come the Monks from the Countryside* [online]. Naposledy změněno 10. září 2004 [cit. 2012-06-11]. Dostupný z WWW:<<http://chiesa.espresso.repubblica.it/articolo/1336546?eng=y>>.

10.3 Archivní zdroje

Archiv kláštera sv. Erentrudis v Nonnbergu, Nekrology

Archiv kláštera sv. Erentrudis v Nonnbergu, Nekrology VI (1921–1949)

Archiv kláštera sv. Gabriela, Karton 2
Archiv kláštera sv. Gabriela, Karton 2, telegram z 18. března 1919
Archiv kláštera sv. Gabriela, Karton 2, Zápis z 29. října 1918
Archiv kláštera sv. Gabriela, Karton 3 (krátká historie od roku 1889 do roku 1938)
Archiv kláštera sv. Gabriela, Karton 22 – Naše abatyše
Archiv kláštera sv. Gabriela, Karton 41 – Sestry
Archiv kláštera sv. Gabriela, Karton 43 – Sestry
Archiv kláštera sv. Gabriela, Karton 44 – Sestry
Archiv kláštera sv. Gabriela, Zápis v kronice ze 29. listopadu 1900
Archiv kláštera sv. Gabriela, Zápis v kronice z 8. února 1915.
Archiv kláštera sv. Gabriela, Zápis v kronice z 16. Ledna 1919
Archiv kláštera sv. Gabriela, Seznam sester (Schwesternliste), Zápis v kronice ze 3. července 1891
Archiv kláštera sv. Hildegardy, Eibingen
Archiv kláštera sv. Hildegardy, Úmrtní kronika (Sterbekronik)